DRUSTVO ZA OBILJEZAVANJE GROBISTA RATNIH I PORATNIH ZRTAVA
Kolodvorska br.3, 42 000 Varazdin, tel. 00385-42-211-672

Miron Krešimir Begić / HOS - 1941. - 1945.

001

Biblioteka

DOKUMENTI

Urednik:
dr Ivan Mužić

Nakladnik: LAUS d.o.o., Split

Za nakladnika: Ante Oman
Tisak: Perungraf d.o.o., Žrnovnica
Naklada: 500 primjeraka

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica

UDK 355. 425 HOS "1941-1945"

BEGIĆ. Miron Krešimir
HOS: 1941.-1945. / Miron Krešimir Begić.- Split : Laus. 1998. -248 str.; 27 cm

ISBN 953-190-091-4

ISBN 953-190-091-4

002

Miron Krešimir Begić

HOS 1941.-1945.

Hrvatske Oružane Snage u borbi za obranu Nezavisne Države Hrvatske, slobode i obstanka hrvatskog naroda

LAUS

SPLIT

1998.

003

slika Bleiburg

Spomen-grobnica na Bleiburžkom grob ju koju su preživjeli borci podigli svojim umorenima otčevima, majkama, braći, sestrama, sinovima i kćerima - što su u broju od tri stotine tisuća pali žrtvom nehaja Zapada i krvave osvete novog velikosrbstva, u svibnju 1945. Opomena hrvatskom narodu da nikada više ne povjeruje u bilo čiju očastnu riečo - niti da pusti oružje iz ruke...
(2005 - Hrvatski Komunisti su promonili ovaj spomen.....sada piše: 'U Spomen Na Nedužne Žrtve Bleiburške Tragedije Mai 1945' – Da ne spomeni Hrvatskoj vojci!)

004

NEZNANOM HRVATSKOM JUNAKU

TEBI nepoznati hrvatski sine,
Što ležiš negdje izpod briega,
Tebi na ulazu u Arkade
Veliki spomenik podić treba!
Ne znam da li si pao kao borac
Izpod zastave hrvatske svete,
Ili su Te ubili u Koloni smrti i
Ili si sa grudi majke odtrgnut kao diete
Taj spomenik neka bude naše jedinstvo,

Ljubav među nama i sloga hrvatska.
To će biti naše remek-djelo,
Iz kojeg će niknut N.D. Hrvatska!
I zato stari i novi borci,
Kunu se Tebi, neznani hrvatski sine,
Da će se do zadnje kapi krvi
Borit za slobodu Domovine!
Čuj: već kroz hrvatske gore
Njihove pjesme čuje se jeka.
Sviće naša Zora! Pucaju okovi!
Ubojice Tvoje i hrvatskog puka
Zczslužna kazna čeka.
Tek onda će moć naraštaji,
Hrvatska uzdanica, naš ponos i dika,
Proći u mimoliodu izpred Tvoga lika!
Drago Herceg

005

Stare slave djedovino

U SPOMEN JUNACIMA
kao izraz dubokog štovanja i velike
domovinske ljubavi

POSVEĆUJE

vama, znanim i neznanim hrvatskim
junacima, koji se po žrtvi ovjenčaste
bezsmrtnom slavom.

vama, mučenicima, koji svojom krvlju

poškropiste najljepšu zem ju. Hrvatsku našu, i obilježiste međaše Njene, a živote svoje postaviste u čvrste teme je sretnije budućnosti Njene.

Tebi, hrvatski narode u Domovini, koji mukotrpno čekaš bojni zov za posljednju borbu, za trajan Uzkrs Nezavisne Države Hrvatske.

006

slika

Na slici: Jurišna satnija Častničke škole Ustaške vojnice odaje počast Poglavniku, na Markovom Trgu u Zagrebu,
god: 1942.

ZAKLINJEM SE BOGOM SVEMOGUĆIM I SVIME, ŠTO MI JE SVETO, DA ĆU SE DRŽATT
USTAŠKIH NAČELA I POKORAVATI PROPISIMA, TE BEZUVJETNO IZVRŠAVATI SVE
NALOGE POGLAVNIKA; DA ĆU SVAKU POVJERENU MI TAJNU NAJSTROŽE ČUVATI I NIKADA
NIKOME NIŠTA ODATI.
ZAKLINJEM SE, DA ĆU SE U USTAŠKIM REDOVIMA BORITI ZA OČUVANJE NEZAVISNE
DRŽAVE HRVATSKE I SLOBODE HRVATSKOGA NARODA I SVE UČINITI, ŠTO MI POGLAVNIK
NALOŽI.
AKO SE OGRIEŠIM O OVU PRISEGU, IMA ME PO USTAŠKIM PROPISIMA STIĆI I KAZNA SMRTI.
TAKO MI BOG POMOGAO. AMEN.

(Ustaška prisega prema točki 11. Ustaškog ustava od 7. I. 1929., preinačena dne 16. IV. 1941.)

007

slika

Urhovni zapovjednik Hrvatskih oružanila snaga (HOS) Poglavnik dr Ante Pavelić (1889.-1959.). Do njega ministar
Hrvatskog domobranstva (1941.-1942.), vojskovođa-doglavnik i krilnik Slavko vitez Kvaternik te hrvatski častnici i
dužnostnici.

008

Hrvatsko Domobranstvo

PRISIŽEM BOGU SVEMOGUĆEM I SVEZNAJUĆEM, KUNEM SE SVIM, ŠTO MI JE NA SVIETU DRAGO I SVETO, DAJEM POŠTENU RIEČ, DA ĆU NEZAVISNOJ DRŽAVI HRVATSKOJ I POGLAVNIKU KAO NJEZINU PREDSTAVNIKU UVIEK BITI VJERAN, DA ĆU PROBITKE NARODA HRVATSKOGA UVIEK ŠTITITI, DA ĆU USTAV I ZAKONE NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE UVIEK POŠTIVATI, DA ĆU KAO DOMOBRAN SVOJU DUŽNOST I ZAPOVIEDI PREDPOSTAVLJENIH ZDUŠNO IZVRŠAVATI I DA ĆU SE U OBRANI DOMOVINE I NARODA HRVATSKOGA HRABRO BORITI. TAKO MI BOG POMOGAO!

Prisega hrvatskih domobrana, prema članku 5. Zakonske odredbe o oružanoj sili Nezavisne Dižave Hrvatske, broj LXXII- 642-Z-1942, koju su dne 18. ožujka 1942. podpisali u Zagrebu Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelić, ministar hrvatskog domobranstva doglavnik-vojskovocla i krilnik Slavko Kvaternik i ministar pravosuđa i bogoštovlja dr. Mirko Puk.

009

TRAVANJSKA REVOLUCIJA

»Ustaše su bili infiltrirani svuda«

Hrvatska se oslobodila svojom vlastitom snagom

U SVOM govoru u Zagrebu dne 21. svibnja 1941. Poglavnik dr. Ante Pavelić je rekao: »... I došao je čas u kojega smo vjerovali... Mi smo na taj čas čekali. Taj čas je došao i taj čas je donio nama oslobođenje. Uz našu volju, uz našu sviest, uz našu vjeru, uz naše mučeničke žrtve, uz našu borbu,

uz našu organizaciju, uz naša velika - možemo mirne duše reći - ratna djela, izvršena zadnjih dana života zlokobne Jugoslavije...« U svom govoru pred 30 000 Hrvata i Hrvatica u Križevcima, hrvatski ministar i doglavnik dr. Mile Budak mogao je zaista uztvrditi: »... Mi smo se sami oslobodili...«
Već 5. travnja 1941. ustaški poglavnik dr. Ante Pavelić pozvao je hrvatski narod na ustanak proti Kraljevini Jugoslaviji svojom krugovalnom poviestnom porukom, u kojoj je rekao: »... Došao je čas oslobodenja. Ustaj na noge, lati se oružja, vrstaj se u bojne redove, stupaj pod ustašku zastavu, na kojoj su zapisana slavna djela i pobjeda...«
Jedine oružane snage, s kojimaje u taj čas razpolagao hrvatski narod, bile su satnije Hrvatske seljačke i građanske zaštite, koja je bila dopuštena od beogradske kraljevske vlade, nakon sporazuma o stvaranju Banovine Hrvatske, kolovoza 1939., kao neka pomoćna vojnica. Bilo je više od 140 tisuća hrvatskih zaštitara, pristaša Hrvatske seljačke stranke, ali oni su bili naoružani tek s drvenim palicama, a njihovi častnici sa samokresima. Tu i tamo uspjelo je nabaviti ili sakriti po koju pušku. U Italijije fašistička vlada uzsporavala stvaranje ustaške vojnice, koje je započelo 6. travnja i bilo dovršeno tek 10. travnja 1941. u gradu Pistoji, kada je oblikovan začetak Poglavnikove tjelesne bojne (garde), s nekih 250 boraca,

naoružanih puškama i kojom lakom strojnicom. Nu zbog talijanskog zatezanja, ova je jedinica stupila na hrvatsko tlo tek 13 . travnja 1941.

SRETNI oni, kojima je sudeno doživjeti zoru našeg narodnog jedinstva, naše državne samosvojnosti. Nu sretniji oni, koji svojom samosvjesti, svojim otačbeničtvom, svojim požrtvovanjem, svojim veleumom, svojim imetkom, pripravljaju veličanstveni taj dan.«

OTAC DOMOVINE ANTE STARČEVIĆ

POBJEDA HRVATA

VJEČNA JEKA ZA NAŠ DOM!

Kraljevina Jugoslavija imala je 31 diviziju s preko milijun vojnika - ali samo na papiru. Hrvati se nisu htjeli odazivati u tu tuđinsku vojsku, tako da su IV. i VII. armija, umjesto 250.000 vojnika - imale svega nekih 50 000 tisuća. Oni

pak Hrvati, koji su se odazvali ujugoslavensko vojničtvo, čekali su prvu priliku da ustanu s oružjem u ruci ili da se barem s njime povuku svojim kućama, odnosno da napuste tu neželjenu vojsku. Kako su sada smiješno zvučile tvrdnje američkog pisca Johna Gunthera, da je »jugoslavenska vojska - najbolja vojska ciele Europe«!

Već uoči rata odkazali su poslušnost hrvatski pripadnici 1g6. pješadijskog puka u Karlovcu, kada su ih htjeli ukrcati u vlakove prema Srbiji. Kako je napisao srbijanski glavnostožerni major Miodrag J. Đorđević - »Pre svega u Hrvatskoj su još od prvog dana neprijateljstva otpočele pobune po jedinicama. Ustaše su bili infiltrirana svuda, i jedinice su počele brzo da se osipaju. Potom su počela otvorena

011

neprijateljstva protivu oficira i vojnika - Srba. Ne samo da su bili zatvarani, nego i ubijani... Pobuna hrvatskih trupa izbila je prvo ujedinicama IV. armije, koje su branile front Virovitica- Koprivnica. Raspadom tog fronta VII. armija u Sloveniji bila je potpuno otsečena, a nije bilo trupa na raspoloženju da se obrazuje novi front na Savi. Zagrebje već 9. aprila bio u rukama ustaša, koji su 10. aprila... proglasili Nezavisnu Državu Hrvatsku... Pored toga, dejstvo ustaša osetilo se brzo u Sinju, Splitu i Mostaru. Time je bila ugrožena pozadina vojske... Sledeća tri dana bila su samo čišćenja naših snaga u raspadanju, jer smo strategijski već izgubili rat...« (Glas kanadskih Srba, Windsor, Kanada, 15. IX. 1962., s. 1-4).

Hrvatski travanjski ustanak je prilično dobro poznat pa ćemo samo filmskom brzinom iznieti najvažnije njegove događaje. 1. travnja: Započele izvedbe krugovalne (radio) postaje Glavnog ustaškog stana velebit. 5. travnja: Poglavnik preko krugovala pozvao hrvatski narod na ustanak za obnovu

Slika

012

Nezavisne Države Hrvatske. Kapetan Vlado Kren odletio zrakoplovom iz Zagreba u Graz, kako bi spriečio bombardiranje Hrvatske od njemačkog zrakoplovstva. 6. travnja: Pobunili se hrvatski zrakoplovci III. Mešovite vazduhoplovne brigade u Petrovcu kod Skopja u Makedoniji, pod vodstvom pukovnika Zdenka Gorjupa i kapetana Mate Čulinovića. 7. travnja U Čakovcu, Međimurje, magister farmacije Teodor Košak proglasio u ime Poglavnika uzpostavu hrvatske državne vlasti. Postrojena prva hrvatska vojna

jedinica - Čakovačka konjanička pukovnija pod zapovjedničtvom satnika Ivana Žagara. U Đakovu došlo do pobune hrvatskih vojnika, pa su Srbijanci topovskim hitcem oštetili katedralu 8. travnja: U Bjelovaru se pobunili hrvatski pripadnici 108. pešadijskog puka. Dr. Julije Makanec s gradske viećnice proglasio uzpostavu Nezavisne Države Hrvatske, a narednik Ivan Cvek i vojnik Jovan Rajić osnovali »privremenu hrvatsku vladu«. Glavni zapovjednik Seljačke i građanske zaštite, Đuka Kemfelja, poslan iz Zagreba u Bjelovar da smiri pobunjene vojnike, ali je morao bježati pred narodom i dao ostavku. Vodstvo Zaštite preuzima Zvonko Kovačević, koji odmah surađuje s Poglavnikovim predstavnikom pukovnikom Slavkom Kvaternikom i nagovara dra Mačeka da proglasi Državu Hrvatsku. 9. travnja: Kod Vagnja na Vran Planini, kraj ceste Sinj-Livno, ustaški povjerenik za Dalmaciju, kapetan dr. Milan Luetić, bacio bombu na stožer Jadranske divizije i zatim pao od srbskih hitaca. Odkazivanjem poslušnosti Hrvata i pojavom jednog roja ustaša, divizija se razpala. U Zagrebu ustaška mladost, svrstana u organizaciju Uzdanica, zaposjela je noću krugovalnu postaju. Zaštitari i ustaški sveučilištarci preuzimaju po malo vlast. Josip Broz Tito traži od srbijanskog generala Orlovića oružj e za borbu proti ustašama i zaštitarima. 10. travnja: U 16^{h}10' Poglavnikov predstavnik, pukovnik Slavko Kvaternik, proglasio uzpostavu Nezavisne Države Hrvatske, preko Radio Zagreba (Vlaška ul. 116). Kvaternikje preuzeo ejelokupnu vlast i zapovjedničtvo hrvatske oružane snage. Dr. Maček objavio u svom proglasu da je »proglašena

013

slika

Stjepan Barbarić - Šćepa - postrojio je zajedno s ostalim ustaškim borcima Glavni ustaški stan u Mostaru, dne 11. travnja 1941. Makar je naziv Glavni Ustaški Stan pripadao najvišoj ustanovi Pokreta, na čelu s Poglavnikom, u travnju god. 1941. osnivani su u više mjesta ustanka Glavni ustaški stanovi kako bi imali veći autoritet. Kasnije su pretvoreni u stožere. Stjepan Barbarić bio je ustaškim stožernikom u Mostaru i Sarajevu. Partizani su rlva puta izvršili atentat na njega, bez uspjeha. Umro je u Argentini god. 1974.

slobodna i nezavisna hrvatska država na cjelokupnom historijskom i etnografskom području Hrvatske« te pozvao kotarske, obćinske i druge dužnostnike da se pokoravaju novim hrvatskim oblastima. Svladan kraći odpor četnika u Zagrebu. Prigodom ustanka u Crikvenici, u Hrvatskom

Primorju, ubijen od Srbijanaca ustaški povjerenik Petar Milutin Kvaternik. Kraljevina Madžarska, kao prva strana država, priznala NDH. 11. travnja: U Zagrebu osnovano privremeno Državno vieće, na čelu s generalom Slavkom Kvaternikom i započelo postrojavanje hrvatske kopnene vojske, ratne mornarice i zrakoplovstva. U Mostaru diplomirani pravnik Stjepan Barbarić objavio osnutak Glavnog ustaškog stana; u Brodu ustaše razoružali 10. takovski puk. Split se nalaži u hrvatskim rukama. Srbijanska vojska započela s pokoljem Hrvata u selu Ilićima u Hercegovini i u Hrvatskoj Mitrovici. 12. travnja: Na hrvatskom području zarobljena su 22 srbijanska generala i razoružano na desetke tisuća vojnika, koji su pušteni kućama. U Srbiji i Makedoniji Srbijanci strieljali i poklali 70 hrvatskih častnika. U Slunju vlč. Nikšić i jedan financ razoružali 100 srbijanskih oficira i 500 vojnika. 13. travnja: Poglavnik dr.

014

Ante Pavelić stigao s prvom satnijom ustaša u Domovinu. Na putu do Karlovca priređene su mu oduševljene manifestacije. U Šibeniku se pobunila torpiljerka T.3 i izvjesila hrvatsku zastavu. U Zagrebu nadbiskup dr.
Alojzije Stepinac održao Te Deum zahvale uzpostave Države Hrvatske. 15. travnja: Njemačka, Kraljevina Italija i Slovačka Republika priznale Nezavisnu Državu Hrvatsku. Kralj Petar II. i njegova vlada pobjegli s 27 zrakoplova, krcatih zlatom, u Grčku, a zatim u Egipat. 17. travnja: Bezuvjetna kapitulacija jugoslavenske vojske. Kraljevina Jugoslavija prestala obstojati kao država. Poglavnik dr. Ante Pavelić imenovao prvu hrvatsku državnu vladu, u kojoj obnaša dužnosti predsjednika, ministra vojske i vanjskih poslova, dok je dr. Osmanbeg Kulenović podpredsjednik, a vojskovođa Slavko Kvaternik ministar hrvatskog domobranstva i prometa.

POSTROJENJE I BROJČANO STANJE HRVATSKIH ORUŽANIH SNAGA

VEĆ DNE DESETOG TRAVNJA pukovnik Slavko Kvaternik je u svom proglasu uzpostave Nezavisne Države Hrvatske naglasio: »...Cjelokupnu vlast i zapovjedničtvo cjetokupne oružane snage preuzeo sam danas kao opunomoćenik Poglavnika«. Timeje na dan 10. travnja godine 1941. ponovno uzpostavljena i hrvatska vojska. Već sliedećeg dana započinje njeno postrojavanje. Nekadanji pukovnik hrvatskog domobranstva unutar austro-ugarske vojske, Slavko Kvaternik, dobiva od privremenog Hrvatskog državnog vieća, kojemu je na čelu, čin generala te mu je potvrdeno vrhovno zapovjedničtvo cjelokupnih hrvatskih oružanih snaga. On odmah osniva svoj

Glavni stan i Uži stožer. Imenuje nekadanjeg domobranskog pukovnika Slavka Stanzera, junaka iz Prvog svjetskog rata, zapovjednikom kopnenih snaga. Kapetana Đuru Jakčina promiče u čin doadmirala i imenuje zapovjednikom Hrvatske ratne mornarice, a kapetana I. klase

biv. Jugoslovenskog kraljevskog ratnog vazduhoplovstva Vladimira Krena promiče u čin bojnika i imenuje zapovjednikom Hrvatskog zrakoplovstva - najnovije grane oružane sile.

Poglavnik dr. Ante Pavelić imenuje dne 15. travnja 1941. u Karlovcu generala Slavka Kvaternika vojskovodom (maršalom), a dne 17. travnja prvim ministrom uzpostavljenog Hrvatskog domobranstva - redovite vojske. Uskoro je Kvaternik imeriovan i ustaškim krilnikom (generalom). Pukovnik Vilko Begić promaknutje u čin generala i imenovan državnim tajnikom u Ministarstvu hrvatskog domobranstva, a glavnostožerni pukovnik Franjo Nikolić njegovim glavarom stožera. Nešto kasnije postrojen je i Glavni stožer hrvatskog domobranstva, na čelu s generalpukovnikom (domaršalom) Vladimirom Laxom.

Osim hrvatskog domobranstva postojala je u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i Ustaška vojnica (milicija), pod osobnim zapovjedničtvom Poglavnika i glavarom stožera puk. Tomislavom Sertićem. Već 6. travnja 1941. u emigraciji je postrojena Poglavnikova tjelesna bojna (PTB), koja je 13. IV. prešla u Hrvatsku i uskoro brojila nekih 500 ustaša - povratnika. Ustašku vojnicu također je činilo i nekoliko tisuća dobrovoljaca koji se svrstavaju u prve ustaške bojne. (Zagreb 1 100 ustaša - puk. Tomica Rolf; Sarajevo 800 - poručnik Bećir Lokmić; Mostar - 1 200 - satnik Ivan Herenčić; Gospić - 400 - zapovjednik Jurica Frković). Dotadašnji zaštitari svrstavaju se u jednu bojnu pod zapovjedničtvom Zvonka Kovačevića i odmah kreću u Bosnu i stižu do Drine.

Niemci i Talijani zaplienili su gotovo svo oružje bivše jugoslavenske vojske, a Hrvati su uspjeli sakriti tek nešto lakog oružja. S tim oružjem započelo se postrojavati prve ustaške satnije i bojne.

Rimskim ugovorima od 18. svibnja 1941. Kraljevina Italija je preuzela obvezu pomaganja postrojavanja hrvatske vojske, ali je to ona zapravo priečila od prvog časa, pogotovo

Slika 1

Prema prikazu dra. Vjekoslava Vrančića i generalporučnika Fedora Dragojlova. Pročelnika Operativnog odjela

Ministarstva

Slika 2

Ustaški častni znak kojega su nosili ustaše - povratnici, koji su s domovinskim zaštitarima i u stašama činili prve jedinice hrvatske vojske

Slika 3

Poglavnik s dužnostnicima Ustaškog sveučilištnog stožera. Većina njih su ubrzo postali častnicima HOS-a i mnogi pali za Hrvatsku

u tzv. II. i III. zoni, gdje se nalazilo 7 talijanskih divizija II. armate, koje su s ostalim postrojbama brojile oko 70 000 vojnika. Kako NDH nije razpolagala s gotovo nikakovim oružanim snagama, nije se mogla ni oduprieti nametnutim ugovorima.

Djelatno postrojavanje hrvatskog domobraustva započelo je u lipnju 1941., nakon što je već izbio četnički ustanak. Osim zagrebačke, postrojene su i banjalućka; i sarajevska divizijska oblast. Započelo se s polaganim postrojavanjem 24 domobranskih bojni (bataljuna) u Zagrebu, Varaždinu, Bjelovaru, Novoj Gradiški, Požegi, Virovitici, Osieku, Vinkovcima, Karlovcu, Petrinji, Sisku, Banjoj Luci, Sarajevu, Tuzli, Travniku, Brodu, Hrvatskoj Mitrovici, Bihaću, Bjeljini, Rumi, Zvorniku, Otočcu i Gospiću. Osim pješačkih, postrojavane su i konjaničke, topničke, obkoparske (pionirske), dojavne, samovozne (motorizirane), zdravstvene i druge jedinice. Osnovalo se u prvom redu Popunitbeno zapovjedničtvo, koje je imalo težku zadaću sastaviti popise vojnih obveznika, namjesto onih, koje su uništiii Srbi. U hrvatsko domobranstvo primljeni su brojni častnici i dočastnici bivše jugoslavenske vojske, hrvatske narodnosti, pa i nešto Slovenaca, a također i pojedini viši častnici Hrvati iz biv. austro-ugarske vojske.

Za postrojavanje hrvatskih oružanih snaga uspjelo je nabaviti iz Njemačke 60 000 pušaka i 48 topova (haubica) od 10,5 cm, nešto strojnica i bacača te 18 oklopnih kola. S tim tvorivom započelo se postrojavanjem pet domobranskih

divizija, s ukupno 15 bojni i 30 000 momaka jedne konjaničke pukovnije (1 200); 4 obkoparske bojne (2 800); 12 topničkih sklopova (3 600) i pozadinske službe od 15 000 vojnika – svega skupa nekih 50 000 domobrana. Do prosinca 1941. postrojeno je 15 ustaških bojni s 9 000 čarkara (ustaških vojnika). U Zagrebu i Sarajevu oblikovane su po jedna Prometna ustaška bojna, svaka s 600 boraca.

018

U kolovozu i rujnu 1941. izvršeno je prvo novačenje u NDH, koje je dalo 43 000 novaka. U listopadu počelo je postupno dolaziti i lako oružje iz Italije, u zamjenu za hranu i razno tvorivo, a iz Njemačke stiglo je daljnjih 40 000 pušaka.
Oblikovani su ubrzani častnički tečajevi za hrvatske sveučilištarce (tzv. Trolistaši). Postrojeno je i Hrvatsko oružničtvo s 6 000 oružnika (prvi zapovjednik general Miesler, zatim general Tartaglia, pa general Vilko Pećnikar).
Pet domobranskih divizija imale su svoja sjedišta u Zagrebu, Sarajevu (puk. Blašković), Mostaru (gen. Prpić), Banjoj Luci (gen. Brozović) i Doboju (gen. Franjo Nikolić, kasnije ge. Gustović). Ove divizije bile su podvrgnute zapovjednicima sbornih područja: I. Sborno područje u Zagrebu (gen. Rumler, kasnije gen. Brozović), II. u Brodu na Savi (gen. Iser) i III. u Sarajevu (gen. Lukić, zatim gen. Prohaska i gen. Markulj).
Koncem godine 1941. hrvatske oružane snage imale su već snagu od 108 000 pripadnika, od toga 50 000 boraca.
Godine 1942. pristupa se stvaranju četiriju gorskih sdrugova (brigada), jake udarne snage i velike pokretnosti. Svaka od njih imala je po četiri bojne od 1 000 momaka, po jednu stožernu, dojavnu i strojničku sat. i preselicu (komoru). Svaki sdrug imao je po 16 lakih i 16 težkih strojnica, 4 do 6 bacača i po dva brdska topa. Zapovjednici: l. sdrug - puk. Šolc, kasnije gen. Peričić; 2. sdrug - puk. Zorn, kasnije puk. Bajd; 3. - puk. Rupčić, kasnije puk. Gregorić i 4. - puk. Begić, kasnije puk. Šolc. Postrojeno je 5 pokretnih oružničkih bojni i 10 ustaških bojni, a u Austrijije započela izobrazba prve, 369. hrvatske legionarske divizije.
Tiekom 1942. provedeno je drugo novačenje, s 28 000 novaka, a javilo se 8 000 ustaških dobrovoljaca, s kojima je postrojeno 8 bojni. Završeno je preustrojstvo Crne legije pod zapovjedničtvom podpukovnika Jure Francetića te osnovana Ustaška obrana pod zapovjedničtvom bojnika Vjekoslava Luburića. Budući da Talijani na zaposjednutom području nisu

019

dopuštali postrojavanje ustaških jedinica, stvorene su dvie dobrovoljačke pukovnije ustaških dobrovoljaca, ali pod domobranskim imenom, pod zapovjedničtvom pukovnika Franje Šimića.
Koncem godine 1942. hrvatske oružane snage brojite, su već oko 150 000 pripadnika, od toga oko 100 000 boraca. Ustaška vojnica sastojala se već od 25 bojni i jednog obranbenog sdruga, a domebranstvo od pet divizija s ukupno 17 pješačkih i jednom konjaničkom pukovnijom te 4 gorska sdruga.

slika
Postrojba od nekih 900 dobrovoljaca Hrvatske građanske zaštite iz Zagreba, pod zapovjedničtvom pukovnika Zvonka Kovačevića: Krunoslava Batušića, Milana Pribanića, Ilije Reškovića, Franje Leakovića i drugih častnika - prešla, je u lipnju 1941. Unu kod Volinje i stigla u Dobrljin u Bosanskoj Krajini. Zatim je krenula suzbijati četnički ustanak u Nevesinju u Hercegovini, sulcobila se s jednom četničkom `brigadom' i bacila je preko granice. Tada je (3. VII. 1941.) poginuo i ustaški satnik povralnik Mijo Babić kod Berkovića. Na slici je postrojba Hrvatske gradanske zašiite kako polaže prisegu u Perivoju Poglavnika dra Ante Pavelića u Sarajevu, pred odlazak u Hercegovinu.

020

Iste godine osnovane su domobranska Častnička i Dočastnička škola.
Godine 1943. provedeno je preustrojstvo hrvatskih oružanih snaga i treće novačenje, koje je dalo 22 000 momaka. Za Handžar diviziju javilo se 15 000 dobrovoljaca. Pozvano je 20 000 pričuvnika za sve veću pozadinsku službu.

Od 32 ustaške bojne stvoreno je 8 ustaških sdrugova s oko dvadeset tisuća boraca, a od 4 ustaške bojne dva prometna sdruga. Zapovjednici su im bili pukovnik Grulih i podpukovnik Vokić, dok je dvie prometne bojne (za osiguranje željeznica) vodio pukovnik Herenčić. Razstrojeno je 15 domobranskih pukovnija te je ljudstvo starijih godišta poslano kućama (3000), a od ostalih stvoreno 4 lovačka sdruga, svaki od 2 250 boraca, koji su upućeni u Bosanski Novi, Banju Luku, Doboj i Tuzlu. S 8 000 domobrana uzpostavljene su novejedinice.
slika

Prisežem Bogu svemogućem i sveznajućem, kunem se svime što mi je na svietu drago i sveto... da ću Nezavisnoj Državi Hrvatskoj i Poglavniku kao n jezinu predstavriiku uviek biti vjeran, da ću probitke hrvatskoga naroda uviek štititi...

021

S 35 000 domobrana upodpunjeni su gorski sdrugovi i 369. Vražja divizija te postrojena druga legionarska divizija - 373. Tigar. Postrojeno je daljnjih 7 ustaških sdrugova sa 17 000 ustaša. Borbene postrojbe brojile su oko 70 000 boraca.

Tiekom godine 1944. učinjen je najveći napor da se hrvatske oružane snage podignu na najveći mogući broj. Započelo se sa sustavnim postrojavanjem divizija. Novačenje je dalo 17 000 momaka. Pozadinska služba pojačana je na 70 000 pripadnika. Postrojena je jedna pomoćna oružnička divizija od 10 000 momaka u Osieku, od kojih je polovina bilo Hrvata, a polovina Niemaca iz Hrvatske. Stvoreno je osam stajaćih (tj. za mjestnu obranu) sdrugova s 8000 boraca, a broj ustaških bojni povećanje od 60 na 80, svrstanih u pet ustaških sdrugova, s 12000 novaka. Osnovana je Prva ustaška udarna divizija s 12 000 boraca, pod zapovjedničtvom generala Moškova, a kasnije generala Nardellija te 2. ustaška divizija s 5 000 boraca (gen. Gregorić). Organizirana je i 5. ustaška divizija s 8 000 momaka, pod zapovjedničtvom generala Bobana. Stvorenje Ustaški sdrug od 1 600 boraca (puk.Šlaher). Završeno je postrojavanje treće legionarske divizije u Austriji - 392. zvane Plava's 12 000 momaka. Razstrojenje 3.gorski sdrug, s čijim borcima su upodpunjene druge postrojbe, te postavljena 1. dopunska divizija u Zagrebu s 4 000 vojnika.

U jesen 1944. pristupilo se postrojavanju novih divizija iz postoj ećih domobranskih i ustaških sdrugova. Od tri ustaške divizije - 1. Udarne, 2. i 5. - stvorenje Poglavnikov tjelesni sdrug (garda) s 25 000 boraca, pod zapovjedničtvom generala Moškova. Iz 23 ustaška, 3 gorska i 4 lovačka sdruga postrojeno je 15 pješačkih divizija s ukupno 76 000 boraca. Tri hrvatske legionarske divizije imale su ukupno 33 000 momaka, Brzi ustaški sdrug (puk. Šlaher) 1 600, Ustaški obranbeni sdrug (general Luburić) 7 000, a 8 stajaćih sdrugova 8 000. Dopunska divizija iznosilaje 4 000, oružničtvo 11 000 i pozadinska služba 70 000. Tako se pod hrvatskim zapovjedničtvom nalazilo ukupno 235 000 vojnika, od toga 155 000 pripadnika borbenih jedinica. Izvan tog zapovjedničtva nalazilo se daljnjih 23 000 boraca.

022

Sudbonosna godina 1945. zatekla je 265 000 Hrvata pod oružjem u obrani Nezavisne Države Hrvatske, od kojih je bilo preko 170 000 boraca, a 18 000 se nalazilo izvan Hrvatske. Sada su oblikovane jedinstvene Hrvatske oružane snage, namjesto nekadanje podjele na domobrane i ustaše, iako su ostale pojedine ustaške jedinice. Početkom godine provedeno je novačenje koje je dalo 10 000 novih boraca koji su bili uvršteni u 4 ustaška dopunska sdruga te 2. dopunsku diviziju (gen. Zorn) u Zagrebu.
Koncem ožujka 1945. pristupilo se osnivanju vojnih sborova (armijskih korpusa), koji su nosili ime ustaški sborovi, prema tradiciji hrvatskog pučkog ustanka, kojega je već u 15.stoljeću zakonski ustanovio Hrvatski Sabor. Početkom travnja 1945. postojalo je pet takovih ustaških sborova, svaki od tri do četiri divizije jačine. U njimaje bilo ukupno 16 divizija, a izvan njihovog sastava stajala je 1. Posadna divizija Zagreba, zajedno sa šest hrvatskih legionarskih i dobrovoljačkih divizija (Vražja, Tigar, Plava, Handžar, Kama i Pomoćna oružnička) - Hrvati su dakle činili 23 divizije.
Poglavnikov tjelesni sbor, pod zapovjedničtvom generala Ante Moškova, obuhvaćao je podhvatno područje Varaždin-Koprivnica te se sastojao od: Ustaške udarne divizije (gen. Šimić, kasnije gen. Nardelli), 2. ustaške divizije (gen.Gregorić) i 5. ustaške divizije (gen. Boban). To je bio najelitniji hrvatski sbor.
II. Ustaški sbor, pod zapovjedničtvom generala Vjekoslava Luburića, djelovao je na području Sunja-Sisak-Petrinja i sastojao se od l. divizije HOS-a (gen. Fritz), 17.divizije (puk. Dešković) i 18. ustaške udarne divizije (gen.Majer). U ovu diviziju bila je uključena i Ustaška obrana.
III. Ustaški sbor bio je, pod zapovjedničtvom generala Artura Gustovića, u podhvatnom području Ivanić Grada. Činile su ga 3. divizija (gen. Peričić), 7. divizija (gen. Mifek), 8. divizija (gen. Domanik) i 9. divizija (puk. Pletikoš)..

023

slika

Ustaše polažu vijenac na grob Stjepana Radića.

IV. Ustaški sbor nalazio se, pod zapovjedničtvom generala Metzgera, u području Dvor na Uni-Dubica. Sastojao se od 4. divizije (puk. Begić), 6. divizije (gen. Metikoš) i 15. divizije (gen. Ćudina).

V. Ustaški sbor djelovao je na području Karlovac-Gospić, a pod zapovjedničtvom generala Ivana Herenčića. Sastojao se od 10. divizije (puk.Kuraja); 11. divizije (puk.Alesić) i 13. divizije (general Brozović).

024

SVJEDOČANSTVO KRVI

VEĆI ČETNIČKI I PARTIZANSKI NAPADAJI I POKOLJI U HRVATSKOJ (1941.)

VEĆ 25. lipnja 1941. četnici vrše pohod na selo Lukavac u kotaru Nevesinje u Hercegovini. Tri dana kasnije napadaju oružničku postaju u Avtovcu u kotaru Gacko i nakon toga vrše pokolj pučanstva i pljačku, kao i u selima Struge, Čeljevo, Gabela i Domanovići u kotaru Čapljina. Oko 30. VI. napadaju na Gradac, Trebimlje i Kljenak u kotaru Stolac te počinju ugrožavati prostor Mostara. Dne 1 S. srpnja četnici vrše pokolj pučanstva u Ljubinju i okolici, a koncem istog mjeseca vrše pohod na Dječ, Orahovicu, Fatnicu, Prisoj, Bjelan, Šakotiće i Planu, kotar Bileća te na selo Cernicu kod Gacka. Sliede pohodi na sela Begovići, Gornji i Donji Turani i Staro Slano u kotaru Trebinje. Ove pokolje hrvatskog stanovničtva i pljačke vršili su četnici biv. jugoslavenske vojske, koji su se u travnju povukli iz okolice Mostara, te mjestni jugosokoli Čede Milića. Bilo ih je oko šest tisuća, a pratilo ih je desetak tisuća pljačkaša. Hrvatske snage iznosile su tek 150 zaštitara u Mostaru i oko 300 oružnika u sedam kotara. Uskoro sejavilo 500 dobrovoljaca u Mostaru i 400 u Čapljini pa su postrojene dviejedinice na čelu s ustaškim satnikom-povratnikom Mijom Babićem i nadporučnikom Antom Žličarićem. Žličarić se probio do Buska, 24 km iztočno od Mostara, ali se morao povratiti pred mnogo jačim neprijateljem. Babić je odbio četnike od sela Čapljine i probio se od Stolca do Berkovića, prema Nevesinju. Tu je naišao na jak odpor, u kojemu je dne 4. srpnja 1941. poginuo zajedno s ustaškim častnikom Antom Pogorelcem, a njegovajedinica se povukla u Čapljinu.

Za suzbijanje srbskog ustanka stiglaje u Mostarjedna domobranska pukovnija od 2 000 momaka, pod zapovjedničtvom generala Milana Prpića i nastupala prema Nevesinju, Gacku i Bileći. U isto vrieme ustaški satnik-povratnik Ivan Herenčić osnovao je Mostarsku ustašku bojnu,

025

sjedanaest satnija od 120 momaka svaka. Onaje koncem srpnja krenula u borbe kod Livna, a zatim su kod Kočerina, Glamoča i Bosanskog Grahova. Četnici u Hercegovini su u prvi čas pružali otpor, a zatim se povukli u udaljena sela. General Prpić i podpukovnik Franjo Šimić, zapovjednik posade u Nevesinju, uspjeli su uz pomoć posebnog izaslanika hrvatske vlade, generala Vilka Begića, uzpostaviti vlast u kotarskim središtima Nevesinju, Gackom i Bileći. Četnici su i dalje ugrožavali ceste Mostar - Nevesinje - Gacko i Trebinje - Bileća - Gacko i postavljali zasjede u šumi Bišina te klancu Gluha Smokva. Podpuno su blokirali cestu Trebinje - Ljubinje - Stolac i jako ugrožavali onu Stolac - Mostar. Talijanski general Lusana ne samo što nije ništa poduzimao proti četnicima, već je s njima sklopio politički i vojnički savez. Jedini je major Rade Hamović (kasniji partizanski general), zapovjednik četnika u Fojnici kod Gackog, ponudio suradnju podpukovniku Šimiću.

USTANAK U KNINSKOJ KRAJINI I LICI (1941 .)

Dne 26. srpnja 1941. izbio je četnički ustanak u kotarevima Knin i Lapac. Dva dana kasnije četnici se preko Bukovice prebacuju iz Ravnih Kotara kod Zadra u područje Knina. Zauzimlju postave na Golubiću, Plavnom i Dinari te obkoljuju Knin i pale selo Ervenik. Također prekidaju prugu između Gračaca i Knina i napadaju oružničku postaju Polača. Do kraja mjeseca ustanak se proširuje na kraj između Gračaca i Gospića, u kojemu sudjeluje 4000 naoružanih Vlaha. U kotarevima Gračac, Udbina i Lapac bilo je tada svega 200 hrvatskih oružnika, u Gospiću jedna ustaška bojna od 400 boraca, a u Kninu 280 ustaša, domobrana i oružnika. Iz Zagreba je poslana jedna domobranska pukovnija s dvie poljske bitnice; na čelu s generalom Mihajlom Lukićem. Dok Talijani nisu priečili gospiću ustašku bojnu suzbijati četnike na svom prostoru, general Monticelli, zapovjednik divizije Sassari

026

sklopio je sporazum o nenapadanju s četnicima u Gračacu, Kninu i Donjem Lapcu, te savjetovao hrvatskim oblastima da napuste Knin i zaprietio da će strieljati svaku građansku osobu, koja se s oružjem približi željezničkoj pruzi. Dne 17. VIII. strieljanje od Talijana jedan ustaša, a sliede i drugi čini proti Hrvatima. Kada su četnici koncem 1941. ugrozili Knin, u kojemu se osim hrvatske nalazila i talijanska posada, hrvatske oblasti na čelu s velikim

županom Antom Nikolićem i posada pod zapovjedničtvom pukovnika Bojića morali su napustiti mjesto, jer su Talijani izjavili da se neće odupirati četnicima ukoliko od njih ne budu napadnuti. Talijani su sada saobćili da se zabrana približavanja pruzi s oružjem u ruci odnosi i na domobransku pukovniju generala Lukića pa je nakon neuspjelih pregovora ona morala obustaviti podhvate proti četnicima u smjeru južno od Gračaca, zadržavši dotadanje položaje. Sav ovaj talijanski postupak opisanje u prosvjednoj Spomenici Hrvatske državne vlade talijanskoj vladi u siečnju 1943.

ČETNIČKI USTANAK U ZAPADNOJ I IZTOČNOJ BOSNI
(1941.)

Dne 26. VII. 1941. izbili su četnički ustanci u kotarevima Bosansko Grahovo i Glamoč teje poklano hrvatsko pučanstvo u selima Sarići, Španovica, Špiranovići, Ćulina i Kardumi. Sliedeći dan izbija u Drvaru pobuna, koju zajednički podižu četnici i partizani. Ubijeno je 350 osoba, zajedno sa župnikom Valdemarom. Dne 2. VIII. poklano je stanovništvo sela Vrtoča, Lastva i Krnjeuša, a sliedeći danje obkoljen Kulen Vakuf te ugroženi Bihać i Krupa. Korenički četrnici napali su Veliku Kladušu. Dne 10. VIII. četnici su izpekli na ražnju župnika Gospodarića, a 15. obkolili i napali Priedor. Tito tvrdi da je ovih pobunjenika bilo oko 8 000, dok se s hrvatske strane cieni da ih je zapravo bilo tek polovica tog broja. Hrvatske

027
Godine 1941. dvojica nenaoružanih domobrana vraćali su se s dopusta u jednom bosunskom selu. Zaustavila ih je jedna obhodnja od četvorice četnika koja ih je zarobila da ih kasnije uhije. Domobrani su iznenada golim šakama napali na dvojicu četnika, a ostali su pobjegli bojeći se da će domobrani upotrebiti otete puške. Domobrani su doveli u vojarnu dva razoružana četnika. Nevjerovatno - ali istinito!

slika

snage iznašale su tek jednu domobransku bojnu od 500 momaka u Bihaću i jednu satniju od 100 momaka u Kulen Vakufu. Iz Zagreba poslana je jedna pukovnija, od pet bojni s 2500 domobranskih pričuvnika, koji je trenutačno odklonila opasnost od Bihaća. Slabije hrvatske snage izvršile su protinapadaj i očistile dolinu Bosanskog Petrovca.

028

slika
Trubači hrvatskog domobranstva god. 1941.

ČETNIČKO-PARTIZANSKI USTAN AK U IZTOČNOJ BOSNI

Početkorn kolovoza 1941. započeli su četnički ustanci u kotarevima Zvornik, Vlasenica i Srebrenica u iztočnoj Bosni. Govorilo se da cdmetnika ima oko 27 000, dok su stvame oružane postrojbe iznosile osam do deset tisuća četnika pod zapovjedničtvom žandarmerijskog majora Jezdimira Dangića. Draža Mihailović je za taj ustanak primio od jugoslavenske kraljevske izbjegličke vlade, preko jugeslavenskeg poslanstva pri Svetoj Stolici, 30 000 švicarskih franaka u zlatu, a od srbijanske vlade generala Nedića, koju su postavili Niemci u Beogradu, nešto oružja, streljiva i boraca. (»... Dangić je u želji da dobije oružja, municije i dobrovoljaca, nekoliko puta prelazio u okupiranu Srbiju. Njegovi ljudi u Srbiji su potajno od okupatora prebacili preko Drine manje količine municije i izvestan broj Srba, koji su s oružjem u ruci sudelovali u borbama protiv ustaša i partizana... Dangić nije bio jedini, koji je dobio izvesnu pomoć od ljudi koji su farmalno bili u službi Nedića i Pećanca. Posle rata Vojno-istoriski institut u Beogradu objasnio je da je u martu 1942. prešao na partizansku stranu jedan potpuni bataljun, kojeg je Milan Nedić formirao

029

uglavnom od bosanskih izbeglica, naoružao i poslao u istočnu Bosnu da se bori protiv partizana« - Dr. J. Avakumović: Draža Mihailović prema nemačkim dokumentima, London 1967.). Hrvatska vlada mogla je ovim četnicima, koji su raspolagali i s nešto lakih topova, suprotstaviti u početku svega 2 500, a kasnije do 8 000

domobrana i nekoliko stotina seljačkih vojničara, oružnika i ustaša. Izkorišćujući svoju početnu premoć, četnici zauzimlju kotarsko središte Vlasenicu. Iz Sarajeva je tada Zapovjedničtvo Vojne krajine uputilo jednu domobransku bojnu, pod zapovjedničtvom podpukovnika Nardellija, a iz Osieka I. bojnu 4. pješačke pukovnije, pod zapovjedničtvom podpukovnika Zdenka Begića (600 domobrana). Zadatak im je oslobođiti Vlasenicu; Nardellijeva bojna iz smjera Mokroga, a Begićeva iz smjera Zvornika,

Drinjače i Milića. Dne 15. VIII. Nardellijeva bojna oslobađa Vlasenicu, a dva dana kasnije sastaje se s drugom bojnom. Pred premoćnim četničkim snagama, ove bojne dobile su krugovalni nalog napustiti Vlasenicu dne 28. VIII. i pod zapovjedničtvom pukovnika Pacaka povući se u Mokro, preko Han Pieska. S njima se povlačio veliki broj izbjeglica; a četnici su istog dana iz osvete zaklali hrvatsko muslimansko stanovničtvo sela Zaklopače. Nakon odbijanja četničkih napadaja kod Luke, Ploča, Gornjeg Zalukovika, Han Pogleda i Strmca, obje bojne nastavljaju smjerom Han Piesak-Sokolac-Romanija-Pusto Polje-Mokro. Iztočno od Naromanije, na crti kota 1344-1259, odbijenjejači četnički napadaj i zaposjednuta Orlova Stiena (1507 m). Dne 4. rujna bojna Nardelli vratila se u Sarajevo, a na njeno mjesto došle su bojna Preprotić i konjanička bojna Strelec koja zajedno s bojnom Begić nastavlja borbu na Romaniji. Vode se borbe kod Han Dervente, Orlove, Crvene i Crne Stiene. Dne 6. i 7. rujna l. satnija l. bojne 4. pješačke pukovnije, s vodom topova od 65 mm i dvie strojnice, protjerava četnike preko Naromanije na sjever i ovladava Crnom Stienom, a od 9. do 11. rujna odbijaju se borbama prsa o prsa i na odstojanje ručnih bombi napadaji četnika na Oslovu, Crnu i Crvenu Stienu. Napadajem dvaju domobranskih bojni

030

osvojenje Bljuštavac (1155) i Crni Vrh. Dne 13. rujna probijen je četnički obruč oko bojne Strelec na Orlovoj i Crvenoj Stieni. Dne 16. rujna Begićeva bojna odlazi na odmor i popunu u Sarajevo, a zamienjuje je bojna Rajman. U međuvremenu četnici iz Srbije provaljuju preko Drine kod Višegrada i Drinjače. Polovicom kolovo zapala je Srebrenica, gdje Tošićevi četnici i partizani Slaviše Vajnera (»Čiče Romanijskog«) ubijaju nekoliko stotina Hrvata.

Dne 24. listopada pada Rogatica, a Višegradje obkoljen puna 72 dana. Svi četnički napadaji su krvavo odbijeni, ali se dne 9. XI. 1941 . dvie hrvatske bojne, koje su ga branile, moraju povući pred dolazkom Talijana. Ipak je uspjelo zapriečiti srbijanski pokolj hrvatskog stanovničtva i brojnih izbjeglica. Od graničnih kotareva iztočne Bosne ostaju u hrvatskim rukama samo Bjeljina i dio kotara Zvonnik s gradom. Sav kraj južno od Zvornika, pa do Višegrada pada u ruke četnika i partizana, sve do siečnja 1942. Tada su ga oslobodile hrvatske i njemačke jedinice, ali su ga odmah morale napustiti zbog tajnog sporazuma njemačkog zapovjednika Srbije, generala Badera, i četničkog zapovjednika majora Dangića, prema kojemu je istočna Bosna prepuštena četnicima. Ovi su izkoristili ovaj ugovor s Niemcima za pokolj

nekoliko tisuća Hrvata, uglavnom muslimanske vjere. Predstavnik Hrvatske državne vlade dr. Vrančić uspio je, da njemačko zapovjedničtvo opozove tajni sporazum s četnicima i nakon toga je nastupila hrvatska ofenziva u veljači i ožujku 1942.

031

DRINA

OBSADA I OBRANA VIŠEGRADA (1941

VIŠEGRAD na Drini bio je važan cilj napadaja četnika majora Jezdimira Dangića krajem jeseni i u zimi godine 1941. Prema njemu vodi pruga iz Užica koju su četnici misiili upotrebiti za prebacivanje svoiih snaga iz Srbije i daljnje napredovanje prema Sarajevu. U gradu se nalazilo nekoliko tisuća izbjeglica, a branila ga je III. bojna Vojne krajine, oružnici pod zapoviedničtvom pukovnika Jakovljevića, kasnije

karta

032

slika

Zapovjednik 11. sbornog područja, general Đuro Iger, pozdravlja zapovjednika I. bojne 4. pješačke pukovnije, podpukovr:ika Zdenka Begića, koja je dobila počastni naslov Bojna branitelja Višegrada.

podpukovnika Kneževića te nešto mjestnih ustaša. Prva bojna 4. domobranske pješačke pukovnije (518 boraca; 8 strojnica, 27 strojopušaka), pod zapovjedničtvom donukovnika Zdenka
Begića, dobila je nalog Zapovjedničtva Bosanskog divizionog područja da čisti Romaniju i Jahorinu, a zatirn da pođe u pomoć Višegradu. Nakon što je čelnim jurišem slomila odpor četnika na Vranjaku i Velikoj Gradini, visovima od preko tisuću metara, brzim nastupom stigla je sa svoje tri satnije u Višegrad dne 27. IX. i već istogjutra stupa u borbu. Dvie stotine četnika vršilo je jak napadaj na položaj Varda, kako bi zauzelo visove što zatvara;ujužni prilaz k gradu. Nakon četiri sata ogorčene borbe četnici su bili

odbijeni, ostavivši više od 30 mrtvih, dok su druge ponieli sobom. Dne 1. X. vrše jak napadaj na položaj Ljeska, na sjeverozapadu grada, pred Drinom, da odsijeku grad prema zapadu i ovladaju visovima s kojih se može tući grad i položaje. Druga satnija III. bojne djelomično popušta, ali su četnici opet odbačeni od 10. satnije 1. bojne, nakon borbe prsa o prsa koja je trajala od ponoći do 10 sati ujutro, ostavivši više od 40 mrtvih. Nakon toga popušta četnički pritisak sve do polovice listopada. Dne

033

15. X. oko 600 četnika jurišima nastoji zauzeti položaje na Banjoj Glavi (526 m) na sjeveroiztoku od Drine i grada te kod Oštrog Vrha (817 m) na južnom odsjeku kod pruge. Borba
traje od 3 do 6 sati ujutro, prsa o prsa, te su četnici uspievaju kod sela Mirilovići odbaciti milicionere, oružnike i mjestne ustaše k gradu, ali ih pričuva l. bojne, na čelu sa satnikom Schreiberom (izraelićanskog poriekla) odbacuje prema zapadu. Protinapadaj prisiljava četnike na povlačenje prema Suhoj Gori i Panosu, ostavivši preko 100 mrtvih, 4 strojnice i četničku zastavu. Ovoje trebao biti odsudan napadaj na Višegrad, ali je odbijen sjajnim držanjem branitelja.

Nakon ovih neuspjeha, u kojima su četnici imali najmanje 400 boraca palih ili izbačenih iz borbe, odtučuju se bolje odrezati Višegrad od pozadine, kako bi spriečili dovažanje pojačanja, strieljiva i hrane. Prekidaju brzoglasne žice i prugu kod Uštiprace, koja veže Višegrad s Goraždom. Veza se uzpostavlja, ali se uskoro osjeća oskudica u hrani. Ipak, I. bojna podjeljuje na Bajram višegradskoj djeci bezplatan ručak. Zatim prekidaju prugu kod Šipa te dovoze pojačanja vlakom iz Dobruna. Dne 24. X. pada Rogatica. Obskrba se sada vrši pojedinim zrakoplovima iz Sarajeva, ali loše vrieme često prieći njihov dolazak. Dne 29. X. vrše manji napadaj kod Krčevina, na sjeveroiztoku, ali su odbijeni. Napadaju i Mededu, gdje borba traje od 14 sati tiekom ciele noći, te ju zauzimlju i ruše postaju i prugu. Istog dana pogađaju protioklopnim topom stražarnicu željezničkog mosta kod Šipa na Drini, most ruše i tako prekidaju vezu sa Sarajevom. Uz podporujednog topa i strojnica vrše napadaj na zapadnom odsjeku, kod Zaglavka i Orahovice te pale sela Rokci, Dubočica i Orahovica. Napadaj je zaustavljen protiudarom pričuve pod zapovjedničtvom nadporučnika Hašimbegovića i Amira Ploskića (Sandžačka milicija). Dne l. XI. oslobođeni su Međeđa i most na Drini kod Šipa, ali je ponovno prekinuta pruga kod Uštiprače. Nestaje strjeljiva i hrane

te je svaka veza - osim krugovalne - prekinuta. Postoji opasnost od pjegavog tifusa, jer su branitelji neprekidno

034

na položajima pa nemaju mogućnosti pranja. Dne 3. XI. napušten je Šip najužnom odsjeku, a oštećen most kod Varde. Pobunjenici neprekidno puškaraju i pucaju topovima, a 7. XI. tiekom čitavog dana postupno nadiru prema Miloševićima i Barima. U 5 sati ujutro, nakon vatre iz dva topa, napadaju na Ljesku i Vardu sa sjevera i juga. Jurišaju na cielom bojištu Drine i uspiju probiti položaj 2. satnije III. oružničke bojne na Vidovoj Gori (7l 4 m), sjeverno od Drine, otimajući 3 strojnice. Nu 2. satnija I. domobranske bojne (satnici Ahmed Tutić i Zvonimir Poljanić) nepokolebivo drži položaj na Ljeski edbijajući sve četničke napadaje i spriečavajući obkoljavanje. Pričuva na čelu sa satnikom Vrkljanom zaustavlja daljnje nadiranje na Vidovoj Gori. Stupaju u borbu i jedinice s nenapadnutih položaja i vrše protinavalu na širokoj fronti od sela Crnče, sjeverno od Drine i Višegrada, do Vidove Gore. Borba se vodi po vrlo težkom terenu, magli i sniežnoj vijavici. Četnici su zaustavljeni na čitavom sjevernom bojištu te Vidova Gora ponovno zauzeta. Oko 13 sati četnici se povlače prema Semeču i Velikoj Strani, to jest prema zapadu. Obranu lievog. krila na Ljeski (satnija Tutić) vrlo je uspješno podpomogao nadporučnik Amir Ploskić sa svojom Sandžačkom milicijom. On je bočno udario iz smjera Pretiša-Kočerin na zapadnom odsjeku i natjerao četnike u bieg. Pred položajima je nadeno više od 40 mrtvih četnika, a vlastiti gubitci su iznosili 5 mrtvih i 5 ranjenih kod I. bojne te slične gubitke kod ostalih jedinica. Za vrieme borbi pojavile su se s jugoiztoka, kod Mirilovića, talijanske alpinske jedinice, te na čelu s glasbom ušle u Višegrad. Vojno izvješće kaže: »Pomoć talijanskih četa niti je tražena niti dobivena niti su se sami nudili pomoći nas u borbi, koja je trajala, vodena i završena bez njihovog sudjelovanja«. Već iste večeri talijanski zapovjednik, pukovnik Barbieri, započeoje pregovore s četnicima radi obustave neprijateljstva. On je ipak dao braniteljima hrane te iztakao njihovo hrabro držanje pred neprijateljem i veliku stegu hrvatskih vojnika. Četnička obsada trajala je puna 72 dana i hrabra obrana uspjela je zapriečiti veći pokolj nego li u Foči. Prva bojnaje zatim 14.

035

XI. napustila Višegrad smjerom Priboj-Goražde-Foča-Kalinovik gdje je 18. XI. Odbila manji napadaj četnika. Izvješće kaže: »Talijanski zapovjednici i

njihovejedinice za sve vrieme kretanja od Kalinevika prema Nevesinja nisu nam ni u čemu izašle ususret i ničim pomagale naše djelovanje. Upada u oči njihovo pasivno držanje prema nama i velika razlika između jedinica alpinske diviziiez".

HRVATSKE BORBE

SVE do njemačkog napadaja na Sovjetski Savez. Dne 22. lipnja 1941., Komunistička partija Jugoslavije (KPJ), koja je tada brojila od osam do dvanaest tisuća članova, bila je mirna i nije napadala sile Osovine držeći se ugovora Hitler-Staljin o međusobnoj suradnji i nenapadaniu. Zbog toga ni Niemci nisu

slika

Predstavnici hrvatskih građanskih i vojnih oblasti, na čelu s velikim županom drom Stjepanom Heferom i generaloni Đuroni Igerom, dočekuju na osječkom kolodvoru dne 28. XI. 1941. domobranskd Bojnu loanitelja Višegrada - nakon stotinu dana borbi na Romaniji i na Drini

036

na području bivše Jugoslavije progonili komuniste ni njihovog generalnog sekretara Josipa Broza Tita - imenovanog od Kominterne komesarom nad jugoslavenskom partijom god. 1937., sa zavjereničkim imenom valter. Tek kad je napadnut Sovjetski Savez, jugoslavenski komunisti dobivaju zapovied Komunističke Internacionale: »Palite! Rušite!«. Kako navada sam Tito u svom članku Borba naroda porobljene Jugoslavije (Nova Jugoslavija br. 6 svibanj 1 944.) - najprije su se pojavili partizani u Srbiji. Dne 7. srpnja 1941. jedna partizanska skupina ubila je na vašaru u Beloj Crkvi dva žandara u službi njemačkog zapovjedničtva i taj dan proglašenje »Danom ustanka naroda Srbije«. Zatim se pojavljuju partizanski »odredi« u okolici Valjeva, Kragujevca, Homolja. To su, kako kaže Broz, »grupe od 20 do 30 vojnika, koje imaju jednu ili dvije puške i malo bombi«. Oni su, dakako, napadali samo manje neprijateljske skupine vojnika ili vršili djela sabotaže kad nije bilo veće opasnosti. Njihova loznika bila je: »Zapali, pripucaj – pa

slika

Stožer I. bojne 4. domobranske pješačke pukovnije, studeni 1941. Usredini zapovjednik Bojne branitelja Višegrada podPukovnik Zdenko Begić; oko njega satnici Poljanić, Schreiber, Urkljan, Ahmed Tutić te ostali častnici bojne.

pobegni!« U Crnoj Gori, gdje je među školanim ljudima i dacima bilo razmjerno puno komunista, dne 13. srpnja 1941. podignutje ustanak proti Talijanfma i privremenoj Crnogorskoj narodnoj upravi. Na tisuće Crnogoraca, na dani znak, napali su brojne talijanske posade, osim na Cetinju i u Podgorici, te zarobile ili razoružale 6 000 Talijana, kako oni navode. U kolovozu 1941. odmetničke skupine - koje su se tada nazivale četnicima - ili u slučaju srbijanskih komunista - »gerilcima« - izkorišćavajući pomanjkanje većih njemačkih posada prolazno su zaposjele pojedine krajeve Mačve i Posavine, do Obrenovca. Trenutačno su zaposjeli Lajkovac, Ub, Ljig, Krupanj, Loznicu i Stolice, a prvih dana rujna 1941. Užice, Čačak, Užičku Požegu, Gornji Milanovac u zapadnoj i iztočnoj Srbiji.
Tek polovicom kolovoza 1941. pojedini vode KPJ-u, na čelu s Titom, odlučili su se za oružanu borbu i otišli iz Beograda u Krupanj, a zatim u Užice gdje je oblikovan tzv. »Glavni štab partizanskih odreda Jugoslavije«.
Tito je - kako piše - već u srpnju 1941. naložio »štabu partizanskog odreda« u Valjevu da stupi u vezu s četničkim generalom Dražom Mihailovićem, tada sakrivenim na Ravnoj Gori, i da ga predobije za zajedničku borbu. Dražaje odbio jer da on ne posjeduje dovoljno snage, a da bi svaki napadaj na Niemce izazvao težke odmazde proti srbskom narodu. Od prvog časa - kako iztiče Tito - surađivali su s partizanima četnički pop Vlada Zečević i poručnik Ratko Martinović. Čim je stigao na teren, Tito se uputio na sastanak s Dražom u selo Struganik, u kući vojvode Mišića. Draža je opet odbio stupiti u veće borbe, ali su se on i Tito ipak dogovorili da se neće međusobno napadati i da će živjeti u prijateljstvu, a da Dražini četnici neće ubijati partizane kao što to čine četnici vojvode Koste Pećanca u službi Niemaca. Kako navodi Tito, Mihailović je otvoreno govorio, jer je mislio da je on Rus. »... Rekao je bez okolišanja, da Hrvati, muslimani i svi drugi moraju biti najstrože kažnjeni, i nakon osvete, podvrgnuti potpuno Srbijancima. Kad sam se tome usprotivio, rekao je, da je njegovo gledište vrlo pravedno, naglašujući da su svi Hrvati

krivi zbog ustaških zločina, da su svi ustaše i izdajice koji su prodali Jugoslaviju Nijemcima. U rujnu 1941.
partizani i četnici kapetana Račića opkolili su Šabac u Srbiji. Nakon napada na Šabac, koji nije imao uspjeha, Nijemci su doveli brzo dvije divizije, dvije ili tri ustaške pukovnije i nešto pristaša Ljotića te su istog mjeseca izvršili svoju prvu ofenzivu na nas, koja je trajala besprekidno do kraja studenog«. Partizani i četnici su pobjegli u gore Krupnja i Sokolske Planine, vukući sobom na tisuće kola žita i druge hrane. Partizani i 1 200 Dražinih četnika obkolili su tada Kraljevo, nu ubrzo su Mišićevi četnici napustili borbu, kadje postala žestoka.
Zauzevši Užice, partizanima je došlo u ruke 100 teretnjaka i samovoza (automobila), tvornica oružja i strjeljiva, kožara, te podružnica Narodne banke s 55 milijuna dinara. Proizvedeno je 16 500 pušaka i 2 i pol milijuna puščanih naboja, što je znatno pomoglo naoružanje partizana. Tito se

slika
Vrhovni zapovjednik HOS-a s višim hrvatskim častnicima u Koprivnici god. 1944.

039

ponovno sastao s Dražom u selu Brajićima na Ravnoj Gori; ali nisu mogli doći do sporazuma o stvaranju zajedničkog zapovjedničtva i oblasti na »slobodnoj teritoriji«. Tito je ipak predao četnicima 500 novih pušaka i 25 000 naboja. Draža je također odbio da britanski častnik za vezu u njegovom »štabu« - satnik Hudson - prisustvuje razgovorima. Četiri dana nakon toga četnici su kod Užičke Požege napali partizane primljenim puškama i ubili komandanta šumadijskog odreda Blagojevića: Četinici su zatim otvorili pred Niemcima svoj odsjek kod Kraljeva i varkom oteli nekoliko zaplienjenih. Njemačkih oklopnjaka.
Kada je bila započela ofenziva proti četničko-partizanskom području u Srbiji, hrvatske postrojbe imale su zadaću spriečiti da se oni preko Drine ne prebace na područje NDH: Spisom br. 325 od 4. X. 1941., stožer 3. bojne III. domobranske pješačke pukovnije izvješćuje: »Ministarstvo hrvatskog domobranstva - Glavni stožer - br. 2988 - Tajno, od 23. IX. 1941. dostavio je sliedeće: U prvim danima mjeseca rujna godine 1941. pobunjenici su zaposjeli izvjestne predjele oko Koviljače, Zvornika i na desnoj obah Drine. Njemačke čete, koje su branile ova mjesta s njima svojstvenom hrabrošću, došle su ipak zbog velike nadmoćnostt pobunjenika u dosta težak polozaj, tako da su morali tražiti pomoć postrojbi našeg domobranstva, koje su se

nalazile na lievoj obali Drine, oko Bjeljine i Zvormka. Dielom naseg domobranstva iz III. i IV. pukovnnije, pod zapovjedničtvom pukovnika Gruma prešle su Drinu u sjajnom naletu i u tjesnoj suradnji s ostalim odjelima poslije pobunjevičkih bandi brzo doprinele olakšanju u trenutačom položaju«. Tito ovu nuždnu obranu proti srbskom nadiranju preko Drine zove »paljenjm, pljačkanjem i ubijanjem ovag razbojničkog drustva mirnim močvanskim selima i Pocerini".
Vojskovođa doglavnik. Slavko Kvaternik izjavio je početkom listopada 1941. listu Hrvatski domobran u Zagrebu: »Odjeli hrvatskih domobrana, oružnika i ustaša bili su od

040

početka stvaranja Nezavisne Države Hrvatske u novopazarskom Sandžaku. Za vrieme cielog njihovog b9ravka u Sandžaku, ovi su odjeli, pod zapovjedničtvom vrstnih hrvatskih častnika, pokazali uzornu stegu, hrabrost i odvažnost u borbi, čime su ponovno posvjedočili da u hrvatskom narodu postoje i nadalje stare vrline, koje se izpoljuju na bojnom polju. Ratnički duh hrvatskog naroda došao je opet do izražaja u borbi s našim vjekovnim neprijateljima... Imena boraca, koji su se iztakli osobito kod Koviljače, Bjeljine i Zvornika, u borbi s bandama, svietli su znakovi za našu budućnost...«
Hrvatski domobran br. 5 od 1. X. 1941. javlja: »Hrabre čete hrvatskog domobranstva brane već nekoliko tjedana uspješno granicu na Drini, na odsjeku od Zvornika do Rače. Odmetničke bande iz Srbije pokušale su zadnjih deset dana izvršiti nasilni prielaz preko Drine kod Balatuna i Lješnice, Branjeva i kod Čolopeka. Svuda su naše čete odbile uz najveću požrtvovnost napadaje brojčano nadmoćnih odmetničkih bandi. Sa svrhom olakšavanja napadaja kod Čolopeka, pokušalo je oko tisuću četnika obići obranu Zvorničke sa zapadne strane, s namjerom da kod Čolopeka urede mostobran, ali protunapadajem naših četa iz posade Zvornika i Tuzle, kod sela Ćapardi,
razbijeni su i protjerani preko, Drine. Ovom prilikom zaplierijeno je veliko množtvo oružja, među ostalima i nekoliko strojnica te osobito važna četnička službena korespodencija«.

ČETNIČKO-PARTIZANSKI USTANAK U LICI I KRAJINI

Dne 27. srpnja 1941. jedan četničko-partizanski »odred« ubio je iz busije jednog hrvatskog oružnika i tri mjestna ustaše kod sela Srb u Lici - i to je

prozvano »Danom ustanka naroda u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini«. Slični napadaji vode se po Baniji i Kordunu, kako bi se izazvalo hrvatske odmazde i onda lakše namamilo pravoslavno vlaško pučanstvo u šumu, plašeći ga ustaškom osvetom. Sredinom kolovoza vode se već

041

manje borbe s četničko-partizanskim skupinama po Bosanskoj Krajini, gdje ih navodno već ima osam tisuća (promičbeno pretjerane brojke). Značajnije borbe vode se oko Drvara, Oštrelja, Bosanskog Petrovca, Grahova i Glamoča. (Tito: »Neprijatelj je u tim borbamu upotrebio sve vrste oružja, pa i avione«). Vode se okršaji oko Priedora i Jajca - (»gdje učestvuju ustaške trupe«). Najlakši način sabotaže jest razaranje slabije zaštićavanih pruga, kao one Jajce-Banja Luka i Sarajevo-Brod. Također i napadaji iz zasjede na manje hrvatske odjele. Tako Bilten Glavnog štaba partizanskih odreda Jugoslavije od 26. VIII. 1941. donosi: »... Kod Broda ubijenje veći broj ustaških vojnika... Kod Vlasenice ubijena su dva žandarma, a šest je zarobljeno i dva ustaša sem njih... Partizani su zauzeli Vlasenicu, obrazovali narodni sud i osudili sve izdajnike i neprijatelje naroda... (tj. sve izpravne Hrvate - op.p.). Kod toga mesta partizani su napali i razoružali sto hrvatskih vojnika (koje su na prevaru izručili Talijani - op.p.). Osim Vlasenice, partizani (zapravo četnici - op.p.) su zauzeli Han Piesak, ali

slika

Pitomei Ustaške dočastničke škole, Zagreb god. 1944.

042

su se morali povući... Isto tako na Majevici vode se žestoke borbe sa raznim žandarmeriskim stanicama...« Koncem rujna 1941. održano je partizansko vojno savjetovanje u Stolicama kod Krupnja u Srbiji, kojemu je prisustvovala većina »komandanata štabova« Srbije i Crne Gore, kao i komandanti raznih većih »odreda« iz Hrvatske i čak neki iz Slovenije. Tu je sam Tito »ukazao na mnoge nedostatke u razvitku partizanskog pokreta, naročito u nekim organizacijama u Hrvatskoj i Slovenačkoj... Ne samo sektaštvo već se i u pogledu razvijanja oružane borbe, u prvim mesecima pokazalo izvesno kolebanje kod nekih partijskih organizacija u tim krajevima... U Hrvatskoj je, na primer, za vreme priprema došlo skoro do razbijanja Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske, jer su počeli neki ljudi sa strane da se upliću u rad CK KPH i optužuju najbolje drugove iz rukovodstva da su špijuni itd...« Na ovom sastanku pretresena je mogućnost stvaranja »slobodnih

teritorija« i u drugim krajevima izvan Srbije, da se prošire tzv. »narodno-oslobodilački odbori«, kojima su partizani htjeli prikazati neku svoju »zakonitu vlast«, a sa svrhom uplitanja što većeg broja stanovničtva u taj pokret, bez obzira na posljedice. Zatim je odlučeno da se svagdje postrojavaju partizanski »bataljoni« (200-300 boraca), podieljeni u čete i vodove. Također je rješeno »da se na bilo koji način dode do sporazuma s Dražom Mihailovićem za zajedničku borbu«. Na području NDH nisu baš cvale ruže partizanskom pokretu, jer kako piše Vladimir Dedijer u svojim Prilozima za biografiju J.B. Tita (Zagreb 1954.) - »... u Hrvatskoj se dogada da ne samo seljaci, već i radnici izručuju komuniste ustašama...«. Hrvatski narod je jasno uočio da se tu radi o uglavnom srbskom pokretu za uništen je Države Hrvatske i uzpostavu tamnice Jugoslavije, ma koliko god partizani vješto operirali s obećanjima »Radićeve seljačke republike Hrvatske«, »radničke hrvatske republike«, »sovjetske Hrvatske« i s imenima braće Radića i matije Gubca (čije je ime nosilo

043

dvadesetak partizanskih jedinica). Hrvatski partizani bili su uglavnom fanatisti, koji su vjerovali u međunarodnu solidarnost, iskreno jugoslavenstvo i bezklasno družtvo u pravom socializmu i komunizmu - dok su Srbi i Srbijanci - kao i uviek u svojoj primitivnosti - išli bez oklievanja i skrupula prema stvaranju Velike Srbije i srbijanske prevlasti nad ostalim narodima - bilo pod kraljevskim, bilo pod crvenim plaštem.

Dne 2. studenog 1941. došlo je kod Užica do borbe između srbskih partizana i 800 srbskih četnika u kojoj su četnici bili poraženi. Započela je samo borba za vlast u budućoj Velikoj Srbiji podjugoslavenskim plaštem. Partizani su počeli nadirati prema Ravnoj Gori, ali su prekinuli napadaj na Mihailovićevu molbu. Uskoro su Niemci izvršili jak napadaj od Kraljeva do Drine. Četnici su kod Gornjeg Milanovca razoružali i skinuli na prevaru 500 partizana i izručili ih Niemcima u Valjevu. Dne 25. XI. partizani su iztjerani iz Užica i Čačka i, nakon velikih gubitaka, počeli su se povlačiti prema Sandžaku, dok su manji »odredi« pobjegli u unutrašnjost Srbije. Stvorile su se u to vrijeme I. i II. »srpska partizanska brigada« - prve veće jedinice, s 800 -1 000 boraca. Kako su 3 500 crnogorskih partizana također doživjeli neuspjeh u napadaju na Plevlju u Sandžaku, partizani su uvidjeli da im odgovara prebaciti što više borbu na područje NDH. Na taj način će se uništavati hrvatska, a ne srbska zemlja i pučanstvo, a osim toga tamo ipak Niemci i Talijani ne mogu postupati tako bezobzirno kao u Srbiji i Crnoj Gori. Borbe su se zato produžile na Rogaticu i Zvornik, Vlasenicu, Han Piesak i Srebrenicu. Na

Romaniji je stvorena četničko-partizanska »republika« u kojoj su se kraljevski dvoglavi orlovi pomiešali s petokrakama. Tito veli, da su »borbe s ustašama u Lici i na Kordunu bile vrlo žestoke, kao i na Petrovoj Gori, protiv koje je neprijatelj poduzeo široku ofanzivu...« Nakon što su se malo odmorili u Sandžaku, partizani izvađaju svoju namjeru prebacivanja u NDH. U Rudom stvaraju svoju »Prvu srpsku proletersku brigadu«, tj. jedinicu, sastavljenu od samih članova partije.

044

Tito veli da je u to vrieme došlo do težkog položaja u iztočnoj Bosni, gdje su četnici, na čelu s Dangićem i Todorovićem, također ustali proti partizanima i počeli surađivati s Niemcima. Mnogi Srbi su napuštali partizane i prelazili četnicima ili se vraćali kućama. Kad je partizanska glavnina počela nadirati u Bosnu, mnogi Srbi su se opet vratili partizanima. U prosincu vode se borbe kod Vareša i na Romaniji. Na partizane je izvršena nova ofenziva, iz smjera Zvornika i Višegrada, uzduž pruge Višegrad-Sarajevo i od toga grada preko Romanije. U ovim borbama, kako kaže Tito, sudjelovale su brojne ustaške i domobranske jedinice. Zbog velike zime borbe su bile vrlo težke. Zbog pomanjkanja strjeljiva - kako kažu - partizani su bili prisiljeni napustiti Rogaticu, Vlasenicu i druga mjesta. »Prva proleterska« se podielila: jedan dio, s Titovim »štabom«, prešao je preko Glasnica do Jahorine Planine, dok je drugi prošao kraj Sarajeva i preko Igmana stigao do Foče. Manje partizanske jedinice infiltrirale su se u središnju Bosnu. U tim pohodima, sa zimom s 25 stupnjeva izpod ništice, smrzlo se 160 - partizana, a mnogima su morale biti

slika
Satnik hrvatskog dornobranstva, godine 1942. U vrdo kratkom roku oružane snage Nezavisne Države Hrvatske izobrazile su uzoran častnički stališ (kadar) koji je većinom dao svoje živote za Hrvatsku.

045

odrezane noge. Tito tvrdi da je prva kolona uspjela na Jahorini zaustaviti napredovanje ustaša. Brojne četničke jedinice stavile su se pod zapovjedničtvo partizana jer su ih njihovi vođe napustili u biegu. Zaposjednuta su mjesta Foča, Goražde i Čajniče gdje su se partizani odmarali i novačili nove borce, uglavnom među

pravoslavnim stanovništvom. Tiekom veljače i ožujka 1942. oko 10 000 četnika prešlo je partizanima, pod nazivom »dobrovoljačkih odreda«. Borbe u Srbiji, oko Užica i drugdje, partizani zovu. Prvom, a. borbe u iztočnoj Bosni u zimi 1941.-42. - Drugom ofenzivom (Niemaca i drugihj.
Tiekom ciele zime 1941.-1942. partizansko-četnički „odredi“ vodili su težke borbe na odsjeku Jahorina-Romanija, oko Rogatice, koju su obkolili, kao i Kalinovik. Također se vode borbe u Crnoj Gori i Sandžaku. Srbijanskejedinice, koje su se nalazile oko Priepolja i Nove Varoši u Sandžaku, prešle su u Bosnu, u Čajniče, gdje je osnovana »Druga srpska proleterska brigada«. Pma i Druga brigada dobile su nalog očistiti Vlasenicu i Srebrenicu. od četnilca Dangića i Račića, koji su se povukli u Srbiju, preko Drine. Kod Borike uništen je četnički »štab« za rogatički kraj. Partizani su pri debelom

slika
Hrv. dočastnici Ivan Skulec, Marko Grgurević i Dane Hodak god. 1944.

046

sniegu prešli preko planine Devetke sa svoje dvie »brigade«, a zatim su se vratili u područje Goražde-Čajniče, pred viestima da se proti njima sprema nova, tzv. Treća ofenziva. U Crnoj Gori vodile su se međutim jake borbe između partizana i četnika Baje Stanišića i Pavla Đurišića tP Talijana. Jedan dio partizana tu je prešao četnicima, koje su naoružavali Talijani. Crnogorski partizani, pritisnuti četničkim snagama, morali su bježati iz Crne Gore u. Bosnu. Treća ofenziva proti partizanima započela je početkom travnja 1942. u Bosni i Crnoj Gori, a kasnije se proširila na Sloveniju i Dalmaciju te na Kozaru. Talijanska divizija Pusteria i četnici djelovali su u Sandžaku i Crnoj Gori, a druge talijanske snage oko Herceg Novog, Gacka, Nevesinja i u sarajevskoj dolini. Napadaj na partizane je usmjeren crtom Plevalja-Čajniče-Foča. Iz smjera Sarajeva hrvatske i njemačke snage nadirale su u smjeru Rogatice i Goražde. Borbe su zapečele sredinom ožujka i trajale sve do 20. lipnja 1542. Partizani su bili odbačeni

slika
Poglavnik s hrvatskim pukom u Bosanskoj Krajirri, godine 1942. Rekao je: »Hrvati muslimani bili su uviek najvjerniji i najtvrdi sljedbenici Ante Starčevića i njegove nauke«. I branitelji Države Hrvatske!

047

iz Bosne u Crnu Goru. Sredinom svibnja 1942. oslobođena je Foča. Partizani su se sada povlačili i iz Sinjajevine planine u Pivsku Planinu i Hercegovinu, prelazeći preko Durmitora. Na odsjeku Goranskog i Gackog odigrale su se najžešće borbe ove ofenzive. Podhvatne snage vršile su pritisak na partizane iz triju smjerova. Kako bi izbjegli obkoljavanje na Pivskoj Planini, partizani su se preko Volujka i Maglića (najviši vrh u NDH, 2387 m) povukli prema rieci Sutjesci u jugoiztočnoj Bosni. Prva i druga »proleterska brigada« žurno su poslane u Gacko i u smjeru Golije, kako bi se spriečilo zaustavljanje partizanskog povlačenja u smjeru Gacka i Čemerna i na gornjoj Sutjesci. Tito priznaje, da su pri tome ove »brigade« imale velike gubitke, pogotovo od težkog topničtva, usredotočenog oko Gackog, koje je pucalo na partizanske kolone u biegu prema Crnoj Gori. Nakon vrlo oštrih borbi na bosansko-hercegovačko-crnogorskoj tromeđi, partizani su zajedno sa svojim ranjenicima prešli na prostor Tjentišta i Kalinovika. Tamo su postrojene dvie crnogorske, jedna sandžačka i jedna »hercegovačka« - »udarna brigada«. Na tom važnom odsjeku prestala je i tzv. Treća ofenziva. U ovim borbama partizani su imali velike gubitke, ali njihova glavnina nije uništena zahvaljujući u prvom redu talijanskom i četničkom popuštanju
u borbi, dok Hrvati i Niemci nisu imali dovoljno snaga da ih sami unište....

Borbe su se sada usredotocale na Kozari, u sjevernozapadnoj Bosnu, gdje su partizam bili stvorili svoju šumsku »republiku«: Te su borbe vodene neobičnom žestinom

slika
Hrvatski bombaš "Stuka" t. hrv. strovalničkog jata, od. 1944.

048

i u njima su uglavnom sudjelovali hrvatski gorski sdrugovi i Crna legija. Tiekom skoro dva mjeseca borbi u ljetu 1942., partizani su izgubili oko 4 000 boraca, a i hrvatski gubitci su bili znatni, na ovem vrlo težkom gorovitom i šumovitom području podesnom za gerilsko ratovanje (četovanje).

Titov »štab« je zatim ostavio u iztočnoj Bosni »VI. bosansku udarnu hrigadu«, a u prostoru Tjentište-Kalinovik jednu crnogorsku i jednu

»brigadu« iz Hercegovine. Tito sa svojim »štabom« i dvie srbske, jednam sandžačkom i jednom crnogorskom »brigadon« odlučili su izvršiti brzi prodor prema zapadnoj Bosni (Krajini). Ove četiri »brigade« prolazile su preko naj neprohodnijih planina koncem lipnja 1942. - Zelengore. Treskavice, Bjelašnice i Igmana te preko Konjica, Prozora, Duvna, Livna itd..., u razponu od 70 km, rušeći, ubijajući i paleći svc što je biio hmatshog. Iz busije je napadnuta praga Mostar-Sarajevo, u prostoru Tarčin-Rama, gdje su

slika

Hrvatska, je imala idealističku mladost koja se neustrašivo borila i ginula za slobodu svog naroda i svoju Državu. Ona se nije borila proli nijednom narodu, već samo branila svoje.

uništeni svi mostovi te pruga u duljini od 80 km, popaljene sve postaje i uništeno 40 lokomotiva i nekoliko vlakova. Zarobljeno je nekoliko stotina hrvatskih i drugih vojnika, od kojih su mnogi poubijani, te prolazno zaposjednuti Konjic i Ostrožac. Jedna partizanska kolona nastupala je preko Igmana pokraj Sarajeva i nakon razaranja pruge krenula prema Kreševu, Fojnici i Bugojnu. Druga kolona nadirala je u smjeru željezničkih postaja Bradina i Konjic te nakon razaranja pruge i dva dana krvavih borbi zauzela Prozor. U međuvremenu je prva kolona ušla u Gornji Vakuf i tako su se obje kolone spojile za nastavak daljnjih napadaja i razaranja. Partizani su u Bosanskoj Krajini pak zauzeli Priedor, kako bi olakšali pritisak na Kozaru koja je bila obkoljena od domobransko-ustaških snaga.
Dolazak četiri srbijansko-crnogorske »brigade« u zapadnu Bosnu dao je novog poleta tamošnjim i okolnim partizanima, pa su redom zauzeta slabo branjena mjesta Livno, Tomislav-Grad (Duvno), Jajce, Donji Vakuf i druga. Padom Livna ojačan je i partizanski pokret u Dalmaciji koji je uglavnom nastao kao odgovor na talijanski fašistički teror. Svi ovi uspjesi partizana u Bosni i Hercegovini mogu se uglavnom zahvaliti II. talijanskoj armati koja je izbjegavala borbe, a na biegu ostavljala puno oružja i strjeljiva, kojega su častnici i vojnici osim toga prodavali partizanima ili mienjali za hranu. (Jedna puška za kokoš, strojnica za ovcu, top za kravu ili pak po 12 kuna za metak). Tako su partizani mogli stvoriti nove »brigade« u Bosanskoj Krajini, Dalmaciji, Lici i Sloveniji. Sada su se partizanski »odredi« prozvali »Narodno-oslobodilačkom vojskom i partizanskim odredima Jugoslavije« (NOV i POJ). Kako bi s nekim uspjehom mogli proslaviti 25-godišnjicu

sovjetske Oktobarske revolucije, partizani su odlučili napasti s pet »brigada« - više od 5 000 partizana, grad Bihać kojega je branilo pet
slabih domobranskih i ustaških bojni (2 500). U isto vrieme su dvie »brigade« izvršile napadaje za skretanje pozornosti u Baniji, a »krajiški odredi« napali su Bosanski Novi i Ključ. Za iznenadni napadaj na Bihać partizani

su razpolagali s nekoliko zaplienjenih talijanskih mužara (haubica) od 75 mm, koje su poslali teretnjacima iz Bosanskog Petrovca, te s dva talijanska laka oklopnjaka. Iznenadno napadnut od partizana, koji su neočekivano došli iz daljine od 2.50 km, Bihaćje pao nakon žestoke borbe od 3. do 5. studenog. Bio je to prvi važniji grad koji je pao u partizanske ruke na području NDH. Partizani su sada prilično kontrolirali područje od 50 000 četvornih kilometara, koje se prostiralo od Kupe skoro do Neretve - uglavnom zahvaljujući Talijanima. Na tom prostoru, koji su oni zvali »slobodna teritorija« nalazila su se, osim Bihaća, mjesta Ključ, Drvar, Petrovac, Jajce, Glamoč i Livno. Na zapadu je sizalo do blizine Gospića, a na iztoku do Banje Luke. Izvan tog prostora postojale su samo male partizanske skupinice u ostalim hrvatskim krajevima. Nakon pada Bihaća partizani su prodrli i u središnju Bosnu te zaposjeli mjesta Prnjavor, Kotor Uaroš, Teslić i druga. U Bihać je sada prešao Titov »vrhovni štab« te Centralni komitet KPJ-u.

CRNA LEGIJA

... barut miriše

Veseli se goro Rornanijo,
Ustaša je ranu prebolio!

U POVIESTI hrvatskog domovinskog rata 1941.-1945. legendarno mjesto zauzimlje glasovita Crna legija.
Začetak ove najslavnije ustaške jedinice nalazi se u dvjema sarajevskim ustaškim bojnama (800
boraca) pod zapovjedničtvom satnika Bećira Lokmića. Te su bojne bile oblikovane za obranu proti velikosrbskoj četničkoj navali koja izbija ljeti 1941. Prvi četnički napadaj zbio se kod sela Blažuja, 15 km od Sarajeva, kada je iz busije napadnut jedan teretnjak te pada ustaški dužnostnik Ilija Trogrlić s četvoricom ustaša. Zatim četnici Save Derikonje napadaju selo Sjetinu izpod Jahorine i ubijaju 60 mještana, među njima i žene i djecu. Sliede četnički napadaji u okolici Varcar Vakufa, Dervente, Zvornika itd...
Povjerenik Glavnog Ustaškog Stana za Bosnu, satnik-povratnik Jure Francetić, rodom iz Otočca u Lici, tada 29 godina star, većje 3. i 17. svibnja 1941. uputio pučanstvu poziv da drži mir i red te surađuje u izgradnji NDH, jamčeći svakome, također i pravoslavnom pučanstvu, poštivanje i obstanak. Nu Kraljevska jugoslavenska vlada u izbjegličtvu neprekidno je pozivala na ustanak preko krugovala, što su uz pomoć srbijanske Nedićeve vlade četnički kolovode i provađali. Nakon poginuća Bećira Lokmića, Jure Francetić preuzima i zapovjedničtvo sarajevskih ustaških bojni od kojih uz pomoć satnika Rafaela Bobana stvara jaku borbenu jedinicu. Kako nije bilo drugog sukna za odore, osim crnoga, taje postrojba prema boji svoje odore prozvana Crnom legijom. Pročelnik Operativnog odjela Hrvatskih oružanih snaga, generalbojnik

052

vitez Fedor Dragojlov, piše u Švicarskom vojnom časopisu: »... Položaj u iztočnoj Bosni bio je težak... Zadaću pokretnih udarnih snaga preuzima u širem prostoru Sarajeva tzv. Crna legija. To je bila postrojba, što ju je ustaški bojnik (kasnije pukovnik) Jure Francetić sastavio od triju bojni, vrlo dobro naoružanih, pokretnih za suzbijanje četnika i partizana, što su bili preplavili iztočnu Bosnu. U nju su se novačili dobrovoljci, muževi i
mladići iztočne i južne Bosne, čiji su domovi bili opustošeni ili čiju su rodbinu četnici i partizani poubijali. Jačina Crne legije iznosilaje u početku

od 1 200 do 1 500 ljudi, a ime je dobila zbog njezine crne odore. Njezin najuspješniji podhvat bio je, kadje u veljači 1942. napala četnike u području iztočno od Romanije, te ih iz okolice Vlasenice i Srebrenice protjerala preko Drine«.

JURE FRANCETIC

Izobrazitelji iz Poglavnikove tjelesne bojne - ustaše-povratnici Krune Devčić, Jozo Dadić, Božo Vidov, Vodopija, Munetić i drugi preuzeli su izobrazbu Crne legije u vojarni na Koševu kod Sarajeva. Ubrzo zatim Legija ulazi u oštru zimsku borbu s četnicima i goni ih kod Kasindola, Vareša, Brgule, Zuleta, Doboja (Ševarlije), na Ugar Planini (Turbeta), kod Koričana i Konjica. Koncem 1941. u dvodnevnom pohodu Legija čisti obronke Paklenice i kraj od Maglaja prema Sjeveru, do Bradarića. Dne 11. siečnja 1942. vodi pobjedonosnu borbu kod Krivaje i Vijka, a zatim kod Careve Ćuprije, Olova, Krivajića, Vozuče i Zavidovića, na Podromaniji i kod Glasinca. Na najvišem vrhu Romanije iztiče hrvatsku ratnu zastavu, skidajući četničku. Dne 20. veljače oslobađa Senkoviće, a zatim Sokolac, Vidrić, Žliebove i Košutić. Dana 1. veljače oslobađa Han Krum, Han Piesak, Mekote, Kusače, Crnu Rieku, Kraljevo Polje, Han Ploče, Vlasenicu, Milića Selo i Drinjačak. Dne 9. travnja progoni četnike kod Bratunca i tuče kod Bjelavac Sela

053

slika

Zapovjednik 1. ustaške pukovnije (Crne Legije) pukovnik (posmr-tno krilnik) vitez Jure Francetić i 5. ustaškog sdruga. kasni je divizi je, pukovnik (poslije general HOS-a) vitez Rafael Boban. Obojica su svršili častničke odnosno dočastničke tečajeve u Prvoj emigraciji, a Francetić i u bivšoj jugoslavenskoj vojsci (gdje je bio lišen čina zbog svog hrvatstva). Pokazali su pravu vojničku nadarenost u gerilskom pa i frontalnona ratovanju, što im priznaje i neprijatelj. Pali su za slobodu svog hrvatskog naroda i svoju Državu Hrvatskoga narod ih je opjevao u brojnina pjesmama

i Srebrenice. Na sam Deseti Travnja 1942. podpukovnik Jure Francetić šalje Poglavniku na dar čuturicu vode iz Drine - iztočne granice NDH. Sliedećeg dana nastavlja se podhvat prema Viogori i Bratuncu, a 18. IV. kod Kusača.

Dne 20. travnja Legija oslobađa Staro Brdo, Slap, Luku, Peći, Skelan i Fakoviće.
Borba Crne legije nije završila na Drini. Ljeti 1942. ona sudjeluje u uništenju »partizanske republike« na Kozari. Nakon toga dio Crne legije vodi borbe kod Livna. U Kupresu god.1942. šest stotina »Crnaca« - kako su ih zvali - sudjeluje u obrani Kupresa te zajedno s mjestnom vojnicom težko porazuje partizanske »brigade« u dva dana i dvie noći borbe. Većinu borbi Crna legija vodilaje pod osobnim zapovjedničtvom Jure

054

slika
Ustaški krilnik vitez Jure Francetić – junak nad junacima

Francetića koji je zbog svog osobnog junačtva odlikovan Velikom zlatnom kolajnom Poglavnika Ante Pavelića za hrabrost, s naslovom viteza, a za vojno umieće Željeznim trolistom.
Dne 26. VIII. 1942. Jure Francetić promaknut je u čin pukovnika i imenovan zapovjednikom stajaćih sdrugova Ustaške vojnice - tj. Postrojbi za obranu hrvatskih mjesta koje su brojile dvadesetak bojni s nekih 15 000 boraca. Zapovjedničtvo 1. ustaške pukovnije - kako se službeno zvala Crna legija - preuzima pukovnik Stipković i ona djeluje na prostoru od Sarajeva preko Romanije do Sokolca, Zvornika i Rogatice. Kasnije je pukovnija pretvorena u 1. ustaški pokretni sdrug, a Bobanova bojna u 5. ustaški sdrug u Podravini. U težkim borbama Crna legija imala je velike gubitke po je malo od prvotnih boraca ostalo na životu.
Uz imena Jure i Bobana ostala su zapisana i ona Kršuljeve i Vasiljeve bojne, Lojine satnije, zatim imena bojnika Frane Sudara, Obradovića i Dadića, satnika Stanarevića i junačkog glavara stožera Bobanovog sdruga Gude Pogačnika. U izvršavanju svoje dužnosti zapovjednika stajaćih sdrugova Ustaške vojnice, pukovnik vitez Jure Francetić obilazi neumorno posade raznih mjesta te postrojava daljnje bojne za obranu ugroženih područja. Kako bi uzmogao što prije biti na ugroženim točkama, često je letio krhkim školskim zrakoplovima koji su se spuštali na najnepovoljnijim zemljištima. Prigodom jednog lieta u Gospić, koncem godine

055

1942., dvokrilni školski zrakoplov uzorka Buecker imao je kvar na stroju pa se morao prisilno spustiti kod Slunja. Francetić se zajedno s pilotom branio

do posljednjeg naboja od partizana - bivših četnika - te na kraju zadobio težku ranu sjekirom po glavi. Partizansko vodstvo mislilo je zamieniti ga za svoje zarobljene prvake, ali je u međuvremenu Jure umro - 27. ili 28. prosinca 1942., ne navršivši ni 31. godinu života.
Poglavnik dr. Ante Pavelić posmrtno je dne 8. travnja 1943. promaknuo viteza Juru Francetića u čin krilnika - ustaškog generala, čin kojeg je postiglo svega četvoro ustaša (Marko Došen, Slavko Kvatemik, Jure Francetić i Ante Vokić). Zaslužio je! Čak i neprijateljski pisci odaju i dan-danas priznanje junačtvu ustaškog krilnika viteza Jure Francetića.

JURIŠ

BORBE ZA OSLOBAĐANJE PRUGE DOBOJ-MAGLAJ (PROSINAC 1941.)

UZKOTRAČNA željeznička pruga, koja počinje u Brodu na Savi te preko Sarajeva i Mostara vodi do Dubrovnika, bila je jedina željeznička veza koja je spajala hrvatsko državno područje sjeverno od Save s morem, preko Bosne i Hercegovine. Dielom pruge Doboj-Maglaj, u dolini Bosne, gospodarili su s brda kraj pruge četnici i nešto partizana, koji su držali u svojim rukama Ozren Planinu, jugoiztočno od Doboja. Sama pruga nije bila porušena, ali je promet bio zaustavljen. Pruga je morala biti branjena hrvatskim oklopnim vlakom. Hrvatske snage držale su i gorje zapadno od pruge. Pod kraj studenog 1941. osvojio je neprijatelj i vrh Glavicu, nekih 7 km jugoiztočno od Doboja, razbivši jednu novopostrojenu domobransku bojnu. Bio je ugrožen i sam Doboj. U Doboju se nalazilo zapovjedničtvo hrvatske Pete divizije te dvie domobranske bojne s topničtvom. Od

056

njemačkih snaga samo jedna manja jedinica pričuvnika za čuvanje pruge. Hrvatsko vojno zapovjedničtvo izdalo je nalog za veći podhvat da se odtereti Doboj, očisti pruga Doboj - Maglaj i protjera neprijatelja s Ozrena. Početak podhvata bio je odreden za 2. XII. 1941. Vodstvo zahvata dobilo je zapovjedničtvo II. sbornog podmčja hrvatskog domobranstva,

karta
Bitka na Ozren planini, prosinca god. 1941.
057

kojemu su stavljene na razpolaganje 3 domobranske bojne, dvie bitnice brdskih topova 5. divizije, 4 ustaške bojne (1 200 čarkara) te jedna bojna Crne legije koja je došla iz Sarajeva nekoliko dana iza početka podhvata.
Dvjema domobranskim bojnama nije uspio napadaj sa sjevera. Ona na sjeveroiztoku zapela je na padinama Glavice, a ni ona neštojužnije nije mogla napried. Treća, najjužnija bojna, koja se sastojala od legionara, osvojilaje nakon četiri dana borbe vrhove sjeveroiztočno od Paklenice. Nakon toga je središnja bojna zauzela uzvisine sjeveroiztočno od Trbuka. Bojna Crne legije je nakon toga u dvodnevnom pohodu očistila obronke iztočno od rieke Bosne, od Maglaja prema Sjeveru, no samo do sela Bradarić, kad je pozvana natrag u Sarajevo. Vrh Glavica bio je još uviek u neprijateljskim rukama. Napadaj četiriju ustaških bojni sa sjeveroiztoka, preko rieke Spreče, ostao je bez uspjeha te su se one morale ponovno prebaciti na drugu stranu rieke. Konačno je osmog dana nakon početka podhvata uspjelo jednoj satniji najjužnije bojne, na čelu sa zapovjednikom pukovnije, noću na juriš zauzeti Glavicu. Neprijatelj te sa svih strana povukao na vrhove Ozrena gdje je i ostao.
Željeznički promet je bio ponovno uzpostavljen, a pruga očišćena. Tu prugu četničko-partizanski neprijatelj više nije dobio pod svoj nadzor.
Javljeno je da je u borbama palo 300 četnika i partizana te 30 ustaša.

U BORBI ZA SLOBODU

U ISTO vrieme dok četnici divljaju po iztočnoj Bosni i Hercegovini, pojavljuju se i na području središnje Bosne. Na udaru su sela Šipovo i Gerzovo kod Jajca, a zatim Bugojno, Donji i Gornji Vakuf te udaljena sela kotara Travnik.

058

U borbu proti četnicima na ovom prostoru stupa 9. domobranska pješačka pukovnija, sa stožerom u Travniku, pod zapovjedničtvom pukovnika Artura Gustovića. Ova pukovnija, u jačini od svega dvie bojne s tisuću domobrana, vodi težke borbe s četnicima i nanosi im znatne gubitke na crti Jajce-Šipovo-Geizovo- Donji Vakuf. Te borbe vodi 9. pukovnija od ljeta 1941. do polovice 1942. Posebno težke borbe ima I. bojna u Donjem Vakufu početkom 1942., po sniegu, kiši i oštroj zimi. Odmetnici su na ovom području brojniji od branitelja, a cilj im je pod svaku cienu zauzeti Donji Vakuf i odrezati hrvatske jedinice iz smjera Jajce-Travnik-Bugojno. Padom ovog mjesta bio bi prekinut i promet na pruzi prema Travniku te Jajcu i Bugojnu. Na ovom

odsjeku vrlo je težko dopremati strjeljivo i hranu 9. pukovnijijer četnici neprekidno napadaju po noći prugu Travnik-Donj i Vakuf, a osobito tunel i postaju Komari (kota 920 m) gdje dielovi pukovnije vode dugotrajne borbe. Prva bojna, na čelu sa satnikom Jaroslavom Šelom, junački brani Donji Vakuf, u borbi koja traje par dana i noći, i razbija četnike uz velike gubitke i protjeruje ih s tog područja. Četnici su istodobno poraženi kod Jajca, Šipova i Gerzova od dielova 9. pukovnije. Tiekom tih borbi zapovjedništvo 9. pukovnije preuzeoje domobranski dopukovnik Franjo Šimić koji, nakon četničkog poraza, progoni i partizane s velikim uspjehom. Osobito se je iztakao u borbi za Jajce kadaje osobno upravljao strojnicom na bornim kolima i tjerao partizane iz grada. Šimić je također pokazao veliku hrabrost i sposobnost pri obrani Bugojna, Gornjeg Vakufa i Kupresa. Kasnije je preuzeo zapovjedništvo 1. domobranske dobrovoljačke pukovnije koja se uglavnom sastojala iz ustaša iz Obrane, koji su bili obučeni u domobranske odore, kako bi mogli djelovati i ujužnoj Hrvatskoj, gdje Talijani nisu dopuštali pristup Ustaškoj vojnici. Nakon velikih uspjeha u borbama, pukovnik Šimićje ubijen iz zasjede u Mostaru krajem 1944. Posmrtno je promaknut u čin generala i dobio je naslov viteza.

059

Ne ćemo štedjeti ni krv, ni naše živote

DALJNJE BORBE S ČETNICIMA NA PODRUČJU NDH (1941.-1944.)

ZBOG velikih njemačkih odmazda za svaki napadaj - kadkada stotinu Srbijanaca za jednog Niemca – Draža Mihailović je odlučio prebaciti veći dio svojih ratnih napora na područje Nezavisne Države Hrvatske, da se prema njegovom političkom programu »sve srpske zemlje čiste od muslimana i ostalih narodnih manjina«. Već u prosincu 1941. Niemci javljaju da je Draža po svojoj prilici pobjegao u Bosnu, dok se on i dalje krio na Ravnoj Gori u Srbiji. Na području NDH, gdje razne četničke bande nisu sve skupa nikada prelazile 25 000 četnika, oni su se nakon neuspjeha u iztočnoj Hercegovini i Bosni uglavnom povukli s oružjem u svoja sela i obustavili svaku borbu proti Niemcima i Talijanima s kojima su počeli i surađivati. God. 1942. zapovjednik talijanske II. armate, general Roatta, stvorio je tzv. »Antikomunističku dobrovoljačku miliciju« (MVAC) od četnika i dao im do kraja godine 1 500 pušaka i nekoliko strojnica. Dne 22. XI. 1942. partizanski voda u Bosni Slaviša Vajner (»Čiča romanijski«) piše: »U suradnji sa bosanskim četnicima oslobodili smo srezove rogatički, vlasenički, i

srebrenički u celini te delove kladanjskog, zvorničkog i sarajevskog, a uz vrlo malu našu

slika
Hrvatski oklopnjak uzorka Panzer l-A od 6 torva

060

slika

Hrvatska dobrovoljačka milicija iz Čajniča u iztočnoi Bosni. Ona se u kolovozu 1941. nalazila pod zapovjedničtvom ustaškog bojnika-povratnika Joze Dadića koji je ujedno zapovjedao i 4. bojnom Crne legije u borbama na Podromaniji.

surađnju osvojili su četnici dio fočanskog sreza na levoj obali Drine i samu Foču«. (Na sam Božić 1941. četnici su u Foči zaklali oko 900 Hrvata, uglavnom muslimana, a u kotaru daljnjih 6 000). Stožer njihovog zapovjednika Dangića nalazio se u Vlasenici, gdje je bio i »veliki broj ranjenih četnika i hrvatskih zarobljenika«. Njemački general Bader piše 27. I. 1942. da su četnici »dobro izvježbani« te da imadu puške, strojnice i četiri brdska topa. Niemci računaju da je Tito tada imao oko 6 000 - 8 000 boraca, a Dangić i Boško Todorović 20 000. Dne 15. siečnja 1942. započela je proti četnicima i partizanima tzv. Druga ofenziva, u kojoj su sudjelovale četiri domobranske pukovnije i pet bojni te Crna legija Jure Francetića. Četnici i partizani tu su se »uglavnom tukli protiv ustaša i domobrana« i opet ušli u Vlasenicu i Srebrenicu. Kako kažu srbijanski izvori, »Pavelićeva vojskaje ustanicima nanela znate gubitke« tako da je krajem siečnja Dangić ostao sa 10 000 četnika,

061

a partizani s 3 000 boraca. Zaplienjeno je dosta oružja, pa ijedna četnička oklopna kola, spaljenjedan njihov logor, oslobodeni brojni zarobljenici i pohvatan veći broj Dangićevih pristaša koji su odpremljeni u razne logore. Većina partizana potražilaje spas u talijanskoj zoni gdje je od četnika preuzela Foču dne 20. I. 1942. Partizanski glavešina Vukmanović-Tempo piše tada Titu da »... narod, četnici pa i partizanski borci s podsmehom govore o onima, koji su se povlačili« (tj. Tito i 1. proleterska brigada). Na pregovorima s njemačkim zapovjedajućim generalom Baderom u Beogradu i Nedićem, početkom veljače 1942. major Dangić je tražio da Niemci odstrane ustaše iz 17 »srezova« iztočne Bosne, među njima i sarajevskim, a da vlast preuzmu domaći četnici. Za uzvrat on će obustaviti svaku borbu proti Niemcima koji tamo mogu smjestiti i svoje posade. Bader je pristao na ove priedloge, ali je to spriečio izaslanik Hrvatske državne vlade dr. Vjekoslav Vrančić hrvatskim prosvjedom. Kako kažu četnički izvori, to je bilo samo zavaravanje - »dok gora ne prolista«.

U travnju 1942. položaj četnika u iztočnoj Bosni neprekidno se pogoršavao, pod pritiskom Crne legije i drugih jedinica, pa su oni iztjerani i iz Drinjače dne 8. IV. Baderjavlja »da izgleda da je četnička skupinajako razbijena u borbama s hrvatskom vojskom i ustašama«. Dne 20. IV. on izvješćuje svoj Glavni stan u Solunu »o uspješnom napredovanju hrvatskog pukovnika Franceticá proti glavnini Dangićevih odjela«. Dne 30. IV. javlja »da su neuspješni napadaji na Bratunac i Srebrenicu pokazali da ostatci Dangićeve skupine sada više nisu u stanju postići ni mjestimične uspjehe«. Prema Tempu, četnici su u borbi s ustašama kod Žliebova imali oko l00 ranjenih. On izvješćuje: »Izvestan broj Dangićevih boraca Nemci i oružane snage NDH zarobili su u samoj Bosni ili prilikom prelaza preko Drine. Drugi su se povukli u neprohodne planine, odakle su nastavili borbu«. Treći su našli rješenje »u primirju s okupatorskim vlastima«. Dolazi zatim do sukoba između četnika i partizana pa su četnici na Ozrenu,

062

Romaniji, kod Zenice i drugdje poubijali partizanske komesare i prešli na stranu Mihailovića.
U proljeće 1942. zamoreni četnici započeli su pregovarati s oblastima NDH radi obustave neprijateljstva. To se je zbilo u središnjoj Bosni, na Trebavi, Ozrenu, kod Zenice i drugdje. Golub Mitrović sa svojim Zeničkim odredom, Cvijetin Todić na Ozrenu, Drenović i drugi, obustavili su borbu proti NDH i povukli se u stanovit broj sela s obe strane rieke Bosne, gdje su ostavljeni na miru. Nu kako kažu četnički i beogradski izvori, »oni su to prihvatili samo da se bolje spreme za odlučne borbe i ustanak«. Uskoro zatim, kako iznosi povjestničar Rasim Hurem (Prilozi, Sarajevo 1966.), oni su počeli zabranjivati seljacima da nose svoje proizvode u gradove te da idu u domobranstvo; počeli su napadati i ometati oružničke i domobranske obhodnje i straže, onemogućivali su rad državnih organa NDH, pljačkali i ubijali narod te uzpostavili četničku vlast. Zapovjedničtvo hrvatskog oružničtva izvješćuje 12. XII. 1942. da »četnici postaju svakog dana sve drzkiji i iz svega se razabire da su sporazumi s četnicima bez ikakove vriednosti«. Kako piše srbijanski pisac dr. Avakumović, »te borbe skupo su stajale bosanske Srbe, jer su 1941. i 1942. godine skozo svi četnici i partizani u Bosni bili Srbi pravoslavne vere".

Dok su Nijemci predmnievali da Draža osobno vodi borbe u iztočnoj Bosni, pogotovo kod Olova i Rogatice, on se skrivao u šumama između Valjeva i Čačka u Srbiji - »krijući se po planinskim kolibama i kod ljudi, koji su znali

šutjeti; on je često mienjao mjesto boravka i na taj način izbjegao potjeri Niemaca, a, i nekih nedićevaca i ljotićevaca.« Ljeti 1942. četničke bande počele su se oporavljati od udaraca koje su primili od ustaša i partizana prvih mjeseci 1942. Peta pukovnija Hrvatskog oružničtvajavlja 26. VIII. 1942.: »Na području krila Sarajevo nalazi se četnička skupina Save Derikonje. Iako su se poduzimali koraci da se s tom skupinom dođe do sporazuma, četnici su 11. kolovoza napali Ljubinju i Srednje (8-14 km

063

sjevero-iztočno od Semizovca) i nakon kraće borbe oba mjesta zauzeli. Poduzeta protudjelatnost naših oružanih snaga razbila je i potjerala četnike iz Ljubinje i Srednjeg, nu čim su se naše snage povukle u Semizovac, četnici su ponovno ušli u Srednje«. Ubrzo zatim četnici su izbačeni s kota 1253 i 1099 uz gubitak od 21 borca te su se povukli na planinske visove. Istog mjeseca, dolazeći iz Srbije, jedan četnički »odred« od preko stotinu ljudi prešao je Drinu kod Zvornika, i 8. kolovoza došao u sukob s ustašama ijedinicama 3. i 8. domobranske pješačke pukovnije s brdskim topovima. Unatočjakom odporu, četnici nisu uspjeli prodrieti u bosanske planine, već su bili primorani vratiti se preko Drine te su u borbama 8. i 9. VIII. imali 20 mrtvih. Malo kasnije tiekom dvaju tjedana,
ustaše i domobrani su počeli veliki podhvat na Vučjaku. Hrvatsko izvješće kaže da je »šestog dana podhvata tri puta jedna bojna išla na juriš nakon predhodno izvršene pripreme haubicama i bacačima, ali je svaki put dobila samo u prostom, dok pobunjenički odpor nije bio slomljen. Tek četvrtim jurišem zauzeta je kota 290 ogorčenom borbom na nož. Četnici su pokušali na svaki način ponovno zauzeti tu kotu, ali su svi napadaji bili odbijeni«. Dne 2 i. VIII. četnici su vršili žestoke napadaje, a 29. VIII. hrvatska vojska napala ih je nakon topničke pripreme. Prema njemačkorn izvješću, na V'učjakuje poginulo oko 300 četnika,

slika

Državni tajnik hrvatskog domobranstva i doglavnik, general vitez Vilko Begić govori pred spomenikom hrvatskim palim ratnicima na Mirogoju u Zagrebu. Beogradske oblasti dale su u svibnju 1945. preorati ovo hrvatsko vobjno groblje.

064

dok ih je 300 bilo zarobljeno. Dvie domobranske bojne s haubicama i brdskim topovima povele su novi podhvat dne 4.rujna 1942. »Dne 7. IX. na padinama Lipljaka dolazi do borbe prsa o prsa. Topničkom vatrom neprijatelj je odbijen. Sutradan je hrvatska. vojska lomila očajnički odpor četnika na vrhu Lipljaka. Dan kasniju četnici dajujak i ogorčeni odpor, pa vrše i izpad, ali su razbijeui točnom i jakom topničkom vatrom i djelovanjem bacaća«. Još 13. VI. četnici su pokušali zauzeti Foču, ali su bili odbijeni od ustaša koji su bili podpomognuti Hrvatskim zrakoplovstvom. U tom napadaju četnici su imali 30 mrvih. Sliedećih tjedana četnici su se sukobili nekoliko puta s ustašama i domobranima u okolici Foče gdje su poslana pojačanja. Dne 20.VIII. tamošnji četnički »odredi«, uz pomoć

slika

Dopredsjednik Hrvatske državne vlade dr. Džaferbeg Kulinović vraća se raztužen s posjeta žrtvama četničkog nasilja u Državnoj bolnici u Brčkom. Na suđenju Draži Mihailoviću utvrđeno je da su njegovi četnici poubijali najmanje 23 000 Hrvata u Bosni, Hercegovini, Kordunu, Lici i Dalmaciji - a stvaran broj je sigurno veći. Hrvati su se morali braniti proti tolikom nasilju koje je zauviek pokopalo "jugoslavensku ideju"

slika

Dočastnik Hrvatskog oružničtva, s privjeskom koji ih označavao. Partizanski general Ivar: Šib1 iznio je da su hrvatski oružnici bili opasni neprijatelji, pogotovo u uporrzoj obrani, i da su bili vrlo vješti u rukovanju lakim oružjem.

četnika iz Crne Gore, prekinuli su željezničku prugu i cestovni promet Foča-Ustikolina. U 10 sati ujutro 2 500 četnika zu topničku i bacačku vatru krenulo je na juriš i tri sata kasnije zauzelo Foču. Stanovitom broju hrvatskih vojnika, sa 160 ranjenih, uspjelo je probiti se do Goražde. Uslied nagomilavanja hrvatskih izbjeglica slomio se i srušio most na Drini. Mnogo se građanskih osoba utopilo. Hrvatska posada iz Ustikoline se povukla, a nakon toga su četnici ušli u mjesto. Međutim su uskoro četnici morali napustiti Goraždu i Foču (22. VIII. 1942.). Dne 16. XI. vođene su borbe s četnicima na Igmanu i Majevici gdje su ustaše i domobrani poveli veći podhvat već sredinom prosinca 1942. Zarobljeno je preko stotinu četnika koji su poslani u zarobljeničke logore. Dr.Avakumović piše: »Na Kordunu, u Slavoniji, Sriemu ijednom dielu Like, KPJ je sticajem prilika bila glavni

organizator oružane borbe protiv ustaša i uspela je preko svoje mreže mobilizirati većinu Srba, naročito mlađih. U zapadnoj Bosni, s izuzetkom predela oko Grahova i planine Manjače, komunisti su dobili prevagu 1942«.
Četnici su prvih mjeseci 1942. držali samo mali broj pravoslavnih sela između Vrbasa i Une.
Postavljanje paklenih strojeva, rušenje pruga i mostova (kao na pr. kod Višegrada i Ličke pruge), napadaji na promet na pruzi Brod-Sarajevo-Višegrad i Sarajevo-Brod odnosno

066

Zenica, bili su također dio četničkog terora u NDH. Na pruzi Sarajevo-Dubrovnik četnici su skidali pojedine Hrvate »i na licu mesta ubijali 1942. i početkom 1943. godine«. Kolovoza 1943. vršili su napadaje na manje željezničke postaje u Hercegovini, a u rujnu 1944. major Voja Lukačević napao je nekoliko željezničkih postaja u južnoj Hercegovini, ali nije uspio zauzeti Trebinje. Tito je ove četničke podhvate označio pred saveznicima »najobičnijim manevrom i jeftinim pravljenjem reklame«. Kod Širokog Briega četnici su pokušali otežati proizvodnju i prienos boksita. Hrvatska peta domoobranska pješačka pukovnijajavilaje 26. III. 1943. da su "četnici 26. ov. mj. palili šume na visovima od Dervente do Zenice, u obliku slova 'J' (Jugoslavija)«.
Kako bi se spriečili napadaji na prugu Sarajevo-Brod, 369. Vražja divizija i dvie domobranske bojne izvršile su podhvat na Ozren. U izvješću od 15. IV. 1943. veli se da su četnici pobjegli prema Konjuh Planini, nakon što su imali 158 mrtvih i 148 zarobljenih, dok su hrvatske snage imale 38 mrtvih, 64 ranjenih i 21 nestalih. Tu je poginuo četnički komandant bataljona Jovan Bajkanović, a ranjen jedan od četničkih vođa, Todić. Četvrta hrvatska oružnička pukovnija javlja pak 30. IV. 1943. da su četnici djelatni na području velikih župa Vuka i u kotaru Bjeljina velike župe Posavlje. U svibnju 1943. na desnoj obali Bosne zaplienjeno je 10 četničkih strojnica i 500 pušaka. Tiekom svibnja 1943. Hrvatske oružane snage priredile su potjere i imale borbe sa četnicima kod: 3. Han Piesaka i Trnova; 4. kod Drače, 5. kod Pala i Žepe, 9. kod Trnova, 16. kod Tocionika, 17. na Jahorini, 21 . kod Mokrog, 24. kod Trešnjevca, 26. kod Podžeplja i 30. kod Sokolca i Jabučkog Sedla. Sliedećeg mjeseca četnici su bili gonjeni kako sliedi: 3. kod Gosteća, 7. kod Zenice, 11. kod Starog Brda, 12. kod Zenice i Zavidovića, 17. kod Okruglice, 19. kod Sarajeva, 21. kod Višegrada i 25. kod Novog Šehera. Dne 15. lipnja 1943. bombardirano je četničko uporište na Bieloj

Gori, što je - prema srbskom priznanju - ostavilo jak dojam na zeničke četnike i zastrašilo ih.

Crnogorski četnici »vojvode« Pavla Đurišića izvršili su u veljači 1943. pokolj Hrvata muslimanske vjeroizpoviedi u sandžačkom kotaru Plevlju te Čajniču i Foči u iztočnoj Bosni. Njihov Četnički odred s glavnim stanom na Limu u Sandžaku naišao je na odpor sandžačkih seljačkih vojnica na Trebeškom Brdu, kojega je svladao nakon četiri sata borbi, a zatim je noću 7. veljače prešao Drinu. U svom izvješću Draži Mihailoviću, Đurišić kaže: »... Sva muslimanska sela u tri gore spomenuta sreza spaljena su tako, da ni jedna od njihovih kuća nije ostala neoštećena. Sav je imetak uništen... Za vreme ovog čišćenja poduzele su se mjere potpunog uništenja muslimanskog pučanstva bez obzira na spol i dob... Žrtve: Među muslimanima: 1 200 boraca i oko 8 000 drugih žrtava: žena djece i staraca. Naš cijeli gubitak bio je 22 mrtva, od kojih su dvojica nastradala nesretnim slučajem, i 32 ranjena...«
Sandžačka vojnica, pod zapovjedničtvom pukovnika Sulejmana efendije Pačariza i glavara stožera bojnika Remiza Sipilovića, brojila je oko 900 boraca i 11. i 12. rujna 1943. zadala u Priepolju težke gubitke četnicima majora Lukačevića koga su dočekali strojničkom vatrom i topovima prisilili na povlačenje s njegovim bandama. Dio četnika je uz talijansku pomoć uspio pobjeći u Srbiju.
U kolovozu 1943., nakon povlačenja hrvatskih i njemačkih snaga, četnici su ponovno zaposjeli Čajniče, Goražde, Foču i Dobro Polje. Forkapini »odredi« izvršili su podhvate proti hrvatskim posadama na Motajici. Najžešći sukob odigrao se kod Foče i Čajniča. Ovo potonje mjesto su četnici napali ponovno 20. i 27. srpnja, ali ga nisu mogli zauzeti. Početkom kolovoza razbijen je četnički obruč i izvučena posada i tek su sada četnici mogli ući u gradić.
Zapovjedničtvo oružničkog krila u Travniku izvješćuje da je položaj od 17. siečnja do 2. veljače 1943. ugrožen zbag četničke i partizanske djelatnosti. Slično javlja i oružničko krilo iz Jajca za razdoblje od 23. siečnja
do 7. veljače 1943. Četnici se pojavljuju i u jugoiztočnom dielu kotara Sarajevo. U veljači 1943. hrvatske oružane snage organizirale su podhvat proti četnicima na

Poglavnik s hrvatsNim domobranima, u strieljačkim jarcima, ljeti 1942. na Kozari

Motajici koji je trajao nekoliko dana. U talijanskoj zoni četnici su kod Vrlike ubili šest ustaša te vodili borbe kod sela Bune, blizu Mostara. U ožujku četnici se sukobljuju s ustašama, domobranima i vojnicom Hrvata muslimana kod Sokolca, Janjine, Viteza itd... Istog mjeseca su četnici prisilili jednu domobransku bojnu na Vučjaku da se povuče. Početkom ožujka četnici vrše napadaj na prugu kod Zenice, a 6. III. Pucaju na vlak kod istog mjesta; 12. III. napadaju vlak kod Janjića, ali su bili odbijeni od oklopnog vlaka. U noći od 10. na 11. travnja ruše prugu između Nemile i Vranduka te prouzrokuju izkakanje jednog vlaka sa sienom. Dne 13. IV. zapalili su postaju Donja Vrača, a 16. IV. izvršili jedan bezuspješni napadaj na ustašku posadu kod Zavidovića. U noći 19. IV. ponovno prekidaju prugu kod Nemile.
Godina 1944. bila je slaba za četnike. U Lici dva zapovjednika četničkih »bataljona« - Đuro Lončar i Pero Pešut - pogibaju u borbama s hrvatskim oružanim snagama u veljači 1944. Treći četnički zapovjednik u Lici, kapetan Rade Mandić,

slika

Poglavnik s hrvatskirn domobranima, u strieljačkim jarcima, ljeti 1942. na Kozari

069

skica

Nacrt bitke na Kozari, ljeti god. 1942.

strieljanje istog mjeseca u Trstu. U Baniji su ustaše ubili Jocu Begovića, zapovjednikajedne četničke »brigade«, dok su se u Bosni sukobili s četnicima kod Bratunca, Mesića, Srebrenice itd... LT sjevernoj Bosni hrvatske oblasti uhitile su 63 poznatih četničkih kolovoda, a u Hercegovini također ubili nekoliko četničkih voda, među njima i majora Luju Kargotića u Imotskom (2. 4. 1944.). Početkom kolovoza 1944. ustaše su napali četnike kod Sunje u Baniji, a u Bosni na Majevici (12. VII.). Dolazi i do borbi između hrvatske vojske i četnika kod Goražda (12. VII.), Borika (24.VIII.), Uštiprače (28.VIII.) itd... Jedan njemački obavještajni častnik bilježi 22. VII. 1944. »da ustaše vide u četnicima svoje glavne neprijatelje«. U Kotoru su četnici 2. VIII. ubili Krivokapića, tajnika Drljevićevog pokreta za Crnu Goru. U Mostaru su ustaše pripisale umorstvo hrvatskog generala Franje Šimića četnicima i za odmazdu strieljali 30 četnika. Početkom srpnja 1944. četnici su na Kosovu ubili albanskog prvaka dra Seladina Begđraga.

070

Nedić je u to vrieme tražio od Niemaca 50 000 pušaka za četnike, a izaslanik Hitlerove vlade dr. Neubacher zagovarao stvaranje jedne »protikomunističke fronte« od Mihailovićevih i Đurišićevih četnika te Nedićevih dobrovoljaca. U listopadu 1944. Dražin pobočnik Keserović je zaposjeo Kruševac i priredio svečani doček
Crvenoj armiji. »Prilikom većih potjera i borbi, Mihailovićeve jedinice su se mrvile« - kaže dr.Avakumović. »Neki od četnika su gubili vezu, drugi su bili zarobljavani ili ubijani, a treći nisu mogli izdržati sve tegobe gerilskog rata... Pokraj izuzetno sposobnih gerilskih vođa, kao što su bili Keserović, Piletić i drugi, bilo je i zapovjednika, koji se nisu uviek mogli snaći u vrlo zamršenim političkim i vojnim prilikama. Nestašica stručnog osoblja bila je vrlo velika naročito u prečanskim krajevima«.
Od jeseni 1941. do lipnja 1943. Draža Mihailović je od Britanaca zračnim putem primio 23 tona oružja i strjeljiva. Do listopada 1943., kad je saveznička pomoć četnicima prestala, oni su primili 1 866 pušaka, 1 656 strojnica, strojopušaka i strojosamokresa te 43 bacača. Talijani su prodavali četnicima oružje za stoku na granici Sandžaka i Srbije, a za zlato i velike novce također su im prodavali lako oružje i pojedini Niemci. Dne 17. XI. 1943. uhićena je u Beogradu skupina Niemaca i Srba, koji su se bavili tom trgovinom. Nu kako kažu srbski izvori, »glavni izvori oružja i municije bili su stanoviti odredi Koste Pećanca tokom 1942. i Srpska državna straža (generala Nedića), naročito 1943. i 1944«. Nu »rđavo naoružane, Mihailovićeve jedinice bile su vrlo često i slabo obučene i obuvene. Mali broj Mihailovićevih vojnika nosio je uniformu za vreme rata«.
Četnici su uživali podporu Srbske pravoslavne crkve. »Momčilo Đuić, sveštenik, bio je jedan od glavnih vođa ustanka protiv ustaša na Tromedi 1941. godine, da bi kasnije postao zapovednikom Dinarske divizije - najveće četničke jedinice u zapadnim srpskim krajevima« - pišu srbski izvori.

071

Radojica Perišić u Hercegovini i Ilija Rodić u zapadnoj Bosni, oba sveštenika, bili su također »četnički prvoborci«. Pop Selimir Popović iz Štavilja vodio je odred od 150 četnika već u travnju 1941. Pop Sava Božić igrao je vidnu ulogu u četničkim redovima u kotarevima Brčko, Doboj, Gračanica i Gradačac i bio je smatran »četničkim svetcem«.

Kada su četnici »vojvode« Pavla Đurišića pokušali početkom travnja 1945. nasilno prieći preko područja NDH u svom povlačenju prema Zapadu, bili su uništeni u broju od 12 000 od Ustaške obrane na Lievča Polju, između Banje Luke i Save. Oko 8 000 četnika uništili su titovci na Zelengori u svibnju 1945., a 7 000 su ih izručili Englezi iz Austrije. Draža Mihailović bio je izdan od svojih vlastitih ljudi i stavljen pred vojni sud u Beogradu godine 1946. Branio se da je njegov glavni zadatak bio »srušiti NDH«. Na sudenju je bio obtužen zbog četničkog ubijanja 20 000 Hrvata, uglavnom muslimanske vjeroizpoviedi. Priznao je suradnju svojih častnika s nacistima i fašistima, plakao i bio osuden na smrt. Time je bio uglavnom i likvidiran krvavi četnički pokret koji je nastupao pod imenom »Jugoslavenska vojska u Otadžbini«, dok je Mihailović nosio naslov »ministra kraljevske jugoslovenske vojske, vazduhoplovstva i mornarice« te čin armijskog generala.

VELIKA HRVATSKA POBJEDA

Mi i naše pokoljenje postigli smo najveće i najviše dobro, za kojim je Hrvatski Narod tolika stoljeća težio... Postigli smo Hrvatsku, postigli smo Nezavisnu Državu Hrvatsku, koja je izraz svega onog, što jedan narod za svoju sreću i za svoju budućnost i za svoju sigurnost i za svoj život može samo željeti.

POGLAVNIK DR. ANTE PAVELIĆ

072

KOZARA - koja se proteže između Save, ilne i Vrbasa, sjeverno od ceste Banja Luka-Priedor - jest petdesetak kilometara dugačko i 15-20 kilometara široko pošumljeno gorje, vrlo pogodno za gerilsko ratovanje sa svojim gustim šumama i dobrim zakloništima. To je područje već od početka borbi u Hrvatskoj služilo kao skrivali.šte i sastajalište partizana i iz njega su poduzimali svoje iznenadne napada je na manje hrvatske posade, u raznim smjerovima, paleći i uništavajući svu hrvatsku imovinu. Već u proljeće 1942. kozarski partizani zauzeli su Sanski Most i Ključ. Najvažniji partizanski zahvat sliedio je 15. i 16. svibnja 1.942. kada su zauzeli Priedor i
tiekom svoje strahovlade - svo do 10. tipnja iste godine - poubijali 429 nepoželjnih Hrvata i Hrvatica.
Glavna partizariska snaga na Kozari sastojala se iz tzv. »Drugog krajiškog narodno-oslobodilačkog partizanskog odreda« (II. KNOP) koji se sastojao od

3 200 boraca, većinom Vlaha. Dne 10. lipnja 1942. započela je hrvatska ofenziva na Kozaru u kojoj su sudjelovali l., 2. i 3. gorski sdrug, pod

slika

Zapovjednik lll. Sbornog područja, general Đuro Iger dočekuje I. bojnu domobranske pješačke pukovnije na čelcr s podpukovnikom Zdenkom Begićem u Osieku.

073

zapovjedničtvom pukovnika Šolca, Zorna i Rupčića, jedna bojna Crne legije te posadnejedinice Banje Luke - svega skupa 22 bojne s nekih 25 000 boraca i dvadesetak brdskih i lakih topova, te par tisuća vojnika njemačke 704. lovačke divizije.

»Vrhovni štab« partizana, na čelu s Titom, odlučio je polovicom 1942. krenuti s hrvatsko-crnogorske granice, sa svojih pet srbijanskih i crnogorskih »proleterskih udarnih brigada«, u pomoć obkoljenim partizanima u zapadnoj Bosni. Od prvog dana hrvatske ofenzive na Kozaru, dne 10. lipnja 1942., komandant »Operativnog štaba narodno-oslobodilačkih partizanskih odreda i dobrovoljačke vojske Jugoslavije« za Bosansku Krajinu, Kosta Nad, upotriebio je sve razpoložive snage za pomoć Drugom KNOP-u. U dolinama rieke Save i Une »Prva krajiška narodno-oslobodilačka udarna brigada« i »Prvi krajiški narodno-oslobodilački partizanski odred« - razvili su snažnu djelatnost na hrvatske jedinice u pokretu, na položajima i na mjestima razporeda. Napadnut je veći broj domobranskih i ustaških bojni, promet prekinut te su partizani privremeno zaposjeli Bosansku Krupu, Dobrljin, Bronzani Majdan. Izvršen je napadaj na hrvatske posade u Sanskom Mostu, Bosanskom Novom i drugim većim mjestima.

Najvažniji zadatak ofenzive bio je uništiti Drugi KNOP odred i njegovih više od tri tisuće boraca. U žilavim borbama, koje su trajale petdesetak dana, provedeno je prema osnovi dobro pripremljeno čišćenje područja Kozare. Nu snage partizanskog odreda nisu se pasivno branile, već su prešle u djelatnu obranu, uz pomoć snaga »Prve krajiške udarne brigade« i »Prvog partizanskog odreda«. Iako je područje Kozare bilo očišćeno od partizanskih snaga, nije se uspjelo zahvatiti njihovu glavninu te ju posvema uništiti. S druge strane, partizani nisu uspjeli probiti čvrsti obruč. Tek je jedan »bataljun« od nekih 600 boraca uspio kod samog nastupa za obkoljavanje iznenadnim noćnim napadajem otvoriti si put – i nestati ujužnom smjeru, prema Grmeč Planini. Oni partizani, koji su ostali u Kozari, bili su uglavnom

uništeni, ukoliko se nisu posakrivali u dobro pripravljenim i dubokim podzemnim

074

skloništima i bunkerima iz kojih su izašli tek nakon svršetka podhvata. Sami partizanski izvori priznaju da je samo taj »krajiški odred« imao 800 poginulih i 350 ranjenih. Hrvatske snage su stiskale obruč i napredovale prema hrbtu Kozare (1 000 m). J. B. Tito priznaje da su borbe na Kozari »bile vrlo ogorčene i da su gubitci na obje strane bili veliki«. Težke borbe trajale su punih 14 dana i 14 noći, s brojnim jurišima i čestim borbama bodovima prsa o prsa. U njima su se iztakli borci gorskih sdrugova, Crne legije i 6. domobranske pješačke pukovnije. U završnom dielu bitke posjetioje Kozaru i okolne krajeve i sam Vrhovni zapovjednik hrvatskih oružanih snaga, Poglavnik dr. Ante Pavelić, koji je upravljao jednim odieljenjem težkih strojnica. Borbaje vođena po vrlo težkom području, a često i po kišnom vremenu. Cieni se da je u čitavoj akciji uništeno oko četiri tisuće partizana, od njihove ukupne snage od kojih desetak tisuća. Slične gubitke imale su i hrvatske podhvatne snage što dokazuje ogorčenost borbi.
Podhvat na Kozari bio je prvi veći podhvat hrvatskih oružanih snaga i ulazi svakako u sjajne stranice hrvatske
vojne poviesti. To svjedoče slike brda zaplienjenog oružja, pušaka, strojnica i bacača. Poglavnikje nakon toga, dne 5. i 6. kolovoza 1942., posjetio Kostajnicu, Bosanski Novi i spaljeni Dobrljin gdje je bio burno pozdravljen od stanovničtva. U selu Ravici pregledao je 2. gorski sdrug, pod zapovjedničtvom pukovnika Zorna, te odlikovao brojne hrvatske junake. Zapovjednika 3. gorskog sdruga, zrakoplovnog pukovnika Dragu Rupčića, osobno je odlikovao Velikom zlatnom kolajnom za hrabrost, s naslovom viteza. U oslobođenom Priedoru narod mu je priredio manifestacije.

075

Za dom

JUNAČKA OBRANA BORCA I PRVI VITEZ HOS-a (1942.)

SVE do polovice godine 1942. Bosna i Hercegovina su na udaru četnika. Prvi udari su na iztočnu Bosnu i Hercegovinu, zatim na zapadnu i srednju Bosnu - oko Jajca, Bugojna, Donjeg Vakufa, pa sve do Travnika.

Mnogobrojni i dobro naoružani četnici vrše velike napadaje na selo Borač i njegove zaselke na gornjoj Neretvi. Branitelji ovog sela uporno brane kuću po kuću i mjesecima odolievaju divljim nasrtajima četnika. Selo Borač s okolicom broji oko pet tisuća stanovnika, većinom Hrvata muslimanske vjere. Sve što je bilo sposobno za borbu prihvatilo je pušku. Borač su branili sami mjestni milicioneri i nešto oružnika. Zapovjednik obrane bio je oružnički narednik Marijan Banovac koji se izticao junačtvom i sposobnošću. Četnici su imali velike gubitke u borbama za Borač. Na kraju dovlače pojačanja i hrabra posadaje popustila u nejednakoj borbi. Ipak, jedan dio branitelja, na čelu s narednikom Banovcem, uspio se pod borbom probiti iz obruča i spasiti mnogo žena i djece. Ono što se nije povuklo, palo je žrtvom četničkog noža, a Borač je ostao pustim garištem.
Oružnički narednik Marijan Banovac za višemjesečnu sjajnu obranu ovog odrezanog sela, u kojoj je pokazao izvanrednu hrabrost, odlikovanje Velikom zlatnom kolajnom Poglavnika Ante Pavelića za hrabrost te je tako postao prvi vitez hrvatskih oružanih snaga.

076

SRIEM

BORBE U FRUŠKOJ GORI (1942.-1943.)

TIEKOM 1941. nije u Sriemu bilo značajnijih partizanskih djelatnosti, osim bježanja nekih zarobljenika i manjih okršaja obhodnja. Ravni Sriem nije pogodovao za gerilsko ratovanje, osim Fruške Gore (539 m). Pravoslavno stanovništvo živjelo je u miru - sve dok nisu među njega došli partizanski agenti u proljeće 1942. i počeli zastrašivati ovo stanovništvo da će biti prisilno prevedeno na katoličku vjeru, mobilizirano u hrvatsku vojsku te poslano na Iztočno bojište da tamo izgine. (Zapravo se radilo samo o djelomičnom novačenju u Častnu radnu službu). Sam partizanski promičbenjak Dedijer kaže: »... Naše rukovodstvo u Sremu uhvatilo se za ova dva pitanja i na tim parolama mobilisalo srpske mase. Na Pavelićevu mobilizaciju odgovoreno je parolom: `Pušku pa u Frušku!'... Istovremeno se otpočelo s nizom oružanih akcija protiv ustaša i okupatora«. Ipak su se partizanski napadaji ograničili na manje područje oko Fruške Gore gdje je djelovao »Fruškogorski odred«, a između Novog Sada i Rume »Dunavski odred«.
U kolovozu 1942. hrvatske oružane snage poduzele su podhvat čišćenja Fruške Gore, u kojemu je sudjelovao i IV. gorski sdrug pod zapovjedničtvom

pješačkog pukovnika Zdenka Begića. Kad su madžarske riečne topovnjače otvorile vatru s Dunava, njihove granate padale su i po hrvatskim četama pa je on odmah odgovorio oštrom vatrom, tako da su se povukle. Za svoje sudjelovanje dobio je Vojnički red Željeznog trolista III. stupnja s motivacijom. »Za hrabro, uspješno i veoma smišljeno vođenje skupine 'Zapad' u kolovozu god. 1942. u Fruškoj
Gori«.

077

Dne 7. rujna 1942. Glavni stan Poglavnika izdao je Obaviest br. 7 u kojoj donaša uništen je odmetnika na Fruškoj Gori. »Ti partizani - veli se u izvješću - koji su se bili uvukli u Frušku Goru iz susjednih zemalja, preduzeli su si zadaću uništiti žetvu i ubijati Hrvate. Nu prije nego li su započeli sa svojim podhvatima, našli su se obkoljeni od hrvatsih oružanih snaga, koje su podpuno uništile ove odmetnike. Na bojnom polju ostalo je 365 mrtvih, a 1 355 ih je zarobljeno. Na hrvatskoj strani palo je 11 boraca, a 14 ih je ranjeno«.

U KUPRESU

(*NARODNA)*

U Kupresu grob do groba.
Traži majka sina svoga.
Majka plače, seja cvili,
odtvori se grobe mili!"
Grobak se je otvorio,
Sin je majci govorio:
"Idi, majko, domu svome,
Ne dolazi grobu mome,
Teža mi je suza Tvoja,
Neg čelična kugla moja.
I pozdravi braću milu,
Neka brane Domovinu.
Ja sam, majko, junak bio,
Za Hrvatsku poginuo!

Kad sam, majko, ranjen bio,
Nisam rek'o jao meni,
već sam rek'o: Za Dom Spremni!"

078

slika
Hrvatski lovac Fiat G. 50 bis Striela (7942.)

KUPRES je bio jedno od najvažnijih hrvatskih uporišta u Bosni. Partizani su bili osvojili Prozor, Gornji Vakuf, Šujicu, Duvno, Livno, ali nisu mogli nikako prodrieti u Bugojno i Donji Vakuf. Zato je tzv. »vrhovni štab Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije« odlučio da se osvoji Kupres, kako bi se skršio odpor lirvatskih utvrda na gornjem tieku rieke Vrbasa, a to uz Bugojno i Donji Vakuf bijaše i Jajce. Prekinuvši tu crtu hrvatskog bojišta, partizanske jedinice u Bosni i Dalmaciji uspjele bi se čvršće povezati. Napadaji na Kupres počinju u srpnju 1942. i traju sve do sredine kolovoza. Kupres je branilo dvie tisuće ustaša, Crne legije (600) i dobrovoljačke kupreške vojne (milicije) pod vodstvom Bobana, Jurića i Dujmovića. U obranu Kupresa bila su uključena i okolna sela među kojima su bila najbolje utvrdena Zlosela. Sve je bilo puno prokopa i čvrstih bunkera. Prvi partizanski napadaj počeoje navečer 11. srpnja 1942., a vršile su ga 2. i 4. proleterska brigada, dva »bataljona« »10.
hercegovačke brigade«, jedan »bataljon« 3. sandžačke brigade i dielovi 3. krajiškog odreda. Do jutra su partizani zavladali svim okolnim selima, ali u Kupres nisu mogli ući. U zoru su ustaše izvršili protinapadaj i odbacili partizane na početne položaje. U toj borbi poginuli su ujednom talijanskom oklopnjaku poznati partizanski komesari s Krajine

079

- Simo Šolaja i Dušan Metlić. Partizani ponovno napadaju navečer, uz pomoc' još jedne brigade - l. krajiške - ali su odbijeni. U prvom i drugom napadaju na Kupres poginulo je, prema partizanskim priznanjima, 140 partizana, a 210 ih je ranjeno. Kuprešaci su imali 72 rnrtva i 1 I2 ranjenih. Ponovno su Kupres napale dne 28. prosinca 1942. 2. proleterska i 2. »dalmatinska« brigada, ali bez ikakova uspjeha. Tek 4. listopada 1943. uspjele su l. proleterska divizija i 9. brigada 10. divizije, uz pomoć oklopnjaka, pri povratku iz Dalmacije u iznenadnom napadaju osvojiti junački Kupres. Znatan dio branitelja uspio sP povući u Travnik u čijoj je

obrani također uspješno sudjelovao. Za osveiu, partizani su do temelja sprlili Kupres.

HRVATSKE ZRAČNE SNAGE 1941.-1945.

HRVATSKE ZRAČNE SNAGE u Dragom svjetskom ratu imale su tri prvenstva: bile su najmlada zračna snaga u cieloj Europi; zajedno sa slovačkim zrakoplovstvom bile su najmanje prema broju svojih zrakoplova - i bile su najdjelotvornije od svih zrakoplovstava manjih država u ratnom sukobu.

slika
Znak Hrvatskog bojnog zrakoplovstva

080

Poviest Hrvatskog bojnog zrakoplovstva počinje dne 5. travnja 1941. kadaje Vladimir Kren, ondašnji kapetan I.klase Jugoslovenskog kraljevskog vazduhoplovstva, poletio sjednim starim dvokrilnim Potezom u Grac u Austriji. Nije on tamo išao donieti Niemcima planove o »tajnim«jugoslavenskim uzletištima, kako tvrde velikosrbi, jer su Niemci vrlo dobro znali gdje se ta uzletišta nalaze. Onje uspio uvjeriti njemačko zapovjedničtvo da bezpotrebno ne bombardira hrvatske gradove i sela i tako spasio na tisuće života.
Već dne 1l. travnja 1941. osnovano je u Zagrebu Zapovjedničtvo zrakoplovstva, na čelo s tadašnjim bojnikom (kasnije pukovnikom i generalom) Krenom. U Mostaru su ustaše zaplienili četiri stara Bregueta i nisu ih htjeli izručiti Talijanima. I na drugim uzletištima u Hrvatskoj - Zagrebu, Banjoj Luci, Rajlovcu kod Sarajeva - zaplienjeni su daljnjijugoslavenski zrakoplovi, uglavnom zastarjelij er su suvremeni zrakoplovi bili uništeni u ratu, a većinom od svojih posada. Mnogi su zrakoplovi bili oštećeni pa se iz raznih dielova složilo zrakoplove sposobne za liet. Nu Niemci i Talijani nisu odobrili upotrebu ovih zrakoplova za Hrvatšico zrakoplovstvo sve do druge polovice 1941. kada su započeli podhvati proti odmetnicima u Hercegovini, na Petrovoj Gori i na Kordunu. Tada je konačno postrojeno naše zrakoplovstvo sa stotinjak uglavnom zastarjelih bivšihjugoslavenskih zrakoplova, među kojima je bilo 40 dvokrilnih Bregueta. Najprije je postrojena 1. zračna luka u Borongaju kraj Zagreba, a koncem 1941. 2. zračna luka u Rajlovcu kod Sarajeva i 5. zračna luka na Ljeskovcu kod Banje Luke. Zapovjednicima ovih zračnih luka bili su

dopukovnici Artur Kirasić, Adalbert Rogulja i Boris Kello. Zamjenikom zapovjednika zrakoplovstva imenovanje pukovnikNikola Obuljen:
Temeljnajedinica Hrvatskog bojnog zrakoplovstva bilo je jato od po 9 zrakoplova, a četirijata oblikovala sujednu skupinu (u načelu 36 zrakoplova). Po dvie skupine (72 zrakoplova) činile sujednu pukovniju. Svaka skupina trebala je imati 3 borbenajata (lovačko, bombaško i izvidničko) te po jedno prievozno, a svaka zračna luka pojednu pukovniju. Nu to je bilo samo u teoriji jer nije bilo dovoljno zrakoplova, pogotovo prievoznih, a lovački
su bili

081
svi zastarjeli i mogli su tek služiti za školanje novih pilota. Osim letačkih jedinica svakaje luka razpolagala s tehničkom službom (radionicama, skladištima, službom za nabavu goriva, tvoriva i doknadnih dielova), jednom bojnom, jednom samovoznom satnijom, dojavnom satnijom s meteoroložkom službom i mrežom dojavnih postaja. Osnovana je i Letačka škola, najprije sa sjedištem u Rajlovcu, a onda u Borovu kod Vukovara. Zapovjednik škole bio je bojnik, kasnije pukovnik Leonid Bajdak. U Koprivnici osnovana je Padobranska škola (dopukovnik Marijan Dolanski), a u Zagrebu Izvidnička škola (dopukovnik Nikola Mikec).
Već u srpnju 1941. Hrvatsko bojno zrakoplovstvo sudjeluje u suzbijanju srbskih odmetnika u Hercegovini, a zatim na Petrovoj Gori, Kordunu i iztočnoj Bosni (Romanija, Višegrad). Najdjelatnije su bile I. skupina (Zagreb) i N skupina (Banja Luka) sa svojim dvostrojnim bombašima Dornier Do 17. Tiekom čitavog domovinskog rata Hrvatsko bojno zrakoplovstvo podupiralo je hrvatske kopnene snage u brojnim podhvatima vršeći manja bombardiranja i obasipanja strojničkom vatrom te vezu i dostavu ratnog tvoriva i strjeljiva pojedinim odsječenim posadama (Nevesinje, Višegrad, Travnik itd.). Osobitaje bilajaka djelatnost Hrvatskog zrakoplovstva za vrieme oslobađanja Dalmacije u iujnu 1943. (Knin, Split, Sinj i dr.). U tim borbama bilo je stanovitih gubitaka i žrtava, uglavnom od kvarenja zastarjelih zrakoplova.
Prema Rimskim ugovorima Talijani su trebali podupirati razvoj Hrvatskog zrakoplovstva, ali oni su dostavili tek 25 borbenih i 36 školskih zrakoplova- koji nisu bili zadnja rieč tehničke - i vježbali nešto hrvatskih zrakoplovaca u Mostam. Niemci su pak dostavili stotinjak borbenih i šestdesetak školskih zrakoplova jednim dielom zastarjelih zaplienjenih čehoslovačkih i francuzkih. Prigodom kapitulacije Italije, Hrvati su pak zaplienili tridesetak talijanskih zrakoplova. Koncem 1943. Hrvatsko zrakoplovstvo došlo je na vrhunac svoje snage sa 6 000 zrakoplovaca i oko 200 zrakoplova u

Domovini. Nu od tih je vrlo malo bilo suvremenih iako su svi služili u podhvatima proti četnicima i partizanima. Svega nekoliko zrakoplovaca prebjeglo je k partizanima ili u Bari.

082

slika

Zrakoplovni sutnik vitez Cvitan Galić (46 zračnih pobjeda) - poginuo dne 6. travnja 1944. u Banjoj Luci

God. 1943. izvršeno je preustrojstvo te je zapovjednikom ejelokupnih zračnih snaga imenovan general Vlado Kren, a zapovjednikom letačkih odjela general vitez Drago Rupčić. Zračne snage su imale glavni stožer, Tehničku službu, Gospodarsico-obskrbnu službu, Pravosudni odjel, Zdravstveni odsjek, Kulturno-prosvjetni odsjek, Oružarni odsjek i Zapovjedničtvo Stana. Zapovjedničtvu zrakoplovstva bile su podređene sve zračne luke s letačkim i zemaljskim jedinicama. Postojala je također i Dojavna služba (puk. Pavao Cenčić) koja je po cieloj državi imala svoje dojavne postaje za meteoroložku službu i dojavu neprijateljskih zrakopiova, te Protuzrakoplovno topničtvo (puk. Eugen pl. Kurelec).

HRVATSKA ZRAKOPLOVNA LEGIJA NA IZTOČNOM BOJIŠTU

Kako bi se i luvatski zrakoplovci osposobili na suvremenim zrakoplovima i ratnim taktikama, postrojena je u srpnju 1941. Hrvatska zrakoplovna legija na Iztočnom bojištu. Sačinjavala ju je

083

4. zrakoplovna pukovnija sa svojom l. lovačkom i V. bombaškom skupinom. Nakon kraće izobrazbe na suvremenim strojevima u Njemačkoj, obe su skupine pošle na Iztočno bojište. Lovačka skupina na čelu s podpukovnikom Franjom Džalom dobila je lovce Messerschmitt Bf 109E (Emil), s najvećom brzinom od 555 kilometara na sat i oboružanim s dva mala topa od 20 mm i dvie strojnice. Bombaška skupina, na čelu s bojnikom Vladimirom Graoycem (pravoslavnim Hrvatom), primilaje dvostrojne srednje bombaše Dornier Do

17Z koji su mogl i ponieti do 1 000 kg bombi i bili naoružani s po šest strojnica, a imali najaveću brzin od 425

slika
Poglavnik odlikuje hrahre hrvatske zakoplovce ur Dvorima na Markovom Trgu u Zagrebu, godine 1942

084

km na sat te četiri člana posade. Iako su ovi zrakoplovi bili superiomiji većini ondašnjih sovjetskih, već subili zamienjivaniboljim izvedhama. Lovačka skupina imala je tiekom čitave svoje borbe na Iztočnom bojištu zapravo samo jedno jato, s 12 do 15 lovaca, dok je Bombaška skupina imala u početku jedno, a kasnije je dodano još jedno polu jato. Broj hrvatskih zrakoplova na Iztočnom bojištu iznosio je na svom vrhuncu nelcih 35 zrakoplova po je prema tome Hrvatska legija hila - uz španjolsku - najmanja između sedam zrakoplovstava koji su se borili na iztočnom bojištu. (Niemći su na početku rata imali oko 3 000, a Sovjeti oko 7 000 operativnih bojnih zrakoplova).
Hrvatska lovačka skupina stupilaje u borbu kod Rostova na Azovskom Moru, u studenom 1941., kada su vladale vrlo težke klimatske prilike tako da su uslied smrzavanja pucale gume zrakoplova, a strojevi se nisu mogli dovoljno zagrijavati. Dne 10. XI. zapovjednik hrvatske skupine, podpukovnik Džal oborio je četiri sovjetska lovca I-16 Rata - i time postao prvim hrvatskim zrakoplovcem koji je postigao zračnu pobjedu u Drugom svjetskom ratu. Odmah iza njega postizavaju pobjede zapovjednik jata satnik Vladimir Ferenčina i stožerni narednik Cvitan Galić. Dne 8. ožujka 1942. hrvatski lovci obaraju nad Krimom 9 protivničkih zrakoplova, a tiekom čitavog mjeseca ukupno 24, bez vlastitih gubitaka. Tiekom travnja obaraju daljnjih pet zrakoplova kod Kerča i Sebastopola. U svibnju sudjeluju u borbama za tvrdavu Sebastopol na Crnom Moru kao lovački bombaši bacajući bombe od po 50 i 250 kg. Uništavaju pet sovjetskih bombaša na zemlji i dva lovca u zraku. Dne 13. svibnja prebačeni su u Mariupol na Azovskom Moru i tamo uništavaju u zraku pet sovjetskih bombaša. U bitci za Harkov postizavaju daljnjih 7 pobjeda. Dne 26. lipnja 1942. jato postizava svoju petdesetu zračnu pobjedu, a do kraja mjeseca 61. Početkom srpnja hrvatski lovci konačno dobivaju najsuvremenije lovačke zrakoplove Messerchmitt BF 109G (Gustav), s brzinom od 623 km na sat. Dne 5. srpnja potapaju kod Rostovajednu sovjetsku torpiljerku, a drugu težko oštećuju. Dne 9. i 10. VII. obaraju u zračnim borbama 13 protivničkih zrakoplova između Dona i Donjeca. Jato prelazi na sjeverni Kavkaz i Kuban. Oborenje u

085

jednoj borbi podpukovnik Džal, ali se uspieva spasiti prebacivši se preko fronte. Dne 31. srpnja 1942. on izvješćuje Poglavnika da je skupina postigla svoju stotu zračnu pobjedu. U rujnu 1942. hrvatski lovci odlaze na bojište kod Staljingrada gdje 8. i 9. IX. sudjeluju u obaranju 137 protivničkih zrakoplova. Koncem mjeseca pogađaju bombama tri sovjetske lađe na Volgi. Nadporučnik Hellebrandt zapalio je jedan veći petrolejski brod. Kod Staljingrada padaju prvi hrvatski lovci: stožerni narednici Veco Miković i Stjepan Radić. Početkom listopada posjećuje ih na bojištu Poglavnik. Dne 26. X. javljaju svoju 138. pobjedu. Ponovno prelaze na Kavkaz
te kod Tuapse obaraju 11 zrakoplova. Pogiba poručnik Jure Lasta. Koncem 1942. vraćaju se na odmor u Domovinu te su primljeni od Poglavnika na Markovom Trgu i odlikovani za hrabrost. Najuspješniji lovac je zastavnik Cvitan Galić s 28 priznatih pobjeda. Koncem ožujka 1943. skupina se ponovno nalazi na bojištu kod Kerča na Krimu. Između 15. IV. i 6. V. izvršilaje 350 borbenih lietova i postigla 29 pobjeda. Od toga je novi as, poručnik Mato Dukovac, oborio 13. Nad močvarama Kubana oboren je poručnik Galić, ali se uspieva spasiti. Poručnik Poglavnik dr. Ante

slika

Pavelić pregledava jedan zrakoplov Hrvatskog zrakoplovstva uzorka Avia FI. 3, na uzletištu Boron-gaj kod Zagreba, lipnja 1942.

086

Dukovac sjednim pratiocem vodi borbi sa 16 sovjetskih Airacobra i obara dvie. U listopadu 1943. Džalje imenovan pukovnikom i zapovjednikom čitave Hrvatske zrakoplovne legije, a zapovjedničtvo lovačke skupine preuzima poručnik Dukovac. Većinu starih boraca zamienjuju novi. U borbama nad Krimom od 30. X. do 2. XI. obaraju 20 zrakoplova. Dne 6. XII. javlja se o 250. pobjedi hrvatskih lovaca. Sovjetsko zrakoplovstvo razpolaže sada s 13 500 boljih zrakoplova, a Niemci i saveznici s tek 2 000. Padaju hrvatski piloti Stjepan Mihelčić, Dragutin Gazapi i Josip Krnjac. U veljači 1944. hrvatskojato, tada u Karankutu na Krimu, spalo je na svega 4 upotrebljiva zrakoplova. U travnju 1944. hrvatski lovci povlače se zajedno s ostalima s Krima u Rumunjsku gdje se preustrojavaju u Zilisteji. Primaju najnovije uzorke Messerschmitta (G-10 i 14) koji postižu brzinu od 685 km na sat. Hrvatski lovci nastavlj aju borbu na Iztočnom bojištu, od Ukrajine do

Iztočne Pruske, gdje se nalaze u studenom 1944. u mjestu Eichwalde. Ištiču se novi hrvatski zračni asovi: Ivan Gerthofer, Izidor Kovarić i Ivan Reznak. Konačno, krajem 1944. hrvatskojato vraća se u Domovinu. Ono je oborilo oko 450 protivničkih zrakoplova i dalo dvadesetak zračnih asova, tj. pilota s 5 ili više pobjeda. Najbolji su bili: satnik vitez Cvitan Galić (46); bojnik Mato Dukovac (45); satnik Ivan Gerthofer (33); stožerni narednik Ivan Kovarić (28); satnik Ljudevid Bencetić (26); stožerni narednik Ivan Reznak (26); pukovnik vitez Franjo Dža1 (24); poručnik Veco Miković (22); dopukovnik Mato Čulinović (18); nadporučnik Dragutin Ivanić (18); nadporučnik Boškić (16); dopukovnik Vladimir Ferenčina (16); stožerni narednik Josip Jelačić (16); satnik Jergović (16); poručnik Eduard Martinko (13); zastavnik Zdenko Avdić; satnik Tomislav Kauzlarić (10); poručnik Stjepan Radić (8); stožerni narednik Bartulić (7); poručnik Jure Lasta (6) i zastavnik Stjepan Martinašević (5). Dvanaest ostalih pilota postiglo je manje pobjede.

BOMBAŠKA SKUPINA

Borba Bombaške skupine Hrvatske zrakoplovne legije bila je manje spektakularna, nego li ona Iovaca, ali ništa manje težka. Oni supočetkom listopada 1941. počeli djelovati iz Vitebska, na

087

još težem središnjem odsjeku bojišta. Njihovi zadatci sastojali su se u bombardiranju sa srednje i nizke visine neprijateljskih četa, oklopnjaka, željeznica, mostova, uzletišta, utvrda, topničkih postava i drugih ciljeva. Često su imali okršaje sa sovjetskim lovcima po je tako u studenom 1941. posada nadporučnika Franje Veličana oborila 2 lovca. Jato je uspješno bombardiralo jedno uzletište kod Moskve. Dne 1. XII. 41. zapovjednik skupine, bojnik Vladimir Graovac, napao je s još dva zrakoplova glavni kolodvor u Moskvi i pri nizkom lietu bio oboren od protizrakoplovnog topničtva izgubivši tako život zajedno sa svojom posadom (satnik Anton Petre, stožerni narednik Erga i narednik Rajić). Bombaš nadporučnika Franje Veličana bio je težko oštećen te se uspio spustiti iza svojih postava s ranjenom posadom (osim zapovj ednika, bili su ranjeni zastavnik Dominko, stožerni narednik Karamatić i narednik Šarinić). Nakon sudjelovanja u težkim borbama kod Rževa, hrvatska skupina
odlazi na kraći odmor u Domovinu, a onda se početkom 1942. vraća na bojište gdje preuzima bombaše njemačke III. skupine 3. eskadre Munja i tako postrojava još jednojato i nastupa kao VI. hrvatska skupina sa 7. i 10. jatom.

slika

Hrvatski laki bombaš britanskog uzorka Bristol Bfenheim, zaplienjen od bivšeg Jugoslovenskog

Nakon gubitka šest zrakoplova i posada, vraća se na odmor u Hrvatsku. U srpnju 1942. je ponovno na bojištu i to na odsjeku Lenjingrada i Ilmenskog Jezera, pod oznakom 15. hrvatskojato 53. eskadre Legija Kondor. Zapovjednik skupine nakon odlazka bojnika Kella u Domovinu, postao je bojnik, kasnije dopukovnik Nikola Mikec, a zapovjednikjata nadporučnik, kasnije satnik Ljudevid Katušić. Među zapovjednicima zrakoplova iztakli su se osobito poručnik Asim efendij a Nožić, zvani Orao, i nadporučnik Rok Mišetić koji je za svoje smjele izvidničke lietove i bombardiranja u zimi 1941/42. odlikovan Željeznim trolistom IV. stupnja. U studenom 1942. hrvatska bombaška skupina vraća se sa svojim Dornierima u Hrvatsku i tamo sudjeluje u borbi proti odmetnicima do kraja rata.
Preko 150 pripadnika Hrvatske zrakoplovne legije odlikovani su visokim hrvatskim i stranim odlikovanjima, a njihova borbaje često put bila spominjana u službenim ratnim izvješćima i novmama.

ŽRTVE HRVATSKOG ZRAKOPLOVSTVA

Na Iztočnom bojištu poginulo je ili bilo zarobljeno četrdesetak hrvatskih zrakoplovaca, a dvadesetak ih je bilo ranjeno. Kako je izjavio jedan zrakoplovac hrvatskom novinaru prof. Luki Fertiliju, oni nisu išli kao dobrovoljci na Iztočno bojište iz neke mržnje prema ruskom narodu i Rusiji, već samo vršeći svoju dužnost kao i drugi zrakoplovci u ratu. Napadali su samo vojničke ciljeve, a prema pučanstvu su se odnosili prijateljski.
Dne 6. travnja 1944. šestdesetak britanskih lovačkih bombaša Spitfire napalo je uzletište Ljeskovac kod Banje Luke. Nadporučnik Cvitan Galić, hrvatski as s 46 pobjeda na Iztočnom bojištu, bio je tamo zapovjednik je dnog lovačkog jata, opremljenog s već zastarjelima fiancuzkim lovcima Morane-Saulnier koji se nisu nikako mogli mjeriti s brzim i okretnim te jako naoružanim englezkim lovcima. Ipak se Galić pokušao dići sa svojim lovcem, ali je pri

tome bio pogoden zapaljivim bombama teje napola izgorio u svom lovcu. Poglavnik ga je posmrtno promaknuo u čin satnika i odlikovao zlatnom kolajnom za hrabrost s naslovom viteza.

Dne 6. V. 1945. dvanaest hmatskih lovaca Messerchmitt, pod vodstvom satnika Bencetića. dobilo je nalog da odleti u Klagenfurt u Koruškoj i tamo se 8. V. predalo Britancima. Već prije, dva lovca predali su se Amerikancima u Falconari kod Ankone. Dvajata bombaša, pod zapovjedničtvom satnika Asima Nožića i Ivana Pavelića, s nekih 25 Dorniera i Capronija – također su dobili nalog da lete u Klagenfurt, zajedno s 20 školskih zrakoplova. Međutim, bojnik Ivan Cvenč2k, koji je trebao voditi jata, bio je izdajica u srbopartizanskoj službi, ili im se mislio dodvoriti, po je nagovorio pilote da lete u Topuskojer da su tamo već Englezi. Tamo su se nalazili partizani koji su još istog dana strieljali satnike Asima Nožića i Ivana Pavelića, zastavnike Zelenjaka, Radonjića, Rota i druge. Neletački dio pripadnika Zračnih snaga, njih oko 3 000, povlačio se cestom do Bleiburga i tamo bio izručen s ostalim oružanim snagama te većim dielom ubijen od srbopartizana. Dne 22. rujna 1945. Vojni sud Jugoslovenske armije osudioje na smrt pukovnika viteza Franju Džala, na 20 godina tamnice zrakoplovnog
pukovnika Zlatka Šintića, na 15 godina dopukovnika Nikolu Mikeca i na 5 godina pukovnika Eugana pl. Kurelca. Pukovnik Džal strieljanje na Banjici kod Beograda. Pukovnik Kello većje 1944. bio ubijen od partizana u Splitu. General vitez Vlado Kren, zapovjednik zračnih snaga, bio je izručen od Engleza god. 1947. iz Italije i također strieljan. Osim u zraku, hrvatski su se zrakoplovci borili i na zemlji. Drago Rupčić je kao pukovnik bio zapovjednikom 3. gorskog sdruga čij aje 3. zrakoplovna bojna uništila poznatu partizansku »Ratkovu« brigadu kod Piskavice na Kozari. Padobranska škola sudjelovala je u obrani Koprivnice, a Udarna zrakoplovna bojna je pod zapovjedničtvom satnika Šimeka sudjelovala u borbama kod Čazme, na Bilogori i drugdje.

Nije uzalud Poglavnik dr. Ante Pavelić god. 1941. hrvatskim zrakoplovcima rekao: »Borite se kao lavovi«.

090

U BOJ, U BOJ, MAČ IZ TOKA...

BIELI PODHVAT (siečanj-ožujak 1943.)

BIELI PODHVAT - kojega beogradski izvori zovu Četvrtom ofenzivom - bio je uz Crni podhvat (Petu ofenzivu) - najveća vojna ofenziva tiekom domovinskog rata na području Nezavisne Države Hrvatske. Trajao je od 22. siečnja do polovice ožujka 1943. Partizanski izvori tvrde da su oni tada razpolagali s

091

slika
Pukovnik Jure Francetić na jednoj željezničkoj raskrsnici negdje u Bosni.

slika
Topništvo u pratnji "Crne Iegije " paljbom je istjeralo iz zaklona, koji gore, partizanske odrede. Ljudi "Crne legije" razlili su se Iivadama i obroncima u jurišu.

092

nekih sto tisuća boraca na području NDH, čiju su glavnu udarnu snagu predstavljale pet »divizija«. (Svega s 3 000 - 4 000 boraca, što znači da su zapravo imale snagu samo jedne prave pukovnije svakal. Ostale partizanske snage bile su svrstane u 7-8 samostalnih brigada (svaka s 800 - 1 000 boraca) te tridesetak mjestnih »odreda«, nejednake snage, na raznim gorovitim i šumovitim predielima. Partizanska glavnina, koja je bila pobjegla pred njemačkom navalom u Srbiji, zaposjela je uz pomoć mjestnih odmetnika težko prohodne planinske krajeve u Lici, na Kordunu odnosno zapadnoj i središnjoj Bosni - od Petrove Gore do Ilnotskog, uključujući i mjesta Bihać, Sanski Most, Ključ, Drvar, Jajce, Glamoč i Livno - koja su lako zaposjeli zbog talijanskog povlačenja iz tzv. III. zone (privremeno zaposjednutog područja središnje Hrvatske).

Bieli podhvat imao je zadaću osloboditi zaposjednuto hrvatsko područje te prisiliti partizansku glavninu, zajedno s tzv. Titovim »vrhovnim štabom«, na prihvaćanje borbe te ju po mogućnosti obkoliti i uništiti. U tom podhvatu sudjelovalo je nekih 80 000 vojnika, od toga oko 30 000 hrvatskih. Hrvatske snage bile su svrstane u 2. i 3. gorski sdrug, pod zapovjedničtvom pukovnika Zorna odnosno Rupčića, s nekih 9 000 boraca, tridesetak lakih i
težkih strojnica, tucet težkih bacača i četiri brdska iopa. Ostale jedinice činila su dva ustaška sdruga, u koje je bila uključena i 1. domobransko-ustaška dobrovoljačka pukovnija pukovnika Šimića te 369. hrvatska legionarska Vražja divizija, jake udarne snage, s 12 000 boraca i brdskim topničtvom te

nešto oklopnih kola. Podhvatje podupiralo nekih 150 zrakoplova, među njima i bojni zrakoplovi IV. hrvatske skupine iz Banje Luke i 2. zračne luke u Sarajevu.

Podhvat je započeo sredinom siečnja 1943. iz područja Karlovca i Petrinje, smjerom Priedor-Banja Luka, premajugu ocinosnojugoiztoku, kako bi se izbacilo partizane iz Petrove Gore te iz područja Bihaća, Jajca, doline Glamoča i Livna i gornjeg tieka rieke Vrbasa te pritisnulo uz Neretvu gdje su trebali biti obkoljeni. Smjerom Karlovac-Bihać i gornjim tiekom Une napredovala je

093

njemačka divizija Prinz Eugen, a iz smjera Petrinje, Bosanskog Novog i Bosanske Krupe te uzduž rieke Sane 369. hrvatska legionarska Vražja divizija, kojoj su se iz područja Priedora priključila oba hrvatska gorska sdruga i jedan ustaški sdrug napredujući uzduž iztočne obale Sane. Iz područja Banje Luke napredovali su dielovi 117. njemačke lovačke divizije s pojedinim hrvatskim jedinicama tiekom rieke Vrbasa napredujući prema Jajcu i Bugojnu. Divizija Prinz Eugen imala je borbe kod Bihaća? Bosanske Krupe, dok su hrvatske snage - Vražja divizija, gorski i ustaški sdrugovi - snosili glavninu tereta borbi, postigavši mjestimične uspjehe u borbama kod Gline, Bosanskog Novog, Bosanske Krupe i Mliništa. Nu partizanska glavnina od 20 000 boraca izbjegavala je borbu prepuštajući ju manjim jedinicama i zalaznicama te se užurbano povlačila prema Neretvi s namjerom biega u Sandžak i Crnu Goru. Da bi se spriečio partizanski uzmak prema Sarajevu, 718. njemačka pješačka divizija zabrivilaje put

slika

Hrabri hrvatski domobranci. Neprijateljska proomičba je tvrdila i još uviek tvrdi da se redovita hrvatska vojska nije sdušno borila za Državu Hrvatsku. Međutim činjenice govore da je hrvatsko domobranstvo, kao i sve ostale vrsti oružja, dalo elitne hrvatske jedinice - kao što su bile pohodne bojne u Bosni i Hercegovini, domobranski gorski i lovački sdrugovi i dobrovoljačke pukovnije.

094

iz Travnika i Bitovnje Planine (40 kmjugozapadno od Sarajeva). Dvie talijanske divizije trebale su držati crtu tieka Neretve, od Ivan Sedla

premajugoiztoku, kako bi se spriečio uzmak partizana preko Neretve. Talijani su za to postavili 6 000 četnika na Prenj Planini, iztočno od Neretve, a svoju diviziju Murge premjestili u Prozor koji je zatvarao put prema. Neretvi. Izostalo je i predvideno napredovanje Talijana iz prostora zapadno od Mostara. Kad je partizanska glavnina od pet »divizija« i 7-8 samostalnih »brigada« počela osjećati jačinu napadaja hrvatskih i njemačkih snaga sa sjevera, njezino vodstvoje cdlučilo prieći u protinapadaj, nu ne proti nadirućirn snagama, već u smjeru¸jugoiztoka, proti Talijanima i četnicima. Tri njihove »divizije« činile su udarnu skupinu: jedna je trebala osigurati neretvansku dolinu prema Mostaru; druga napasti Talijane kod Prozora, a tre4a zatvoriti puteve prema Sarajevu odnosno Gornjem Vakuiit. Iza trodnevne bitke kod Prozora, partizani su podpuno razbili glavninu talijanske divizije Murge, a zatim prodrli do zapadne obale Neretve gdje su uništili ostale jedinice talijanske divizije i zarobili 2 000 Talijana, zajedno sa svim njihovim oružjem i streljivom uključujući i teže topove. Onih 6-7 samostalnih »brigada«, koje su se povlačile sa sjevcra, imale su zadaću osiguravati navalnoj partizanskoj skupini potrebno vrivme za njene podhvate, pružajući odpor, ali izbjegavajući odlučne bitke. Hrvatsko-njemačke udarne skupine naprcdovale su, unatoč svim aporima, polagano uslied težkog šumovitog i gorovitog područja bez puteva te velikih snieżnih nameta. Jednoj je partizanskoj »brigadi« uspjelo prieći na iztočnu obalu Neretve kod razrušenog mosta kraj Jablanice te stvoriti mostobran i dovući pojačanja. Četnici, koji
su imali braniti iztočnu obalu rieke, bili su podpuno potisnuti te su uzmakli i napustili čitav odsjek omogućivši partizanima i na drugim mjestima prieći rieltu. Put prema Hercegovini i Crnoj Gori bio je tako otvoren. Radilo se samojoš o dobitku na vremenu pa su partizanske zalaznice pružale odporjužno od Prozora i na Ivan Sedlu spriečivši da se dvie bojne 718. divizije probiju kod Bradine.

Zahvaljujući talijanskom i četničkom popuštanju i bježanju, uspjelo je partizanskoj glavnini, iako u vrlo težkom stanju, probiti

se iz 20 do 25 km uzkog kotla na Neretvi, zajedno sa svojih 4 000 ranjenika, sa zarobljenicima i ratnim plienom, prema iztoku. Nu partizani, koji su sve do Livna vodili sobom 50 000 pravoslavaca, imali su težke gubitke već u prvim borbama na sjeveru, pogotovo od Vražje divizije na Grmeč Planini, a kod Prozora, u jednomjesečnoj borbi, također uglavnom od Vi-ažje divizije – najteže - 7 000 partizana. Prema vlastitom priznanju, preostalo im je nakon

izvlačenja iz kotla, djelomično i zbog pjegavog tifusa, još svega tri borbene »divizije«. U Crnu Goru i Sandžak uspjelo je pobjeći svega 12 000 boraca s 4 000 ranjenika. U Hrvatskoj je, prcma navodima Tita, ostalojoš svega nekih 20 000 razšrkanih partizana - što znači da su njihovi ukupni gubitci u ovoj ofenzivi - u mrtvima, ranjenima, bolestnima, zarobljenima i odbjeglima - iznosili oko 20 000 boraca. Tito piše: »... Neprijatelj je tehnički i brojčano (?) nadmoćan počeo pritiskivati naše jedinice. Borba se vodila - od samog Karlovea, zahvativši čitavu Liku, Kordun i Baniju. Odstupajući (tj. bježeći - op.p.) stalno stotine kilometara, glavnina vojske, na čelu s Vrhovnim štabom, zaustavila se na Neretvi, oko Prozora, Konjica i Jablanice, gdje su vođene borbe na život i smrt radi spasavanja 4 000 ranjenika« (aposebno drugova iz `Vrhovnog štaba' na četu s Titom - op.p.). Poslije povlačenja s Neretve, partizani su svladali kod Glavatčeva (30 kmjužno od Ivan Sedla) i Kaliuovika slabije odpore četnika koje su progonili u biegu prema Foči. Zatim su partizani također pobjegli preko Drine povukavši se duboko u unutrašnjost Crne Gore, sve do Nikšića.

slika
Dopukovnik Ustaškog obrambenog sdruga Frane Primorac

096

Duljina puta, koji je prevalila hrvatska Vražja divizija od Petrinje do Jablanice, iznosi preko brda i dola nekih 400 kilometara. Oslobođena su velika područja Like, Banije, Korduna i Bosne, s mjestima Bihać, Sanski Most, Ključ, Drvar, Jajce, Glamoč, Livno i drugima te uništena »Titova republika«. Borci hrvatskih jedinica - Vražje divizije, gorskih i ustaških sdrugova i domobransko-ustaške dobrovoljačke pukovnije - pokazali su u ovim težkim borbama, po najtežem području i najne povoljnijim vremenskim prilikama, izvanrednu izdržljivost i junačtvo. Tito je bio toliko dojmljen njihovim nastupom da je napisao kako je u tim borbama sudjelovala »čitava ustaška vojska« - dok se zapravo radilo samo o trećini borbenih snaga Nezavisne Države Hrvatske. Da nije bilo talijanskog i četničkog popuštanja i bježanja - srbo-partizanski pokret bio bi tada podpuno uništen na hrvatskom državnom području.

Ustaška Vojnica

USTAŠKA OBRANA I OBRANBENI SDRUGOVI

U SVOM izvješću V. Kongresu KPJ Tito je rekao: »... U proljeće 1942. godine narodni ustanak naročito je zauzeo velike razmjere u Bosni, Hrvatskoj i Sloveniji... Veliki značaj za razvitak ustanka ne samo u Zapadnoj Bosni već i u Hrvatskoj i Sloveniji imao je marš proleterskih brigada koje su prošle 24. juna 1942. godine preko Zelengore, Treskavice, Igmana, Konjica, Prozora, Duvna, Livna itd. U tom maršu proleterske brigade su prešle
preko 250 kilometara, čisteći pred sobom teren u rasponu od 70 kilometara... Pod konac 1942. godine bila je stvorena vrlo velika, povezana oslobođena teritorija u Bosni, Lici, Kordunu, Baniji, Dalmaciji... a postojale su slobodne teritorije i u Slavoniji... i u ostalim mjestima Hrvatske i drugdje koje su služile kao baza za vođenje oružane borbe...« Nije se dakle radilo o »ustaškom napadaju na mirno srpsko stanovništvo« - kako uporno veli velikosrbska promičba svih boja - već upravo obratno - o napadaju srbopartizanskih snaga iz Srbije i Crne Gore proti Nezavisnoj

097

slika

Ministar vitez dr. vjekoslav Urančić predaje svilenu ratnu zastavu odlikovanu Poglavnikovom vitežkona kolajnom za hrabrost vojnici Fazlagića Kule dne 4. VII. 1943. Drugi s lieva Memišaga Džubur; do njega general Mihajlo Lukić, zapovjednik 111. sbora u Sarajevu; savjetnik Predsjedničtva vlade Hasan Ćustić; mostarski logornik Ahrned Hadžić i veliki župan dr. Ante Buć.

Državi Hrvatskoj i hrvatskom narodu. Partizansko »čišćenje terena« značilo je paljenje, uništavanje i ubijanje svega što je bilo za Nezavisnu Državu Hrvatsku.

Već godine 1941. Moslavina i zapadna Posavina bile su opasno ugrožavane od srbopartizanskih »odreda« s obližnje Kozare, Psunja i Moslavačke Gore (»Moslavački«, »Psunjski« i »II. krajiški odred«). Zbog toga je koncem ljeta iste godine ustaški bojnik-povratnik Vjekoslav Luburić dobio nalog postrojiti Ustašku obranu koja će obranbeno zaposjesti ovaj kraj, koji otvara preko ravnica Lonjskog Polja i Turopolja put sve do Zagreba. U veljači i ožujku 1942. postrojenje u Lipiku Prvi ustaški obranbeni sdrug s 1 200 boraca, svrstanih u početku u dvie bojne, uglavnom dobrovoljaca iz Hercegovine, Like i Dalmatinske Zagore. Zadatak

muje bio obrana područja Lipik-Okučani-Novska-Stara i Nova
Gradiška.

U Hercegovini se međutim neprekidno pogoršavao položaj za hrvatsko pučanstvo koje je bilo izloženo napadajima kako četnika tako i srbijanskih partizana iz Srbije i Crne Gore. Talijanske čete, koje su trenutačno zaposjedale ovo područje na kojemuje i dalje kolikoje bilo moguće djelovala hrvatska gradanska uprava, nisu pružale nikakovu zaštitu hrvatskom pučanstvu, nego, što više, unajmile četnike u svoju službu, koji su to izkoristili za teroriziranje hrvatskih sela. Kako su se Talijani protivili boravku ustaških jedinica na ovom području, bojnik Luburić je predložio da se osnuje Domobranska dobrovoljačka pukovnija, koja se uglavnom sastojala od pripadnika dvaju bojni Ustaške obrane, djelomično presvučenih u domobranske odore, pod njegovim zapovjedničtvom. Ovaje pukovnija bila postrojena u listopadu 1942. u Travniku. Zapovjedničtvo I. obranbenog sdruga preuzeo je tadašnji ustaški bojnik Frane Primorac. Domobranska dobrovoljačka pukovnija imala je zadatak otići u iztočnu Hercegovinu te osigurati granicu prema Crnoj Gori. Uskoro zatim zapovjedničtvo pukovnije preuzeoje izvrstni častnik domobranski pukovnik Franjo Šimić.
Kako piše beogradski promičbenjak Mata Rajković, pukovnik OZN-e u penziji, »nacistima, kao i njihovim kolegama (Talijanima) Luburić je uskoro pokazao - dugi nos«. Kad su nacisti i fašisti započeli surađivati s četnicima - »Luburić nije mislio tako... nikako nije mogao razumjeti tu `višu politiku' ni te `više' ciljeve njemačkih komandanata u NDH. Čini se, da se čaša prelila onoga dana, kad su dva njemačka podoficira, prateći neku četničku delegaciju na sastanak sjednom njemačkom višom komandom, imali 'smolu' da zajedno sa svojim štićenicima padnu u ruke Luburićevim ljudima. Tada im se izgubio svaki trag...« Kako je poslije rata iznio sam general Luburić, on se u puno navrata suprostavio nacistima. Tako je u lipnju 1941. u Zagrebu izvršio raztjeravanje tzv. »Hrvatske nacional-socialističke stranke rada«; god. 1942. u Pakracu skinuo je strojničkom
vatrom nacističku

099

zastavu sa zgrade ustaške vojarne; dao strieljati 22 Kozaka u njemačkoj službi koji su bili silovali jednu hrvatsku djevojku; protioklopnim topom dao odtjerati njemački oklopni vlak iz Jasenovca; na brodovima dao raztjerati nacističku posadu u Dubici koja je pokušala razoružatijednu ustašku obhodnju; bombama dao napasti 42 teretnjaka punih četnika u Kostajnici i

Dubici, a usried Zagreba oteo stožer ljotićevaca, na čelu sjednim generalom, koji su bili pod nacističkom zaštitom. Također su u više navrata bili zaplienjeni nacistički transporti s oružjem kojim su onda oružani ustaše, ajednom zgodomje zapriečio odvođenje hrvatskih novaka u nacističko Pomoćno oružničtvo. Zbog svega toga pojedini nacisti su čak zahtievali smrrnu kaznu za ondašnjeg dopukovnika Luburića i on se neko vrieme morao pred njihovim pritiskom povući u pozadinu.

Ustaški obranbeni sdrugovi narasli su krajem 1944. godine na 7.000 boraca koji su se, osim u slavonskoj Posavini, nalazili i

slika

Skijaška postrojba Ustaške vojnice nastupa pred Poglavnikom, pred Dvorima na Trgu Stjepana Radića (Markov Trg) u Zagrebu, godine 1943.

100

kod Bjelovara, Daruvara, Slavonske Požege i Đakova vodeći neprekidne borbe s partizanima ubačenima u hrvatsku pozadinu. Od godine 1942. Ustaška obrana sudjelovala je u borbama na Kozari, u iztočnoj Hercegovini i Bosni (kao Domobranska dobrovoljačka pukovnija); za oslobodenje Banje Luke i drugdje.

Fazlagića kula

FAZLAGIĆA KULA nalazi se u kotaru Gacko, jugoiztočno od Nevesinja u Hercegovini, na granici prema Crnoj Gori. Broji nekih 15 sela i zaselaka nastanjenih Hrvatima muslimanske vjeroizpoviedi, vrlo snažnim, marljivim i hrabrim gorštacima. To je najbogatija obćina u cielom kotaru.

Kad su čuli za četničke pokolje, Kuljani su već godine 1941. osnovali svoju seljačku vojnicu, miliciju, koja je u slučaju potrebe brojila i 800 momaka. Na čelu Kule Fazlagića stajao je starina Memišaga Džubur, a zapovjednikom vojnice bio je pričuvni zastavnik Ćamil Krvavac. Za obskrbu se brinuo Džemal Tanović. Vojnica je bila naoružana puškama i bombama te s par strojnica, a bila je podieljena u satnije i vodove. Početkom veljače 1943. četnici su skupili nekih 3 000 svojih boraca te obkoljavaju sa svih strana Fazlagića Kulu koja je bila opasana dobrim bunkerima i strojrvčkim

gniezdima. Četnicimaje zapovjedao njihov pop Mastilović. Na Kuljani se nisu bojali borbe, već im je jedina briga bila hoće li im doteći strjeljiva.
Noću 2. veljače 1943. četnici su se potiho primakli sa sjeverne strane Sarića Greda odakle su naumili izvršiti glavni napadaj. Otvaraju najžešću vatru, ali ih vojnica hrabro dočekuje. Borba traje bez prekida tiekom čitavog dana i svi naleti četnika su odbijeni. Nisu im uspjele ni ratne varke s vriskom žena i djece iz pozadine kojima su htjeli prevariti Kuljane da ih ima mnogo više. Otvarali su orkansku vatru iz pušaka, težkih i lakih strojnica, ali ne uspievaju izvršiti proboj ni najednom mjestu. Pretrpjevši znatne

101

gubitke, nakon neuspjeha prvih dana i noći, četvrtu noć udaraju drugim smjerom i to na lievi bok, Grede, između Babe Planine i posljednjih strmina Sarića Stiene, poduprti strojnicama i bacačima. Nu branitelji snažno odbijaju sve napadaje s čela, pa i s leđa te se četnici moraju povući uz velike gubitke nakon što su nadirali čitavu noć, pa sve do pred jutro dne 10. veljače 1943. Znajući da braniteljima ponestaje strjeljiva, čarkaju i dalje te se pokušavaju domoći Kule varkom. Pop Mastilović šalje Memišagi, starcu od 60 godina i starješini Kule, pregovarača s bielom zastavom i pismom u kojemu ga uvjerava da su četnici već zauzeli Zagreb te da je Nezavisna Država Hrvatska nestala. Memišaga odporučuje: »Slušaj što ću ti kazati, pa reci popu Mastiloviću, da mu odgovaram: što mi poručuješ pope, da je Hrvatske Države nestalo, onda znaj, da je Ona sada ovdi u Fazlagića Kuli - i mi ćemo je braniti dok god i jedan od nas mogne pušku posluživati!«. I Fazlagića Kula bila je ohranjena sve do god 1945.

slika

Ministar vitez dr Vjekoslav Prančić predaje svilenu ratnu zastavu odlikovanu Poglavnikovom vitežkom kolajnom za hrabrost vojnici Fazlagića Kule dne 4.VII.1943. Drugi s lieva Memišaga Džuhur; do njega genera! Mihajlo Lukić, zapovjednik III. sbora u Sarajevu; savjetnik Predsjedništva vlade Hasan Ćustić. mostarski logornik Ahmed Nndžić i veliki župan dr.Ante Buć.

102

SUTJESKA

CRNI PODHVAT ILI PETA OFENZIVA - S BITKOM NA SUTJESCI (PROLJEĆE I LJETO 1943.)

NAKON što su partizani, bježeći iz Bosne i Hercegovine, uspjeli probiti talijansko-četnički »obruč« naNeretvi, polovicom svibnja 1943., njihovih 12000 preživjelih i izmorenih boraca, s 4 000 ranjenika - uspjeli su potisnuti Talijane i četnike sve do rieke Lima u Sandžaku i Crnoj Gori. Nu njemačko vojno zapovjedničtvo odmahje u proljeće 1943. poduzelo proti njima tzv. Crni podhvat - kojega partizani zovu Petom ofenzivom. Sada se bieg partizana odigravao po drugi put u smjeru Bosne i Hercegovine. Titovci tvrde, da se u ovoj ofenzivi proti njihovim 19 000 boraca skupilo »120 000 Niemaca, ustaša, Talijana i Bugara«, uz podporu dalekometnih topova, oklopnjaka i zrakoplova. Tito navodi, da se ova ofenziva »pripremila inteligentnije, u duboku pozadinu, s namjerom da se strategijski opkoli naše snage i da se onda taktički steže obruč oko njih u Crnoj Gori«. Partizani navode, da su ovaj put Niemci i Talijani učinili pogrješku što su usredotočili glavninu svojih snaga u smjeru partizanskog odstupanja i na bokovima - to jest u Kolašinu, Nikšiću i Plevlju, dok su se kod Gackog, Foče i Kalinovika nalazile samo manje njihove snage zavodeći se time što su partizani prešli Pivu i Drinu, a da na njihovim lievim obalama nisu ostavili nijednu jedinicu. Nu kadje postojala mogućnost da protipartizanske snage zauzmu i lievu obalu tih rieka, to jest visoke planine Maglić (2387 m), Gučevo i Volujak kako bi odrezali bieg partizana ovi su brzo stvorili mostobran kod Gučeva i njihova II. »proleterska brigada« uspjela je odbiti Niemce u dolinu. Partizanski »vrhovni štab« odlučio je zatim forsirati prodor u tom smjeru teje doveo nove snage, da potisne napadače s postava u dolini rieke Sutjeske ujugoiztočnoj Bosni. Partizani su izvršili ofenzivni podhvat prema Gackom i poslali svoju II. »dalmatinsku brigadu« ubrzanim pokretom u Gornj e Bare - planinu u trokutu gornjeg tieka Sutjeske i Neretve. Protipartizanske snage su opazile svoju dotadanju pogrješnu postavu i užurbano započele zaposjedati spomenute bosanske i

hercegovačke planine, kako bi zaustavili partizanski bieg u Bosnu i Hercegovinu. U dolini rieke Sutjeske došlo je do ogorčenih borbi, u kojima su partizani očajnički nastojali probiti neprijateljski obruč. Međutim navalne snage
nisu uspjele ovladati Maglićem, Volujkom i Gučevom i to je omogućilo bieg partizana u unutrašnjost Bosne i Hercegovine. Dok je III. partizanska »divizija« vodila zaštitne borbe, još uviek na Šavniku i na rieci Komarici, I. i II. »divizija« razbijale su neprijateljski obruč na Sutjesci i probijale se preko

Zelengore u smjeru glavne ceste Foča-Kalinovik. Oni su u težkim borbama uspjeli stvoriti jedan »koridor« kojim je polovica partizanskih snaga uspjelo pobjeći u Bosnu. Tri obkoljavanja partizanskih snaga na Sutjesci i na cesti Foča-Sarajevo-Višegrad, bila su ipak probijena i tako nije uspio plan da se posvema unište partizani. da je njemačka borbena skupinaAnker, koja je nadirala iz Gacka i Neretve, bila na vrieme zaposjela spomenute visove, dok se partizanijoš nisu nalazili na lievoj obali Pive i Drine partizani bi, prema vlastitom priznanju, bili većim dielom uništeni. Tito ipak priznaje, da je ova najžešća Peta ofenziva postigla »djelomični uspjeh«. »Mi smo u borbi za vrijeme Pete ofanzive izgubili oko osam hiljada drugova, divnih boraca, komandira i politkomesara, većinom članova Partije i SKOJ-a« - navodi Tito.

ŠESTA OFENZIVA I OSLOBOĐENJE DALMACIJE
(jesen 1943. do siečnja 1944.)

»S kapitulacijom Italije - nastavlja Tito - i razoružanjem 12 italijanskih divizija omogućeno namje da naoružamo desetine hiljada novih boraca, da stvorimo nove divizije i korpuse. Skoro cijela Dalmacija s otocima bila je u našim rukama. Naše jedinice napadale su po cijeloj Jugoslaviji neprijatelja i oslobađale sve nove i nove predjele naše zemlje... Pod konac 1943. bio je osloboden velik dio Makedonije, Južne i Iztočne Srbije, Sandžaka, Crne Gore, pretežan dio Bosne i Hercegovine, skoro cijela Lika, Kordun i Banija, veliki dio Slavonije i veliki dio Slovenije«. On navodi da su

»Nijemci i Pavelićeve trupe« - »najžešće napadali na Hrvatsko Primorje i na Dalmaciju, da zaposjednu teritorij koji su do svoje kapitulacije dtžali Talijani... To nije više bila ofanziva samo ujednom pravcu, već se ona vodila širom naše zemlje i trajala je čitava četiri mjeseca, to jest do koncajanuara 1944.«. I sada također priznaje da je ova ofenziva postigla »djelomični uspjeh« - to jest partizani i Talijaru su bili izbačeni iz Dalmacije i većeg diela Hrvatskog Primorja, Like i Korduna. Titovci se pak hvale da su s oružjem, kojega su dobili ili zaplienili od Talijana, naoružali 80 000 novih boraca, tako da su sada imali »300 000 boraca« - svrstanih u 8 »korpusa« sa 26 »divizija« i 108 samostalnih »odreda«. Oni kažu da su se u njihovim redovima sada borili i Talijani, Česi, Slovaci, Madžari i drugi. »U početku aprila 1944 godine - nastavlja Broz – neprijatelji su donekle promijenili taktiku, stvorivši udarne grupe koje su na raznim sektorima bojišta u zemlji neprekidno napadale naša uporišta, s ciljem iznurivanja i pojedinačnog uništavanja

glavnih rukovodećih centara i dezorganizacije naše pozadine iznenadnim i brzim prodiranjem duboko u pozadinu oslobodene teritorije. U vezi s takvom taktikom, bili smo i mi prisiljeni da ne grupišemo veće snage, već da ih rasporedimo u širinu i dubinu, na pravcima mogućeg napada neprijatelja. Ovaj put se on poslužio taktikom sličnom našoj, to jest brzih prodora i dekoncentracije trupa«.

Dalmacija oslobođena

OSLOBOĐENJE DALMACIJE I ISTRE (rujan 1943.)

TALIJANI SU godine 1943. držali ujugoiztočnoj Europi i na Balkanu gotovo polovicu svoje oružane snage - 29 do 60 divizija te četiri obalne brigade. Osim toga bilo je tu nekih 360 zrakoplova te preko 50 ratnih brodova - u Puli, Brindisiju, Zadru, Splitu, Valoni, Sasanu, Krfu, Prevesi i drugim lukama. Svega skupa nekih 3/4 milijuna vojnika i mornara. S tim golemim snagama mislili su učvrstiti, zadrzati i možda čak proširiti svoj »imperij « na Jadranu

i Egejskom Moru, u Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori, Albaniji i Grčkoj. Na hrvatskom području Talijani drže ukupno 9 svojih pješačkih divizija, jednu alpinsku pukovniju, dvie obalne brigade te razne fašističke i karabinjerske postrojbe. Te divizije su: Murge (Senj), Macerata (Gospić-Otočac), Lombardia (Karlovac), Primma Celere (Knin i Sinj), Zara (Zadar), Bergamo (Split), Messina (Dubrovnik), Marche (Hercegnovi) i Emilia (Boka Kotorska-Grude). Kod Šibenika se nalazi XVII., a kod Kotora XXVII. obalna brigada; u Goraždu 202. alpinska pukovnija divizije Taurinense, a u Kninu 89. fašistička legija. Stotinjak zrakoplova nalaze se na uzletištima u Puli, Divuljama kod Splita i Zemuniku kod Zadra te u Mostaru. Daljnih 10 divizija nalaze se u blizini Hrvatske: dvie u Sloveniji i osam u Crnoj Gori i Albaniji. Na hrvatskom području nalazilo se više od sto tisuća talijanskih vojnika, a isto toliko u njegovoj neposrednoj blizini.
Nakon angloameričkog izkrcavanja na Siciliji, talijanska savojska kraljevska kuća pobojala se za svoje klimavo priestolje. Talijanski generali i admirali na čelu s maršalom Badogliem izvršavaju puč proti fašističkom diktatoru Mussoliniju, kojega

slika

Vrhovni zapovjednik HOS-a čestita kapetanu bojnog broda vitezu Andriji Vrkljanu, zapovjedniku Hrvatske pomorske legije, na uspjesima i hrabrom držanju hrvatskih mornara (Zagreb, srpnja 1944.)

slika

Talijani napuštaju Dalmaciju u rujnu 1943.

odstranjuju i zarobljavaju, hineći kao da će vjerno nastaviti rat na strani Njemačke i Japana. Na temelju sporazuma sa zapadnim Saveznicima, koji je zapravo bezuvjeW a kapitulacija, uz trenutačno sačuvanje vlasti savojske kuće, prelaze na stranu Saveznika, kao »suratujuća« stranka. Njihove snage na Balkanu dobivaju nalog da se spoje s partizanima i daju odpor. Jedan dio ratne mornarice uspjeva pobjeći na Maltu izjadranskih i egejskih luka, a drugi je potopljen od svojih posada odnosno zaplienjen od Niemaca. Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske već 9. rujna 1943., dan nakon talijanske kapitulacije, izdaje proglas, kojime poništava nametnute Rimske ugovore te Nezavisnoj Državi Hrvatskoj priključuje hrvatska područja u Istri,

Hrvatskom Primorju, Gorskom Kotaru i Dalmaciji koje su Talijani bili prisvojili god. 1919. odnosno 1941. Hrvatskim oružanim snagama - kopnenoj vojsci, ratnoj mornarici i zrakoplovstvu - izdaje zapovjed da oslobode od talijanskih četa zaposjednute hrvatske krajeve na Baniji, u Lici, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini.

Na čitavom području od Rieke pa sve do Crne Gore, za izvršavanje ovog zadatka - oslobođenja hrvatske obale u dužini od oko 700 km i brojnih otoka - stajale su na razpolaganju snage ujačini od svega dvie hrvatske ijedne njemačke divizije. Kako bi se zavaralo talijansku obavještajnu službu, ove su tri divizije umjetno pretvorene u »20 divizija« s lažnim brojevima, u što su povjerovali Talijani koje je zahvatila panika. Uzalud su tražili pomoći s one strane mora; krugoval Bari samo im je preporučivao snažan otpor.

Južno od crte Karlovac-Sarajevo talijanske snage nalazile su se u golemoj premoći prema hrvatskim i njemačkim jedinicama. Nu brzi zahvat zatekao ih je bez ikakova odredena nacrta za obranu. Neprijateljstva su započela već u zoru dne 8. rujna 1943., kada su manji sastavi od po tucet strovalničkih i drugih bombaša napali na vojarne divizije Bergamo i XVII. obalne brigade u Spineti kod Splita. Isto tako napadnutaje i divizija Zara u Zadru. U splitskoj luci pogođen jej edan talijanski brod pun strjeljiva, čijije prasak izazvao veliku stravu. Vjerujući da je rat svršen, ostale talijanske postrojbe počele su se užurbano povlačiti prema obali. Talijanski karabinjeri, pod zapovjedničtvom pukovnika Venerandija, prvi su sklopili ugovor s partizanima i postrojili dvie talijanske partizanske brigade - Garibaldi i Liberta. Zapovjednik divizije Bergamo, general Becuzzi, podpisuje zatim ugovor o suradnji s partizanima, njihov Splitski odred ulazi u glavni grad Dalmacije bratimljeći se s talijanskim vojnicima.

Nu prodor hrvatskih i njemačkih snaga bio je vrlo brz. Već 9. rujna one vršejak pritisak na Drniš, gdje im pruža otpor 89. legija talijanskih fašistićkih Crnih košulja. Hrvatski legionari nadiru prema Sinju, gdje se nalazi 25. talijanska pješačka pukovnija (puk. Biddau). Već sutradan Talijani napuštaju Drniš i Sinju, nakon što su uništili svo ratno tvorivo, koje nisu mogli ponieti. Ustaše i hrvatski legionari zaposjedaju Sinj, na čijem se uzletištu spušta 22

prievoznih zrakoplova s pojačanjima. Zapovjednik Splita, general Cigala Fulgosi, prima izaslanstvo partizana koji se izjavljuju spremnim za zajedničku borbu proti hrvatskim snagama. U Ornišu Talijani puštaju zatvorene partizane, naoružavaju četnike, a zatim se povlače s korvetom Giovannini u Split. Zapovjednik talijanskog sbora u Zadru, general Spigi, poppisuje primirje s nadirućim hrvatskim i njemačkim snagama, nu general Becuzzi ga ne priznaje, već podpisuje ugovor s komandantom IV. Partizanske zone.
Povlače se divizije Murge i Macerata iz Hrvatske, nakon što su djelomično razoružane od hrvatskih snaga. U Karlovcu 120 ustaša napada na vojarne divizije Lombardia. Nakon kratkog otpora, pojavljuju se biele zastave na prozorima vojarni. Zarobljeno je preko 3 000 Talijana i dvadesetak oklopnih kola. Divizija Bergamo se zatvara u Split, a ostale jedinice povlače prema Rieci, stvarajući putem partizansku brigadu Mameli. Admiral Bobbiese, zapovjednik Maridalmazia (talijanske flote u Dalmaciji), bježi na otok Lastovo, a kasnije se priključuje Niemcima u Zadm. Talijanske postrojbe, prema vlastitom priznanju - »topile su se kao vosak na vatri; iz dana u dan«.
Jedine veće borbe odigrale su se kod Klisa pred Splitom i oko Boke Kotorske. Već na sam dan talijanske kapitulacije spustili su se usried dinarskih brda, dvadesetak kilometara sjeverno od Splita, prievozni zrakoplovi Ju 52 s dvie bojne i stožeromjednog hrvatskog gorskog sdruga, zajedno sjednom bitnicom iakih brdskih topova. K njima se priključilo jedno odieljenje Ustaške vojnice s jednim zaplienjenim bomim kolima. To su bile sve razpoložive snage za osloboctenje glavnog grada Dalmacije. Talijanska divizija Bergamo ts partizanski Splitski odred zaposjeli su čvrst obruč bunkera na strmom Klisu, koji avladava pristupima Splitu, a oko samog grada postavljeni su brojni topovi, strojnice, bacači i oklopnjaci. U neprekidnim manjim, ali oštrim okršajima, hrvatski gorski lovci i ustaše uspiju se probiti kroz gudure na 12 km od

Splita. Borbom prsa o prsa, s bodovima i ručnim bombama, uništena su neprijateljska strojnička gniezda i bunkeri. Od zore do podneva vrši sejuriš na Klis, staru tvrđavu, koju brani nekoliko stotina Talijana s dosta topničtva. Dio hrvatske pukovnije je pravovremeno stigao do Klisa, prije nego li su ga Talijani predali partizanima. Većinom su razoružani i zarobljeni, ajedan dio topnika priključuje se navalnim snagama. Tiekom četiri dana i noći, partizani i Talijani navaljuju na Klis, uzjaku topničku podporu, dok ih ne ušutkuju smjeli hrvatski protinapadaji i bombe tuceta Sttuka. Prievozni zrakoplovi

padobranima šalju strjeljivo, oružje i obskrbu nadirućim četama. Dne 24. rujna, na trinaesti dan borbe; konačno. dolazi pojačanje iz Sinja. Cestom napreduju ustaški sklopovi sa zaplienjenim talijanskim oklopnjacima. Tri tisuće talijanskih vojnika napuštaju Split na pet većih i nekoliko manjih brodova, ali su neprekidno napadani iz zrakoplova. Kod Biševa nasukava se težko oštećeni brod Diocleziano, na kojemu ima 300 mrtvih i 67 ranjenih. Također su potopljeni brodovi Chimera i Capodistria te tri manja brodića. Dne 27. rujna kod Lastova potopljena je torpiljerka Enrico Cosenz. Hrvatski zrakoplovi bacaju proglase narodu, koji na mnogim mjestima razoružava Talijane. Nakon 18 dana i noći konačno je oslobođen Split, poslije dvie i pol godine talijanskog zaposjednuća. Njemački prieki vojni sud osudio je na smrt talijanske generale Cigalu Folgosija, Pelligra i Policardija, dok je general Becuzzi uspio pobjeći na težko mitraljiranom razaraču Arethuse. Niemci su u Sinju također strieljali šest pukovnika, jednog bojnika, 23 satnika i 16 poručnika. Hrvati se ne osvećuju Talijanima i dobro postupaju sa zarobljenicima koji su upućeni u radne logore, a mnogi su i ostavljeni na slobodi. Pojedini talijanski častnici, koji su se izpravno ponieli, čak stupaju u pomoćne službe.

U Boku Kotorsku već 9. rujna 1943. ulazi zaplienjeni brod Citta di Milano, naoružan brojnim flakovima i s 1 200 vojnika. General Butta ih u zabuni pušta da se izkrcaju i timeje ugrožena čitava talijanska obrana Boke. Divizija Marche napadnuta je kod Herceg Novoga i odmah popušta. Divizija Emilia nalazi se u sličnom

položaju kod Gruda. Treća alpinska pukovnija povlači se iz Nikšića i pokušava zaposjesti prilaz Podorsnik prema Kotoru. Kod Dubrovnika razvila se divizija Messina, alije odmah napadnuta od navalnih sila. Izkorišćavajući talijansko mirovanje već 10. rujna podhvatne snage zaposjedaju ključne položaje na Kobili. General Amico, zapovjednik divizije Marche, da je otvoriti snažnu topničku vatnu, nu 12. rujna stupaju u navalu dvajata od po 12 Stuka lomeći talij anski odpor Zapovjednik 9. armate u Tirani, general Dalmazzo, naređuje povlačenje prema sjeverozapadu, samo s osobnim oružjem. Ta odluka dovada do predaje čitavogjužnog bojišta s 12 talij anskih divizija - od Mostara pa do Krfa.

Još sejedino brane preostale talijanske snage u Kotoru, uz pomoć crnogorskih partizana i zatvorenika puštenih iz logora Mamula i Prevlaka. Nu podhvatne snage uspjele su već prodrieti u sve ključne položaje divizije Emilia i 5.

alpinske pukovnije. Izkorišćena je prvotna zabuna i to onemogućuje svaku talijansku usredotočenu obranu. Dne 14. rujna 1943. talijansko-partizanske snage vrše snažni protinapadaj na čitavom bojištu Boke Kotorske. Borba traje cieli dan te suNiemci izbačeni s položaja na Kobili, uz žrtvovanje 9 talijanskih častnika i 359 vojnika. General Butta traži krugovalno od zapovjednlčtvau Brindisiju da se savezničke snage izkrcaju u Boki. Nu nitko ne odgovara. Tek sliedećeg dana savjetuju mu da se drži dokle god može. Desno krilo obrane, na čelu s generalom Nigrom, prvo popušta i ne izvršuje zapoviedi. General Nigra sklapa primirje i bježi najednom brzom čamcu. Talijanska zbunjenostje sve veća. Sliedećeg dana uz pomoć Stuka, sliedijak napadaj podhvatnih snaga sa sjevero-iztoka. Na podne Talijani napuštaju položaje i 6 000 njihovih vojnika bježi na petdesetak plovnih jedinica, samo s osobnim oružjem. Divizija Emilia izgubila je ukupno 1619 mrtvih i nestalih te 963 ranjenih. Divizije Messina i Marche prisilj ene su na bezuvj etnu predaju u Dubrovniku. Niemci osuđuju na smrt generala Amica zajedno sa svim njegovim višim častnicima. Treća alpinska pukovnija povlači se u Crnu Goru, k partizanima. Divizije Venezia i Taurinense priključuju se također partizanima u Crnoj Gori, pod imenom divizij a Garibaldi.

RAT OD 1941. - 1945.

na području Nezavisne Države Hrvatske

Današnje knjige i smotre o Drugom svjetskom ratu obično prešućuju na svojim zemljovidima postojanje Nezavisne Države Hrvatske i Slovačke Republike prikazujući kao da su Jugoslavija, odnosno Čeho-Slovačka, i dalje postojale tiekom rata. Poviestno izpravno postupila je međutim poznata izdavalačka kuća Purnell and Sons Ltd. u Londonu u svojem djelu Poviest Drugog Svjetskog Rata (History of the Second World War, 1966.) koje je izašlo na englezkom, francuzkom, španjolskom i talijanskom jeziku. Ono donosi zemljovid Hrvatske s oznakom da je ona bila nezavisna država, a ne zaposjednuto područje poput Srbije. Budući se na zemljovidu prikazuju glavni vojni podhvati prije kapitulacije Italije, on prikazuje područje NDH prije povratka krajeva koji su bili prisvojili Talijani 1918.-1943. (Istru, Rieku, Zadar, Cres, Lošinj i Lastovo) te 1941.-1943. (Sušak sa zaleđem, Krk, Rab, Zadarsko otočje, Šoltu, Vis, Korčulu, Mjet i Kotor te sjevernu Dalmaciju sa Splitom). Krutim fašističkim nasiljem otete hrvatske krajeve

oslobodile su hrvatske oružane snage u jesen 1943. i oni su priključeni Nezavisnoj Državi Hrvatskoj.

112

karta

113

HOS U LICI

HEROJSKE BORBE HRVATSKIH POSTROJBI PROTIV BROJČANO NADMOĆNOG NEPRIJATELJA

TEŽKE borbe proti četnicima i partizanima u Lici započinju početkom god. 1942. te traju do kraja rata na crti Udbina-Lički Osik-Ogulin-Karlovac i drugdje. Prve borbe započinju za mjesto Udbinu, 30 km iztočno od Gospića. Partizani udaraju na Udbinu tiekom god. 1942. i 1943., alije ne uspievaju zauzeti iako je brani samo jedan vod oružnika i mjestni ustaše pod zapovjedničtvom bojnika Slavka Hajdinovića. Udbina ima vrlo dobar položaj za obranu na uzvisini, s vrlo strmim prilazima, paju i manja odlučna posada može braniti. Partizani navaljuju i na Lički Novi, Brušane, Podlapac i druga mjesta koja se mjesecimajunački brane iako s malim posadama.

Nakon kapitulacije Italije partizani su došli do težkog omžja i početkom listopada 1943. skupljaju se za napadaj na Gospić, glavni grad kršne Like. Grad obkoljuju 19. i 35. partizanska divizija te 6. »Lička proleterska brigada« - svega skupa nekih 15 000 boraca naoružanih strojnicama, bacačima, pa i topovima i s nekoliko talijanskih oklopnjaka od tri i pol, odnosno jedanaest tona. Do 17. listopada partizani su zatvorili sve puteve, a željezničku prugu sa sjeverne ijužne strane porušili.

Gospić brani oko 1 500 hrvatskih boraca. Tu su 4. ustaški sdrug; na čelu s bojnikom Delkom Bogdanićem, lovačka domobranska bojna,na čelu sa satnikom Leom Grandovcem, zvanim Gumeni, vod oružnika i pomoćna satnija grada. Razpolažu s nekoliko topova i dosta strojnica i bacača. Obranom grada zapovjeda domobranski pukovnik Mirko Zgaga, glavar Operativnog područja Like. Užurbano se kopaju prokopi i grade utvrde, u čemu sudjeluju i žene od kojih će mnoge uzeti i pušku u ruke za obranu svog grada.

Noću 17. listopada 1943. partizani započinju s napadajem na čitav obranbeni pojas grada, poduprtijakom vatrom strojnica, bacača i topova. Lički borcijunački odbijaju svejuriše na položaje i bunkere. Jaka paljba obrane nanosi neprijatelju prilične gubitke i stvara zbrku u nj egovim redovima. Dne 18. listopada neprijatelj ska vatra malaksava i on se mora nešto udaljiti od bunkera, ali se već sliedećeg dana nastavlja napadaj. Partizani i partizanke nalieču na hrvatske položaje uz zaglušnu buku. Oni vrše najteže napadaje noću, u smjeru Budačke ulice, odakle nadiru i s oklopnjacima. Ovaj prostor odlučno brani ustaški bojnik - povratnik Ventura Baljak koji noću 21. listopada topovskim pogodkom uništavajedan partizanski oklopnjak i spriečava prodor u grad. Borba se
nastavlja danonoćno, uz velike gubitke za napadače. Dne 24. listopada na ulici Gospića pada pogođen topovskim hitcem pukovnik Zgaga pa zapovjedničtvo obrane preuzima bojnik Delko Bogdanić. Dva dana kasnije pada i

slika

Vicko Barbarić sudjelovao je već u travanjskom ustanku s puškom u ruci u Mostaru. Nakom odlazka u u Častničku školu, bio je promaknut u čin zastavnika 10.lV. 1942. i odmah stupio u borbu. Bio je i dvaput ranjen, kod Bihaća i Udbine i odlikovan Poglavnikovom srebrenom kolajnom z a hrabrost. Na 13.VI.1942. promaknut je u čin djelatnika domobranskog poručnika, a 28.IV.1943. pao je u borbi s partizanima kod Bmšana u Lici u 21. godini živata. Jedan od brojnih primjera hrabrosti i žrtve hrvatske mladosti u NDH.

slika

Zvornik, most preko Drine: (slijeva) Eugen Dido Kvaternik, Jure Francetić i dr. Mladen Lorković

slika

Pavelić u pratnji najbližih suradnika (slijeva na desno) Ericha Lisaka, Ante Moškova i Eugena Dide Kvaternika.

domobranski pukovnik Prpić, zapovjednik 3. domobranskog sdruga u Kninu. U borbi se velikom hrabrošću iztiču bojnik Baljak, satnik Grandovec i ustaški poručnik Mesić. Partizani pokušavaju prieći minska polja upotrebljujući slamarice, ali uviek pretrpljuju velike gubitke. Krvava borba traje punih 26 dana i noći, sve do 10. studenog 1943., kada srbsko vodstvo konačno uviđa da nije u stanju slomiti žilavi odporjunačkih branitelja Gospića. Partizani polako napuštaju obsadu grada u raznim smjerovima. Jedna se skupina povlači u smjeru Korenice, 40 km sjevero-iztočno, druga prema Udbini, a ostali prema Buniću. Branitelji sada počinju progonom bježećeg neprijatelja i kod sela Bunića jedinice 4. ustaškog sdruga i domobranske lovačke bojne dostižu partizane te im u dvodnevnoj bitci zadaju težke gubitke i zarobljavaju pet topova i drugo ratno tvorivo.

Junački Gospić nije pao u neprijateljske ruke sve do njihove obće ofenzive godine 1945. Pokazao je što je junačka Lika.

GLASOVITE USTAŠKE BOJNE 9. BRINJSKA I 33. OGULINSKA

U Lici i Gorskom Kotaru proslavile su se 9. brinjska ustaška bojna - pod zapovjedničtvom častnika Jole Bujanovića, Ive Vukovića-Besića, Pere Vidakovića-Joje te vodnika Tomaša. U listopadu 1944. brinjska ustaška bojna, na čelu s Vidakovićern i Vukovićem, uništilaje 122 partizana u Gomjem Kraju. Dne 14. I. 1945. HOS su obkolile na Javornici 3. brigadu 43. partizanske divizije. Kod sela Stanića brinjska i ogulinska bojna uništile su 43 partizana s komandantom Dominikom koji su bili iznenađeni.
U Lici partizani su dolazili do oružja otimajući ga od Talijana. Dne 24. I. 1942. dvie tisuće vojnika divizije Re, poduprtih s 9 lakih oklopnjaka i topničtvom, poveli su napadaj u smjeru Ljubova. Kod Tomića partizani su im postavili zasjedu. U borbi su Talijani

izgubili 600 boraca, 4 oklopnjaka, 4 topa s 500 granata i više od 20 težkih i lakih strojnica. Tri oklopnjaka su dne 26. IV. 1942. upotriebili za osvajanje Priboja i Plitvičkih Jezera.

dokumenat

Hrvatski mornari dobili su brojna priznanja od Poglavnika za svoju hrabrost, po kojoj su bili prozvani Argonauti XX. stoljeća.

118

NAPRIED MORNARI S PLAVOG JADRANA...

HRVATSKA RATNA MORNARICA obnovljena je nakon osam stoljeća, pod izključivim hrvatskim vrhovničtvom, dne 11. travnja 1941. kada je tadašnji general Slavko Kvaternik postrojio Zapovjedničtvo ratne mornarice u okviru Ministarstva hrvatskog domobranstva te kapetana Đuru Jakčina promaknuo u čin kontraadmirala i imenovao zapovjednikom hrvatske ratne mornarice. Prigodom prisege prve Hrvatske državne vlade, Poglavnik dr. Ante Pavelićje također naglasio da se hrvatsko domobranstvo »sastoji od kopnene, zračne i pomorske vojske«. Nametnuti Rimski ugovori od 18. svibnja 1941. međutim su Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ugrabili njenujadransku obalu od Nina do Omiša, uključujući gradove Šibenik i Split te sve otoke osim Paga, Hvara i Brača. Isto tako je Italija prisvojila Boku Kotorsku. Nezavisnoj Državi Hrvatskoj ostala je obala Hrvatskog Primorja, osim Sušaka i Bakra, te ona od Omiša do uključujući Dubrovnika. Rimskim ugovorima Nezavisna Država Hrvatske morala je izjaviti da ne će držati ratne mornarice; već samo manje jedinice za rizničarsku (financijsku) i

slika

Hrvatski lovci na podmornice 23. flotile u Rumunjskoj luci Konstanci. Na pramcima se vide hrvatski grbovi, a na palubama težke proti-zrakoplovne strojnice i podvodne mine za uništavanje.

119

redarstvenu službu. Fašistička Italija, s 260 ratnih brodova s ukupno 580 000 tona i 1500 zrakoplova, bojala se prevlasti Hrvatske na Jadranu!... Međutim Nezavisna Država Hrvatskaje ipak po malo postrojavala svoju ratnu mornaricu. U Zakonskoj odredbi o hrvatskoj državnoj vladi od 24. VI. 1941. i dalje se spominje »pomorska vojska« u sastavu hrvatskog domobranstva. Uzprkos prosvjedima Talijana uzpostavljena su po malo god. 1941. Obalna zapovjedničtva u Selcu, Makarskoj i Dubrovniku. Koncem 1941. započelo se s postrojavanjem pomorskih Škola u Sisku i Brodu na Savi te pirotehničkih odjelaka (za eksplozive) u Petrovaradinu i Kamenici na Dunavu. Osnovana je Riečna flotila koja je koncem god. 1942. dobila dva monitora (riečne topovnjače), Sava i Drava, koji su u travnju 1941. bili potopljeni kod Zemuna i onda izvadeni i popravljeni.

slika
Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelić posjetio je hrvatske borce na Iztočnom bojištu početkom listopada 1942. Na slici ga vidimo na jednom hrvatskom brodu, u Mariupulu na Azovskom Moru, okruženog *hrvatskim pomorskim častnicima i dočastnicima koje je odlikovao zbog brojnih junačkih djela. Oni nisu išli na Iztočno bojište iz mržnje prema nikome niti iz osvajačkih težnji - već samo zato da očuvaju hrvatsku pomorsku tradiciju koju je uhinbeni saveznik« s onu stranu Jadrana htio nepravedno uništiti.*

120

Kako ne bi ugasla hrvatska pomorska tradicija ratne mornarice, odlučeno je da se postroji Hrvatska pomorska legija na Iztočnom bojištu te daju se izkoristi za vježbanje hrvatskih mornara u suvremenom pomorskom ratu. Proti tomu Talijani nisu ništa mogli poduzeti i dne 21. srpnja 1941. krenulaje prva skupina hrvatskih mornara iz Zagreba na Crno More (u Varnu, Bugarska). Na čelu Hrvatskog pomorskog sklopa stajao je kapetan bojnog broda Andre Vrkljan. U pet skupina stiglo je tiekom god. 1941./ 1942. ukupno oko 450 hrvatskih pomorskih častnika, dočastnika i mornara na Iztočno bojište. Nakon temeljitog vježbanja u Varni, polovicom rujna 1941. prva skupina hrvatskih mornara krenula je u Nikolajev na rieci Bug, ujužnoj LTkrajini.

Sovjetski Vojeno-morski flot (VMF) na Crnom Moru imao je posvemašnju nadmoć nad neznatnim rumunjskim, njemačkim i sada malim hrvatskim pomorskim snagama: Crnomorska flota sastojala se od jednog bojnog broda, jednog rnanjeg nosača zrakoplova, jednog težkog i tri laka krstaša, 6 razarača, 50 podmornica i oko 200 raznih manjih jedinica te oko 400 zrakoplova. Ovi brodovi uglavnom su se nalazili u kavkazkim lukama, a nešto u obkoljenoj tvrđavi Sebastopol na Krimu. U početku se im suprotstavljala samo Rumunjska kraljevska ratna mornarica sa svoja 4 razarača, 3 torpiljerke, jednom podmornicom i 40 manjih jedinica. Madžari su poslali Dunavom nekoliko riečnih topovnjača i brod Ungvar, a Niemci tek u proljeće 1942. šest podmomica i 16 brzih torpednih čamaca.
Kad su početkom 1942. Sovjeti počeli napredovati iz Kerča uzduž Arabatskog Zemljouza na krimskoj obali Azova, hrvatski mornari u Geničesku ukopali su se za obranu. Oni su neprekidno morali i tući led oko svojih 45 brodića kako ih led ne bi zgnječio. Skupina u Jalti popravilaje

nekoliko strojnih čamaca i vršiia sve do pada Sebastopola predstražarsku službu, krčila i postavljala mine i održavala lučke prepreke. U ožujku 1942. stigla je i treća skupina od i 00 hrvatslah motnara iz Domovine u Geničesk i tako je broj boraca porastao na 320. Nakon odtapanja Azova, u proljeće 1942., Sklopje dobio zadatke osiguravati obalu u dužini

121

od 400 km od Geničeska do Taganroga, krčiti i polagati mine te održavati plovne puteve i prievoz. Sve se to vršilo s dotrajalim strojnim ribarskim brodovima naoružanim strojnicama. U travnju 1942. poslano je daljnjih 40 mornara u Feodoziju na Krimu za održavanje lučkih uređaja. U svibnju 1942. flotila od šest hrvatskih brodića sudjelovala je u ponovnom osvajanju iztočnog Krima i Kerča. U lipnju 1942. stiglaje iz Domovine u Mariupol na Azovu četvrta skupina od 120 pripadnika Sklopa. Dne 19. 4. položene su pred Geničeskom mine i nastavilo se s osiguravanjem Jalte. Sklop je preuzeo osiguravanje luka Krivaja Kosa, Buđenovka, Mariupol, Staraja Jalta, Petrovsk; Berđansk i Nogajsk pred kojima su vršene neprekidne noćne obhodnje: Hrvatskejedinice, naoružane samo s po jednom lakom strojnicom od 7,62 mm, bile su sada često napadane od sovjetskih zrakoplova. Uskoro je Sklop primio 9 zaplienjenih strojnih čamaca za krčenje mina tako da je pod znakom Hrvatske pomorske legije plovilo svega 55 jedinica. Služba sigurnostije savršeno vođena sve do zauzimanja azovskih obala u jesen 1942. Odjeli za čišćenje mina djelovali su sve do zamrznuća mora. Hrvatskejedinice su osim toga prevozile ratno tvorivo iz Mariupola u Taganrog, Azov, Jejsk, Ahtari i Aćujev. Jedna je skupina, zbog dizanja potopljenih brodova, poslana u Temriuk na kavkazkoj obali. Početkom prosinca 1942. svih 450 častnika, dočastnika i mornara otišlo je na odmor i preustrojstvo u Varnu.

Nakon kraćeg odmora hrvatski mornari upućeni su u Njemačku na razne izobrazbene i tehničke tečajeve (strojarske, krugovalničarske, oružarske, minerske, topničke, signalne, meteorološke, navigacione, zdravstvene i gospodarske). Nakon završenih viših i nižih tečajeva, Hrvatska pomorska legija predstavljala je jedinicu
izvanredne vriednosti u borbenom, moralnom, vojničkom i tehničkom pogledu.

Početkom 1943. stiglaje i peta skupina od 150 hrvatskih mornara tako da je sada crnomorski Sklop brojio oko 600 boraca. Do sredine iste godine Hrvati su primili 12 lovaca na podmomice građenih u crnomorskim brodogradilištima. S njimaje postrojena 23. flotila lovaca na podmornice - Uj.

(Unterseebootjaeger) Flotille 23. Hrvatski lovci na podmornice bili su označeni brojevima Uj.

122

2301 do Uj. 2311 te Uj. 2314. Bili su to brodići uzorka KFK od po 110 tona, 24 metara dužine, a bili su naoružani s 4-6 protizrakoplovnih topića od 20 mm te podvodnim minama od po 150 kg. Posada im je iznašala svakome po 15 ljudi, a razpolagali su i s prislušnim spravama za podmornice uzorka Sonar: Daljinski doseg iznašao im je 1200 milja (2150 km), a brzina 9 čvorova na sat.
Hrvatski pomorski sklop na Crnom Moru je također imao nekoliko čistača mina uzorka RA (Raeumboote), među njima RA 51, od 125 tona i s posadom od 34 mornara. Hrvatska 23. flotila lovaca na podmornice djelovala je godinu dana na zapadnom dielu Crnog Mora, od polovice god. 1943. do 16. svibnja 1944., kada su brodovi predani Niemcima. Onaje osiguravala konvoje do stotinu brodova na plovitbi duž bugarske, rumunjske, ukrajinske i krimske obale - sve do Bospora i obratno. Danima i tjednima na moru, bez prekida i odmora, posade su stekle veliko izkustvo i ugled tako da je Hrvatska flotila postala pojam i kod prijatelja i kod neprijatelja. Skoro nije bilo putovanja, a da hrvatski brodići nisu bili napadnuti, bilo iz zraka, bilo izpod mora. Potopili su najmanje 7 neprijateljskih podmornica i oborili 20-30

slika
Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelić bio je prvoborac hrvatskog narodnog ustanka i prvi vojnik Hrvatske. Njegov život bio je u neprekidnoj opasnosti od godine 1918., a pogotovo od 1928. do 1945.. kada su brojni neprijateljski ubojice vrebali na njega. Nastavio je borbom i nakon godine 1945. i bio teže ranjen dne 10.

123

sovjetskih zrakoplova. Nije izgubljen nijedan hrvatski brod, a ljudski gubitci bili su neznatni unatoč tolikim borbama, što dokazuje vrlo vješto vodenje podhvata. Osim redovih operacija, hrvatski brodovi Uj. 2309 i 2305 te RA 51 vodili su kroz minska polja bugarske brodove Milka, Marcia i Bella Citta iz Konstancije u Rumunjskoj do Bospora u Turskoj, sa židovskim izbjeglicama koji su se spašavali od nacista pod zastavom Rumunjskog crvenog križa.
U ožujku 1943. dodieljenje Hrvatskoj pomorskoj legiji i Sklop obalnog topničtva od 400 ljudi, s dvie bitnice od 88 mm. Tako je broj hrvatskih

mornara na Crnom Moru porastao na oko 1000. Nakon sovjetske protiofenzive ujužnoj Ukrajini, topnički
sklop povlačio se od Taganroga prema Krimu, kao zalaznica. Postigao je brojne uspjehe u potapanju brodova za izkrcavanje i drugih ciljeva: Studenog 1943. premješten je u Split.
Nakon kapitulacije Italije, ujesen god. 1943., pristupilo se oblikovanju Hrvatske ratne mornarice na Jadranu. Njezinim zapovjednikom imenovanje doadmiral Edgar Angeli kojega je u jeseni 1944. zamijenio doadmiral Nikola Šteinfl, ujedno i ministar Hrvatskih oružanih snaga do kraja rata.
Postrojena su zapovjednićtva Hrvatske ratne mornarice u Splitu i Šibeniku, a nakon povratka Hrvatske pomorske legije s Crnoga Mora, postrojene su u Trstu; koncem kolovoza 1944., i Hrvatske plovne snage na Jadranu pod zapovjedničtvom kapetana bojnog broda viteza Andrije Vrkljana.
U Trstu je postrojena Flotila strojnih torpiljarki koja je imala 12 brzih torpednih čamaca uzorka M.S. od 63 tone (T.1 do T. 12, kasnije T. 101 - T. 112). One su imale posadu od 14 momaka, dva pnotizrakoplovna topa od 2Đ mm i dvie torpedne cievi. Dodana su im dva prateća broda te parna torpiljarka TA. 48 (biv. jugoslavenska T.3)
od 262 tone, 52 mornara posade, dva topa od 7,6 cm i dva protizrakoplovna od 20 mm. Prema britanskom priručniku German Surface vessets od T. Lentona (Macdonald, London 1966), hrvatskoj mornarici pripadala je i bivša jugoslavenska škoiska krstarica Dalmacija (kasnije talijanska Cattaro) od 2370 tona, 300 momaka, šest topova od 8,3 cm, cetiri od 4,7 i 4 od 20 mm.

124

Britanci su u Brindisiju i Bariju u Italiji imali pet flotila bizih torpednih čamaca i topovnjača uzorka Farmaile-D i Vosper (20., 28., 56., 57. i 60. flotila) s nekih 50 jedinica koje su imale svoje izbočene baze i na Visu te vršile napadaje na uglavnom njemačku plovitbu uzduž hnratske obale s prilienim uspjehom. Hrvatske plovne snage na Jadranu nisu imale većih sukoba - osim što su britanski brzi čamci MTB 226 i 228 potopili kod otoka Silbe u noći od 22. XII. 1943. staru krstaricu Dalmaciju, tada s njemačkom posadom. Oko 20. VI. 1944. brzi čamci 56. britanske flotile napali su u Kvarneru hrvatsku strojnu torpiljarku T.7, koja je bila oštećena te se nasukala, a i nakon toga bila pod neprijateljskom vatrom te je veći dio njezine posade stradao. To je bio jedini pomorski sukob hrvatskih snaga na Jadranskom moxu tiekom rata. Dne 20. II. 1945. u Trstu je bombardirana hrvatska parna torpiljerka TA 48.

Jedan dio hrvatskih mornara u Trstu prešao je u I. udarnu diviziju zadržavši svoje mornarske taborske kapice i sudjelujući u kopnenim borbama. U Trstu je u travnju 1945. bilo nekih 600 mornara Hrvatskih plovnih snaga na Jadranu. Oni su se dne 29. IV. 1945. spremali napustiti luku, ali su bili napadnuti od partizana. Tada su zaposjeli napušteni njemački razarač TA 43 (biv. jugoslavenski Beagrad odnosno tal. Sebenico) od 1210 tona i njegovim topovima ušutkali partizane. Jedan dio hrvatskih mornara ostao je odsječen ujednoj vojarni te je pružao odpor do kraja. Nakon što su kapetan Stevo Oršanić i jedan dočastnik vezani bombama - plivajući roneći satima - otvorili put na lučkim barikadama, mogle su izploviti hrvatskejedinice te se predati saveznicima u Ankoni. Jedna jedinica predala se na ušću Tagliamenta u Jadran.
Hrvatska ratna mornarica, iako malena brojem, častno je izpunila svoju ulogu u redovima Hrvatskih oružanih snaga.

125

ZA DOM!

369. HRVATSKA LEGIONARSKA PJEŠAČKA PUKOVMJA

NEZAVISNA DRŽAVA HRVATSKA, priznata pravno ili stvarno od 17 država - od toga 15 neratujućih – pokušala je sačuvati svoju neutralnost pa tako u lipnju 1941., a ni poslije, nije najavila rat Sovjetskom Savezu. Nu nije mogla posve izbjeći obveze prema državama koje su ga napale po je poslala na Iztočno bojište manje pješačke, topničke, zrakoplovne i pomorskejedinice – svega nekih 5 000 boraca, kao dobrovoljačku legiju. Još više nego li fonnalno zadovoljavanje političkih obveza, Hrvatska je u postrojenju svoje Legije na Iztočnom bojištu vidjela mogućnost da donekle izigra nametnute Rimske ugovore koji su spriečavali razvitak Hrvatskih oružanih snaga, a zabranjivali uzpostavu Hrvatske ratne mornarice.
Prvi dobrovoljci skupljeni su u Varaždinu te su od njih postrojene dvie bojne, dok je treća pristigla iz Sarajeva. Nakon kratke obuke u Austriji postrojena je 369. hrvatska legionarska

slika

Poglavnik pregledava 369. hrvatsku legionarsku pješačku pukovniju iz koje se razvila glasovita vražja divizija.

pješačka pukovnija, koja se sastojala od tri bojne po tri satnije svaka, sa 27 bacača i 108 strojnica. Također u dodane jedna pričuvna satnija, pojedan odjel za vezu i krugovalno odašiljanje i primanje, jedan obkoparski (pinorski) odjel: K njima su dodani jedan odjel konjaničtva, jedna satnija s 8 težkih bacača, jedna protioklopna satnija, topnički odjel i preselica. Dne 22. kolovoza 1941. ova pukovnija, pod zapovjedničtvom pukovnika Ivana Markulja, krenula je pješice na Iztočno bojište. Nakon što je u mjesec dana prevalila 1 500 km, dodana je l. njemačkoj lovačkoj divizij i na Iztočnom boj ištu.
U početku je 369. pukovnija upotrebljavana u borbi proti partizanima u pozadini, a uskoroje prešla na frontalnu borbu.
Dne 11. listopada 1941. iztočno od Dnjepra, kod Harkova, hrvatska pukovnija doživjela je svoje vatreno kršten je kada je napucana od protivničkog topničtva. Prva žrtva bio je igrač Građanskog Rajković. Sudjeluje ujurišima prigodom proboja bojišta kod Harkova te zauzimlje gradić Valki. Hrvatski legionari su dobro postupali sa zarobljenicima koji su im pomogli nositi prtljagu zadovoljni što se s njima mogu sporazumjeti. Strojopuščanom vatrom oborili su Hrvati jedan bombaš, a Koturaška satnija satnika Bakarca sukobila se s oklopnjacima koji su se povukli. Uz manje puškaranje i hrvatska pukovnija ušlaje u Harkov, 25. IX. 1941. Nakon četiri tjedna odmora pukovnija nastavlja smjerom Staljino-Ambrozijevka prema Rostovu na Azovskom Moru.
Topnički odjel hrvatske pukovnije iztakao se više puta tiekom zimskih obranbenih borbi. na rieci Mijuš, zapadno od Rostova, kojeg su Sovjeti ponovno zauzeli 29. studenog 1941. U proljeće 1942. pukovnij je pobrala nove lovorike u drugoj bitci za Harkov (12. do 25 svibnja) Tu su Hrvati po prvi put sudjelovali u obkoljavanju velikih razmjera tada je bilo uništeno 20 sovjetskih pješačkih i 7 konjaničkih divizija te 14 aklopnih brigada, a u zarobljeničtvoje palo 240 000 vojnika, od kojih su Hrvati zarobili pet tisuća. Izvješće njemackog vrhovnog zapovjedničtva od 31. V.1942. iztaklo je sudjelovanje hrvatske pukovniuje.

127

Pukovnik Markulj je tada zbog bolesti predao zapovjedničtvo pukovniku Stjepanu Pavičiću. Nastavljajući s borbama, pukovnijaje prešla sve od Voronježa do Kalača. Na prolazu rieke Dona imala je borbe prsa o prsa. U gradu Proletkulturi imala je prilične gubitke. Borbaje trajala 15 dana i bila je koliko krvava, toliko i slavna. Hrvati su svakodnevno zarobljavali oko pet

stotina neprijatelja, dok je jedinica podpukovnika Murkovića zarobila jednog sovjetskog generala s njegovirn stožerom.
U rujnu 1942. sve hrvatske jedinice nastupaju prema Staljingradu na Volgi. Tamo su ih posjetili Poglavnik dr. Ante Pavelić, pukovnik vitez Jure Francetić, general vitez Ivo pl. Perčević i drugi. Dne 25. rujna iste godine, oko 19 sati, 369. hrvatska pukovnija ušlaje u Staljingrad. Osvojilaje željezničku prugu iztočno od golemog kompleksa tvornica Crveni oktobar.
Sama bitka za Staljingrad započela je 2. listopada 1942. zauzećem predgrada Orlovski, a 17. listopada konačno padaju tvornice Crvenog oktobra u čijim se ruševinama brane i hrvatski legionari nakon početka sovjetskog protinapadaja dne 19. studenog. Dne 22. studenog Sovjeti su gotovo posvema obkoljeni u Staljingradu te imaju vezu s pozadinom samojoš preko Volge. Dne 10. siečnja 1943. započinje sovjetsko probijanje obruča oko Staljingrada. U najkrvavijim borbama rata, za svaki metar, izgiba većina hrvatske pukovnije te u ruševinama Crvenog oktobra preostaje samo još jedna satnija. Dne 22. siečnja 1943. dotadanji zapovjednik topničtva, pukovnik Marko Mesić, preuzima zapovjedničtvo ostataka pukovnije. To je posljednja viest o hrvatskoj legionarskoj postrojbi. Dne 3 l. siečnja 1943. Niemci kapituliraju u sjevernom kotlu Staljingrada, a 2. veljače kapitulira čitava 6. njemačka armija s 90 000 vojnika.
Sovjeti su od zarobljenika postrojili Odjel dobrovoljaca za borbu proti fašizmu, na čelu s podpukovnikom Mesićem i glavarom stožera bojnikom Marijanom Prišlinom. U tom Odjelu bilo je stotinjak preživjelih hrvatskih legionara tejoš i političkih emigranata u Sovjetskom Savezu - Slovenaca, Rumunja i drugih. Ujesen 1944. odjel je narastao na brigadu teje sjedinicama Crvene armije stigao na Sriemsko bojište i tu je brigada podvrgnuta pod

jugoslavensko partizansko zapovjedničtvo. Ono je poubijalo »neopuzdane« i razstrojilo brigadu. Pojedini Hrvati iz te brigade pokušali su prebjeći na hrvatsku stranu, ali su većinom stradali u tom pokušaju košeni vatrom i sjedne i s druge strane.

Većina od 3 000 pripadnika 369. hrvatske legionarske pješačke pukovnije poginulaje ili bila ranjena na Iztočnom bojištu. Oni preživjeli prije pada Staljingrada odbili su se povući njemačkim zrakoplovima.

Dvie tisuće legionara, koji nisu bili krenuli na Iztočno bojište, upotrebljeni su za okostnicu buduće 369. hrvatske legionarske pješačke divizije koja je

dobila ime Uražja divizija - nastavljajući tradiciju 46. domobranske divizije iz Prvog svjetskog rata. Pripadnici ove divizije bili su izključivo Hrvati, osim jednog diela častnika koji su bili Niemci. Ova se postrojba vježbala u Dollersheimu i Stockerau u Austriji i koncem godine 1942. povratila u Hrvatsku. Imala je dvie pješačke pukovnije (369. i 370.) ijednu topničku pukovniju te pojedan izvidnički, protioklopni, obkoparski i dojavni odjel sa svega skupa 12 000 boraca. Ona je sve do svibnja 1945. uspješno sudjelovala u brojnim bitkama počevši od Bielog podhvata i na Neretvi, početkom 1943., pa do Širokog Briega i Zvonimirove linije početkom 1945.

U spomen travničkim žrtvama

ODBIJ ANJE PRVOG VELIKOG NAPADAJA NA TRAVNIK (1943.)

DEVETA domobranska pukovnija premještena je polovicom 1943. s prostora Travnik-Jajce-Bugojno na prostor Rogatica-Sarajevo gdje je također izpunila svoju dužnost. Na prostoru Travnika zamienjuje ju glasovita 6. domobranska konjanička pukovnija na čelu s pukovnikom Miroslavom Šlaherom.

Grad Travnik leži na gornjem tieku rieke Lašve, podno sjeveroiztočnih obronaka planine Vlašić, a sjugozapadne strane naslanja se na blage padine Vilenice. Brojioje god. 1943. oko 10000 stanovnika i bio sjedište Velike župe Lašva i Pliva, kotarske oblasti, sudbenog stola, stožera i zapovjedničtva III. Sbornog područja i ustaškog stožera. U njemu su bile važne dtžavne tvornice duhana i žigica i razne škole, među njima glasovita isusovačka gimnazija. Nalazi se na pruzi Lašva-Donji Vakuf Jajce, odvojku pruge Brod-Sarajevo. U taktičkom smisha ima vrlo dobar položaj za obranujer su mu bokovi lako branjivi osloncem na Vlašić i Vilenicu, a prilazi sjuga i sjevera nešto osjetljiviji, ali su opet bili osigurani smišljenim sustavom obrane. Bila je to čvrsta brana za osiguranje državne ceste i pruge Zenica-Sarajevo.
Već tiekom 1942. napadali su na Travnik odmetnici, što se nastavilo i 1943. Osim obrane grada, posada štiti i okolna mjesta te prugu i cestu Travnik - Vitez - Busovača - Lašva te Travnik - Komar- Donji Vakuf- Jajce i Donji Vakuf- Bugojno. Početkom studenog god. 1943. jake partizanske snage skupljaju se na crti

slika

Puk.Bnić dočekuje hrv.ministra dra Vjekoslava Vrančića u Travniku rujna 1944.

Livno - Kupres - Bugojno - Donji Vakuf - Jajce - Travnik. Naoružane su zaplienjenim talijanskim lakim oružjem,

pa i topovima i oklopnjacima. Hrvatske snage, malobrojnije, morale su se povući do pred Travnik. Stratežki cilj partizana je odcjepsti sve hrvatske snage kod Sarajeva i dalje premajugu. Do 10. XI. gradje obkoljen sa svih strana. Partizani su dovukli brojno oružje, topove i 6 oklopnjaka te desetak tisuća boraca 5. »bosanskog korpusa« i 6. »ličke proleterske brigade« na čelu sjednim od svojih najboljih komandanata, Slavkom Rodićem. Iz Bugojna upućuju 3 oklopnjaka koji će napasti grad sjuga, u smjeru Ciglana-Tvornica šibica, a druga 3 oklopnjaka smjerom Donji Vakuf Turbe-Tvomica duhana, na sjevernom odsjeku. Grad brani 6. domobranska konjanička pukovnija (puk. Šlaher) s dvie manje bojne; travnička posadnabojna (puk. Mehmed Sulejmanpašić); Kupreškamilicija (ustaški satnik Joso Dujmović) i nešto oružnika. Ukupnajačina hrvatskih snaga iznaša nekih 2 500 boraca, s priličnim naoružanjem, uz dobro topničtvo i dva oklopljena vagona na željezničkoj pruzi.
Partizani za vrieme prikupljanja oko grada, od 9. do 11. studenog, uznemiruju grad puščanom i strojničkom vatrom. Zadnja tri dana i tri noći prije napadaja ne izpaljuju ni jedan hitac da bi prekrili razpored svoga oružja. Hrvatski zrakoplovi bacaju nešto strjeljiva padobranima, ali nikakova pojačanja ne stižu. Pukovnik Šlaher veli da će grad obraniti, makar ga napalo i 50 000 partizana. Malo smjela tvrdnja, ali ona doprinaša uzdizanju duha kod branitelja. Napadaj konačno počinje dne 15. XI. 1943. u 20 sati težkom strojničkom, topničkom i bacačkom vatrom. Partizani navaljuju uz veliku buku i povike i već oko 22 sati dopiru sa sjeverne strane pred šumicu kod Tvornice duhana, odakle misle prodrieti u grad oklopnj acima. Narednik prvog protioklopnog topa iz blizine od 60 metara uništava prvi oklopnjak punim pogodkom. U njemu nalaze smrt dvojica Talijana. Ostala dva oklopnjaka bježe, alije i drugi oštećen te ostaje na cesti. Zbog silne topničke vatre sedam bunkera na Vilenici nisu više održivi. Hrvatsko topničtvo ušutkuje

slika

Kada je po pješacima i planinskim lovcirna mjesto Titovog stožera bilo obkoljeno, spušteni su padobranci, koji su odmah započeli odlučnom djelatnošću.

slika

Medju mnogim zaplienjenim stvarima spada i "maršalova Titova odora". On sam uspio je slučajno nekoliko časaka prije napadaja umaknuti.

oklopnjake, a borci se povlače na drugi red bunkera. Partizanski napadaji odbijeni su uz njihove velike gubitke. Partizani pokušavaju prodrieti u grad sjužne strane, od Ciglane i Tvornice šibica, uz pomoć dvaju oklopnjaka. Prvi nailazi na minu, a drugi je onesposobljen topovskim hitcem. U obrani se iztiču velikom hrabrošću borci 2. konjaničke pukovnije, na čelu s bojnikom Franjom Pitnarićem. Poslije tri sata hrvatska pojačanja na Vilenici vrše protinapadaj. Ujurišu pada konjanički nadporučnik Ivan Suk. Topovi satnika Muhameda Zelića uništavaju partizansku preselicu kod Ovčareva. Oklopljeni vlak na Docu tuče partizane cielu noć. Uzalud partizanke viču: »Domobrani predajte se - bit ćemo vaše! « Kod Tvornice duhana pravo groblje partizana. Kuprešaci oštro tuku kod travničkog groblja. U 5 sati ujutro partizanska vatra malaksava i oni se u 4 sata povlače s Vilenice. Razvodnik Franjo R. smjelo ih tuče iz svog Šarca (lake strojnice MG 34) iako je lakše ranjen. Računa se da su partizani izpalili na grad preko 1000 granata. U 7 sati obće povlačenje partizana koji ostavljaju svega 13 zarobljenih, ali se računa da su imali 3 000 mrtvih i ranjenih. Zaplienjeno 7 strojnica, 3 bacača, 5 parabela i 20 pušaka. Hrvatski gubitci: 37 mrtvih i 120 ranjenih. Sliedećeg dana neprijatelj uznemiruje Travnik slabijom vatrom. Noću 17. XI. napadaju samo na Vilenici, ali zatim odlaze. Za osvetu Tito traži da saveznici bombardiraju Travnik. Dne 4. I. 1944. dvadeset i četiri zrakoplova bacaju oko 500 bombi te pogiba 120 stanovnika, dok ih je 200 ranjeno. Tiekom 1944. - osobito 1. X. (s 3 brigade) vrše daljnje napadaje, ali su odbijeni. Uz puk. Šlahera
iztiče se u borbama i dopukovnik Josip Klobučarić.

HRVATSKI JUNACI

PAD VEZIRSKOG TRAVNIKA (studeni 1944.)

U RUJNU 1944. sovjetska Crvena armija provalila je u Rumunjsku i spremala se za navalu na Madžarsku. Njemačke snage povlačile su se s Balkana da ne bi ostale odsječene. Niemci su bili zatražili da se hrvatske snage povuku iz mjesta udaljenih od željezničke pruge Uvac-Sarajevo-Brod i postave na tu crtu na kojoj je trebala biti nova obranbena linija. Zapravo su htjeli da im Hrvati osiguravaju povlačenje. Međutim mnogi hrvatski zapovjednici su javili u Zagreb da neće svoja mjesta prepustiti partizanskoj osveti. Među njima bio je i zapovjednik Domobranskog konjaničkog sklopa i grada Travnika, pukovnik Bona Bunić, potomak glasovite dubrovačke plemićke obitelji. Za obranu vezirskog grada imao je Konjanički sklop od 800 ljudi i domobransku posadnu bojnu (puk. Muhamed Sulejmanpašić), Kuprešku bojnu (zapovjednik satnik Joso Dujmović) i oružnički vod - svega skupa nekih I 500 boraca. Bila su ti i 4 poljska i 2 protioklopna topa s dosta granata, nu osjećao se manjak u puščanom strjeljivu. Oko grada nalazilo se 26 bunkera koji su branili grad s raznih strategijskih točaka.
Tiekom 1944., pa sve do mjeseca listopada iste godine, partizani vrše napadaje na Travnik s manjim snagama, ali su uviek bili odbijeni. Iznemogle partizaneje privlačio gradjerje u njemu bilo dosta odjeće i hrane. Koncem rujna 1944. tri partizanske brigade, s nekih 3 000 boraca, pod vodstvom bivšeg podžupana Sudžuka i dra Tatlića obkolile su Travnik. Ipak se u grad probilo izaslanstvo Hrvatske državne vlade koje su sačinjavali ministar vitez dr. Vjekoslav Vrančić, savezničar Hrvatskog radničkog saveza Vjekoslav Blaškov, ravnatelj promičbe Matija Kovačić, sarajevski stožemik Stjepan Barbarić i novinar Hadži Ismet Varatanović. Oni su svojim govorima trebali dignuti duh braniteljima i građanima Travnika i pokazati da ih hrvatska vlada nije napustila. Na večer dne 30. rujna partizani su prešli u obću navalu. Oko 2 sata u noći pali su svi bunkeri na cesti od Turbeta preko sedla Vilenica do isusovačke gimnazije. Partizani su prodrli u grad na čijim se ulicama

vode žestoke borbe. Strjeljivaje ponestajalo pa se mislilo na povlačenje preko jedinog slobodnog puta preko Vlašića jer su onaj prema Dolcu držali partizani.

Pukovnik Bunić izvukao je dio snaga iz ostalih bunkera i izvršio protinapadaj te izbacio napadače iz 8 od 12 zauzetih bunkera, do 7 sati ujutro dne l. listopada, kada su sejoš vodile borbe za bunker kod Tvornice duhana.

Domobrani i ustaše razpolagali su svaki s tek 15 do 20 naboja. Njemački general Leyser nije bio poslao zatraženo strjeljivo, većje poručio da se posada povuče u Zenicu, što je pukovnik Bunić odbio. Partizani su međutim držali još 4 bunkera izpred klanca Vilenice. Oko 9 sati ujutro partizani ponovno počinju s navalom, nu ona se sukobljuje s navalom braniteljazapreotimanje zaposjednutih bunkera. Domobranski topovi su svojom sigurnom vatrom pomagalijuriše na pojedine bunkere. Oko podneva borba je bila završena, nakon što su partizani na Vilenici imali na stotine mrtvih koje su većim dielom, prema svom običaju, odvezli sobom i pokopali nedaleko Turbeta. Popodneje održana velika narodna skupština na kojoj su govorili izaslanici hrvatske vlade.

U međuvremenu je general Leyser ponovno pozvao pukovnika Bunića da se povuče iz grada, što je ovaj ponovno odbio zatraživši samo strieljiva.

Tiekom listopada hrvatski zrakoplovi pokušali su baciti braniteljima nešto strieljiva, ali su se parputa morali vraćati zbog lošeg vremena. Ipak je uspjelo nešto strieljiva dobaviti braniteljima Travnika. Mnoge hrvatske
posade na crti Kupres - Bugojno – Donji Vakuf - Jajce morale su se pod pritiskom velikog broja partizana - njih oko 25 000 povući prema Travniku. Oni su nadirali prema Banjoj Luci i Priedoru, a od 1. do 10. listopada 1944. skupili su jake snage oko Bugojna. Već 14. listopada prilaz k Travnikuje onemogućen, a sve su veze porušene i prekinute. Partizani su pred grad dovukli 26 topova i nekoliko talijanskih oklopnjaka. Branitelji broje svega 1 500 boraca. Obećana pomoć u ljudstvu i strieljivu iz Sarajeva nije stigla.

135

Dne 19. studenog 1944. partizani započinju velikim napadajem na grad i borbe traju tri noći i tri dana bez prestanka. Dne 21. X. oko 23 sata oni uspievaju prodrieti iz smjera Vilenice sve do isusovačke gimnazije i Popunitbenog zapovjedničtva, na desnoj obali Lašve. Ovaj prostor brani domobranski nadsatnik Dragan Mikuš koji pada u borbi, nakon toga Srbi prodiru preko Lašve u grad. Tiekom dva dana i dvie noći partizanske navale su odbijene, ali se tada branitelji moraju povlačiti uslied velike nadmoći neprijatelja i neprekidne topničke vatre. Teške boroe vode se i na južnom odsjeku kod Tvornice žigica i na Tarabovcu gdje su branitelji razbili partizane i zarobili im jedan oklopnjak. Nu kako nije bilo strieljiva za njega, odveženje u središte grada.

Branitelji su prorieđeni i iznemogli, a strjeljiva sve više nestaje. Dne 21. X. dio branitelja, na čelu s ustaškim bojnikom-povratnikom i stožernikom Perom Paradžikom, uspije se brobiti kroz partizanski obruč sjužne strane Tarabovca, u smjeru Kaštela, i povlači u Gučju Goru. Partizani već ulaze sjužne strane u grad osvajajući kuću po kuću uz velike gubitke. Ujutro 22. X. Dopiru do središta grada, a sa sjeverne strane od Tvornice duhana uz jaki odpor isti dan na podne.

Sjajno držanje naših junaka

ONI

SAGNITE glave i podite šutke,
Prignuto, tiho, tom ulicom tamnom
Nemojte smetat te nieme trenutke,
Tiho, na prstima, pođite za mnom.

Ja ću vas vodit kroz ugare puste,
vodit duž staza, duž bezkrajnih cesta,

Vodit kroz šume, kroz šikare guste,
Vodit do jednoga samotnog mjesta.

Tamo je grob je, jednostavno skromno,
Križevi strunuli: nema ih više.
Samo su humci još svrstani pomno,
Napukli, rahli od vjetra i kiše.

Nikada ovdje se ne pale svieće,
Niti tu za njih kad zvone se zvona.
Priroda .sama tu postavlja cvieće,
Tužne im grobove lciti tek ona.
Nemojte gazit stog svježu još travu,
Ona iz krvi je niknula rjine.
Gledajte šutke i sagnite glavu,
Odajte počast u znaku tišine.

Tu su još brazde, tu lievci su sivi,
Ovud čelik je orao zemlju.
Ovdje u vatri su stajali Divi,
Danas što izpod tih humaka driemlju.

Oni su mrtvi - al' priđite bliže;
Tridite tračak taj bliedi i fini;
Čudno to svietlo, što s groba se diže:
To ideali su bezsmrtni njini.

Vidjeli ste ih - te turobne humke:
Rake heroja, što mrieti su znali.
Pođite sada. Al' pođite šutke!
Znajte, da oni i za vas su pali...

FRAN MAŽURANIĆ ml.

BONA BUNIĆ - VITEZ ZRINSKI OD TRAVNIKA

U travničkoj Vojarni borbe se već vode prsa o prsa, samokresima, bombama i bodovima. Strjeljivo braniteljaje već podpuno na izmaku. Oko Vojarne stisnuo se sa svih strana partizanski strojnički obruč. Oni dovlače i topove pred Vojarnu i izravnim pogodcima gađaju pojedine zgrade. U Vojarni ima još nekoliko stotina domobrana i ustaša koji su se zaklonili iza zidova i u zgradama te neprekidno odgovaraju na vatru. Jedan protioklopni hrvatski top nalazi se tik uz zid središnje zgrade i tuče po partizanima. Topom upravlja domobranski vodnik Martin Šojat čuven iz mnogih borbi.
Popodne 22. listopada 1944. partizani djelomično prodiru u dvorište Vojarne i do same glavne zgrade. Tu se bore i zapovjednik obrane, pukovnik Bunić, i konjanički dopukovnik Josip Klobučarić. Branitelji tuku neprijatelja po dvorištu gdje god se pojavi. Borba se vodi do zadnjeg naboja, do zadnje bombe. U 16 sati već je svaki daljnji odpor beznadan; častnici i vojnici skaču kroz prozore zgrada, probijaju se k iztočnom izlazu. Mnogi padaju pogođeni čim izlete iz Vojarne, a oni preživjeli se u borbi prsa o prsa, udarajući zadnje bombe, nastoje probiti dalje izvan grada. Neke zgrade u dvorištu već su u plamenu, a požar, koji je ubrzo ugašen, hvata i kroz glavne zgrade. U Vojami ima i gradana koji se bore do zadnjega daha. Izpred Vojarne partizanske lešine »kao mravi«.

Jedan Travničanin donosi pismenu ponudu partizana za predaju branitelja. Nu pukovnik Bunić odgovara: »Hrvatski častnici i vojnici se ne predaju nikada; oni se bore, a kad treba, oni umiru za svoju Domovinu!«
Vatra branitelja popušta. Glavna zgrada većj e skoro prazna i partizani dopiru do njenih vrata. Mnogi padaju pogodeni zadnjim hitcima branitelja. Dopukovnik Klobučarić sa svojim vojnicima juriša iz zgrade i uspieva se probiti izvan Vojarne i grada. Malo zatim ulazi kroz glavna vrata jedan partizanski oklopnjak.

138

Vodnik Šojat cilja sa svojim »protukolcem« iza zida zgrade i pogađa ga prvom granatom. U oklopnjaku su poginula dva partizanska podpukovnika - Srbi Šoša i Mećava.

Sunce polako zalazi i gubi se u krvavom sutonu prema Lašvi i groblju na Bojni. Odkucavaju zadnji časovi ovejunačke hrvatske borbe da se konačno

spusti mrak prema nemiloj sudbini, koja toliko puta znade biti gorka i nezahvalna prema najpravednijima i najhrabrijima.

Pukovnik Bona Bunić izbija sa smieškom na licu na vrata zgrade, s parabelom u ruci i bombama oko pasa, s još desetak branitelja. Onijurišaju na partizane po dvorištu. Razbijaju ih, dopiru do druge zgrade u dvorištu gdje na njih srlja podivljala rulja. Bunić izpaljuje zadnje naboje, odvrće bombu i stavlja pod sebe da partizanima ne padne živ u ruke.

Tiekom dvaju godina partizani su imali oko Travnika oko 8 000 gubitaka. U ovoj zadnjoj borbi izbačeno ih je iz bitke oko 4 000. Osamsto hrabrih branitelja palo je uz svog zapovjednika pukovnika Bunića.

Pukovnik Bona Bunić promaknut je od Poglavnika posmrino u čin generala i odlikovan Velikom zlatnom kolajnom za hrabrost, s naslovom viteza. Narod ga je prozvao - Vitez Zrinski od Travnika.

Velikosrbska osveta nije izostala. Već 23. listopada poubijali su u bolnici 70 težkih ranjenika, nekoliko bolestnih gradana i dvie častne sestre. Sve zarobljene ustaše skinuli su do gola i zatim zaklali, uz razna mučenja. Oko 600 zarobljenih domobrana, među njima i dosta novaka, svezali su žicom po četvoricu i odveli u smjeru Donjeg Vakufa, Jajca i Bugojna. Tek se mali dio njih spasio. U borbama je poginulo oko 30 hrvatskih častnika, a vrlo malo ih je zarobljeno. Među njima su se, osim

pukovnika Bunića, nalazili: nadsatnik Dragan Mikuš (koji je rekao da će samo preko njega mrtva partizani ući u grad); satnik Adolf Pirhan, ustaški satnik Joso Dujmović, zapovjednik Kupreške bojne; satnici August Reić, Nikola Baretić, Ante Radoš, Drago Jeličić; nadporučnici Ante Matković i M. Divić i poručnici Josip Žalud i Ivan Suk. Partizani su pak poubijali sliedeće zarobljene častnike: domobranskog dopukovnika u miru Srećka Božića i sina mu, dočastnika Berka; oružničkog bojnika V. Milera (obješen pred kaznionicom nakon zlostavljanja); redarstvenog poručnika Ivana Nevistića; nadporučnika Ivana Grgića, zastavnika Antu Šuštića i đaka Velimira Stanića. Dopukovnik Klobučarić je uhvaćen u biegu prema Zenici, izvrgavan ruglu i osuden na 12 godina prisilnog rada - kako bi se tobože pokazalo da partizani sve častnike ne ubijaju. U selu Vitez dva partizana od 14 godina zaklala su prema nalogu komesara 40 domobrana. Sliedile su osvete nad gradanskim

pučanstvom po je tako u Bašbunaru ubijeno šest đaka, među njima i Fahrudin Topalbegović-Dina koji pada s poklikom: »Pucajte dušmani hrvatskog naroda! Živila Hrvatska! Živio Poglavnik! «. Dne 24. X. zatvorili su 400 Hrvata u tunel Tvornice duhana, minirali ga

slika

Hrvatski lovac Ikarus IK-2, 2. Zračne luke u Rajlovcu kod Sarajeva. god. 1942. Ovaj lovački zrakoplov izgraden je u Zemunu

te su svi u njemu poginuli. Svi isusovci, njih 30, protjerani su iz grada, a imetak družbe je zaplienjen. Otac dr. Stjepan Flodin osuđen je na 6 godina prisilnog rada.

U siečnju 1945. mučenički Travnik osloboden je od Hrvatskih oružanih snaga pa su poginuli hrvatski častnici i vojnici, čiji su grobovi bili poznati, pokopani uz vojne počasti.

BITKA ZA NEBO

PRVA bombardiranja Nezavisne Države Hrvatske izvršili su već nakon 10. travnja 1941. pojedini preostali zrakoplovi Jugoslavenskog kraljevskog ratnog vazduhoplovstva koji su tu i tamo bacili po koju bombu da se osvete Hrvatima. Dne 10. IX.

slika

Sovjetski lovci Polikarpov I-16 "Rata" (Stakor) bili su najčešći protivnici hrvatskih zrakoplovaca god. 1941-1942. na Iztočnom bojištu. Imali su brzinu od 460 km na sat, dva topa od 20 mm i dvie strojnice

1941. jedan sovjetski zrakoplov bacio je desetak bombi na zagrebačko predgrađe Trešnjevku bez većeg učinka.
Veća bombardiranja Hrvatske započela su tek pod kraj godine 1943., nakon što su Saveznici postrojili svoja velika zračna uporišta u gradu Foggia ujužnoj Italiji. Tu je američka 15. zračna snaga imala do 2 000 težkih četverostrojnih bombaša i preko 1 000 lovaca koji su vršeći napadaje na

Austriju, sjevernu Italiju, Češku, Slovačku, Madžarsku, pa i Njemačku ijužnu Poljsku - uzput vršili manja bombardiranja Hrvatske, u sastavima do šestdesetak bombaša. Svaki od njih mogao je ponieti 2 000 – 3 500 kg bombi. U lipnju 1 944. osnovana je u Bifernu, ujužnoj Italiji, Balkanska zračna snaga koja se sastojala od nekih 300

slika

Poglavnik dr. Ante Pavelić posjećuje ranjene američke i britanske zrakoplovce u zagrebačkoj vojnoj bolnici. NDH nije izručivala Niemcima savezničke zrakoplovce koje su zarobile Hrvatske oružane snage i prema njihovom vlastiiom svjedočanstvu - s njima je liepo postupala. Oni su bili oslobodeni krajem rata, a trojica od njih odnieli su ponudu predaje HOS-a zapadnim Saveznicima u Italiju

britanskih, talijanskih, jugoslavenskih i grčkih zrakoplova, za djelovanje nad Hrvatskom, Srbijom, Crnom Gorom, Albanijom i Grčkom. Ujužnoj Italiji, a kasnije na Visu i Prkosu, nalazile su se listopada, odnosno kolovoza, 1944. dva partizanskajata u sastavu britanskog zrakoplovstva: 351. s lovačkim bombašima Hawker
Hurricane IV. i 352. s lovačkim bombašima Spitfire Vc. Prvojato podupiralo je 11. partizanski korpus te napadalo ceste i željeznice oko Sarajeva, a drugo je sudjelovalo u napadaju na mostarsku dolinu. Britanski izvori navode da su ova partizanskajata potopila jedan brod od 1 200 tona, uništila 2 lokomotive i 25 vagona, 34 strojna vozila, 1 krugovalnu postaju i 1 munjaru te 2 zrakoplova. Palo je nekoliko partizanskih pilota (Protić, Kluz, Popov i dr.). Partizansko zrakoplovstvoje bilo započelo biegom trojice pilota iz Hrvatskog zrakoplovstva, Rudija Čajeveca, Miše Jazbeca i Franje Kluza, s dva zastarjela dvokrilca uzorka Breguet, odnosno Potez, dne 23. V. 1942. Oni su dne 4. VI. sjednog proizvoljnog uzletišta na Grmeču bacili par »kućnih« bombi i nešto letaka na Banju Luku, ali je tom prigodom oboren zrakoplov te su Čajevec i Jazbec poginuli, dok je drugi zrakoplov nešto kasnije uništen od lovaca na zemlji. Franjo Kluz je poginuo kod Stona na Pelješcu 1944., a bojnik Arkadije Popov, Rus, koji je pobjegao u Bari s jednim hrvatskim Breguetom u listopadu 1943., također je stradao kod Metkovića. Kako je Londonska krugovalna postaja BBC rekla 9. IV. 1944., bombardiranja područja bivše Jugoslavije izvršena su na zahtjev samog Tita.

Na dan Drugog zasjedanja tzv. »Antifašističkog veća narodnog oslobodenja Jugoslavije« (AVNOJ), 23. IX. 1943. u Jajcu, na kojemuj e Tito na priedlog Đilasa i Rankovića imenovan »maršalom«, britanski zrakoplovi bombardirali su Sarajevo te ubili 56 osoba i srušili 35 kuća. Tiekom studenog 1943. bombardirani su Travnik, Priedor, Split, Šibenik, Dubrovnik, Zadar, Makarska, Metković, Ploče, Sarajevo i Split (dva puta). Bilo je preko 1 000 mrtvih, a oborenoj e 8 neprijateljskih zrakoplova. U siečnju 1944. bombardirani su Travnik, Pula i Mostar (dva puta). Tiekom veljače

143

1944. Zagreb (1 10 mrtvih, 200 ranjenih), Šibenik, Zadar, Pula i Rieka (dva puta). U ožujku iste godine stradali su Knin, Metković i Rieka. U travnju Brod (dva puta), Mostar, Bihać, Banja Luka i Zagreb. U svibnju 1944. bombardirani su Zemun (tri puta), Bihać i Zagreb. U lipnju Omiš, Pula, Caprag, Brod, razna uzletišta i željeznički čvorovi. Tiekom srpnja 1944. napadnuti su Brod (dva puta), Vinkovci, Zagreb i Pula. U kolovozuje ponovno dva puta bombardiran Brod te brojni mostovi. Rujna 1943. tiekom pet dana

slika
Hrvatski izvidnik Hs 126

144

napadani su mostovi. U studenom 1944. bombardirani su Rieka, Priepolj e, Novi Pazar, Višegrad, Zenica i Brod. U prosinću 1944. Zagreb i Brod. U siečnju 1945. Zagreb i Rieka. U ožujku 1945. vrše se uglavnom manji napadaji britanskih, sovjetskih i partizanskih lakih i lovačkih bombaša na Osiek, Bosanski Brod, Novu Gradišku (četiri puta), Olnzčane, Gospić, Bosanski Novi (dva puta), Petrinju, Kostajnicu, Novsku, Sarajevo, Bosansku Krupu i Varaždin. U travnj u su napadnuti manj im snagama Zagreb, Jasenovac (dva puta), Nova Gradiška, Bosanski Novi, Novska, Petrinja, Slavonski Brod i Gospić.

Osim toga bombardirana su i manja mjesta i gradovi Senj, Sinj, Kaštel Sućurac, Skradin, Raša u Istri, Konjic, Travnik itd... Na Sriemskom bojištu djelovale su dvie eskadrile partizanskih strovalničkih bombaša Iljušin II-2 Šturmovik te sovjetska skupina Vitruk, pogotovo kod Batajnice, Tovarnika, Šida i Virovitice.

Među zadnje napadaje partizanskog zrakoplovstva spadaju onaj izvršen dne 6. svibnja 1945. kada je 20

zrakoplova napalo hrvatsku vojsku i izbjeglice u Oborovu kod Zagreba te napadaji za kolone u povlačenju uzduž cesta prema Zidanom Mostu i Celju u Sloveniji. Dne 4. svibnja britanski srednji bombaši Marauder izvršili su zadnji napadaj Balkanskih zračnih snaga kadje 12 zrakoplova bombardiralo kolodvor u Popovači. Dne 6. svibnja britanski lovački bombaši Spitfire izvršili su zadnju akciju napadajući na luku u Puli. Partizanski Šturmovici su nekoliko puta napali obkoljeni Odžak i okolna sela, a po posljednji put 25. V. 1945. Prema francuzkom zrakoplovnom piscu P. Leyvastreu, jugoslavensko zrakoplovstvoje sve do godine 1946. sudjelovalo u borbi proti pojedinim skupinama ustaške gerile u Bosni i Hercegovini.

Za ilustraciju savezničkih zračnih napadaja na hrvatske gradove, na zahtjev Tita, iznosimo neke podatke: dne 22. veljače 1944. bombardiralo je Mostar 28 četverostrojnih bombaša Boenig

B-17, Letećih tvrđava, bacivši 80 tona bombi, a 2. IV. 28 četverostrojnih bombaša Consolidated B--24, Liberator, bacivši 84 tona bombi. Istog dana 35 Liberatora bacilo je 105 tona bombi na Bihać, a 29 Letećih tvrđava 87 tona na Brod na Savi. Pri prvom bombardiranju Zagreba, 22. veljače 1944. napalo je grad 15 dvostrojnih britanskih bombaša Baltimore (neki i sa srbskin posadama) te 28 Letećih tvrđava koje su bombardirale uzletište Borongaj. Bačeno je 90 tona bombi. Najveća zračna djelatnost nad Hrvatskom zabilježena je 26., 28. i 29. svibnja 1944., nakom padobranskog napadaja na Titov »vrhovni štab« u Drvaru. Tada je 593 četverostrojnih bombaša bacilo na razne ciljeve nad područjem bivše Jugoslavije ukupno 1077 tona bombi.

Računa se da je od zračnih napadaja na Hrvatsku poginulo nekih četiri-pet tisuća osoba, a desetak tisuća ranjeno. (U Njemačkoj bilo je najmanje pola milijuna nutvih i 800 000 rmjenih). Od hrvatskih gradova najteže su stradali Zadar, koji je skoro sav izgorio, te Brod na Savi, željezničko čvorište na pruzi Zagreb-Beograd i prema Bosni, tvornica vagona, pročišćavaonica zemnog ulja - petroleja - te sjedište vojnog zapovjedničtva. U Zagrebu su uglavnom stradala samo predgrađa Pešćenica, Černomerec, Vrapče, Kustošija, Sesvete i uzletište Borongaj. Beogradje težko stradao nekoliko puta, a najteže na pravoslavni Uzkrs 16. i 17. IV. 1944. kadaje stradalo nekoliko bolnica i klinika, kazalište, kolodvor i ostale javne zgrade. Churchill

je na prosvjed kraljevske jugoslavenske vlade odgovorio da to bombardiranje treba poslužiti Srbima kao »opomena i nauko (zbog suradnje Nedića i Ljotića s Niemcima).

Budući da Hrvatsko zrakoplovstvo nije razpolagalo dovoljnim brojem suvremenih lovačkih zrakoplova, a Niemci također nisu držali u Hrvatskoj znatnije snage, nije dolazilo nad Hrvatskom do većih zračnih borbi. Hrvatsko zrakoplovstvo razpolagalo je pri kraju 1943. s 12 suvremenih talijanskih lovaca Macchi C: 202 Munja, a od početka 1945. i s 15 lovaca

146

Messerchmitt Bf 109, Gustava, koji su se vratili s Iztočnog bojišta. Jedina zračna borba između savezničkih i hrvatskih zrakoplova odigrala se 26. travnja 1945. kod Zagreba kojom prigodom je bojnik Mato Dukovac, praćen od još jednog Messerchmitta, oborio dva lovca američkog uzorka P-51, Mustanga.

Niemci su na čitavom Balkanu imali svega petdesetak lovaca, od kojih su desetak uputili krajem 1943. u Mostar. Oni su pripadali IV. skupini 27. lovačke eskadre. U zračnim borbama između angloameričkih i njemačkih lovaca dne 16., 17. i 22. XII. 1943. kod Mostara i nad Jadranom oboreno je devet njemačkih lovaca te je tako uništena i ova mala snaga. Među oborenima nalazio se i satnik Kirschner (188 zračnih pobjeda) kojega su partizani uhvatili i ubili nakon okrutnog mučenja. Dne 25. veljače 1944. stotinjak njemačkih lovaca napalo je kod Rieke na 301. skupinu američkih Letećih tvrđava na putu prema Austriji te je oborilo 11 američkih bombaša, uz par vlastitih gubitaka. Dne 2. IV. 1944. petdesetak njemačkih te nekoliko talijanskih republikanskih lovaca napalo je zapadno od Zagreba nekoliko stotina američkih bombaša, praćenih od 60 lovaca, izgubivši tri njemačka lovca bez ikakva
uspjeha. Dne 12. travnja 1944. iri odjela madžarskih dvostrojnih lovaca Messerchmitt Me 210 napali su petdesetak Liberatora od Nagykanizse sve do Splita, ali je tek poginuo jedan madžarski pilot. Dne 19. I. 1945. američki lovci Mustang iz 325. skupine oborili su kod Zagreba 3 njemačka lovca i jednog prievoznika. Dne 20. ožujka 1945. zapovjednik 352. partizanskog jata, major H. Soić, oborio je jedan izvidnički zrakoplov uzorka Henschel.

Tiekom rata, a uglavnom god. 1944-45., palo je nad hrvatskim državnim područjem oko četiri stotine američkih, britanskih, talijanskih i nešto

sovjetskih i partizanskih zrakoplova. Većina od tih zrakoplova bili su američki četverostrojni bombaši, Leteće tvrđave i Liberatori, koji su već bili oštećeni nad Austrijom, Madžarskom, Češkom, Slovačkom ili Poljskom. Riede se radilo i

147

pogodcima hrvatskog protizrakoplovnog topničtva, kao npr. 12. IV. 1944. kadaje nad Zagrebom oborena jedna Leteća tvrđava. Poznato je da se drugi bombaš srušio kod Karlovca, dva na Jahorini, jedan kod Velikog Grđevca nedaleko Bjelovara. Jedan Liberator, upravljan od nadporučnika Robert E. Belonija spustio se krajem 1944. kod Bjelovara. Niemci su htjeli odvesti 9 zarobljenih američkih zrakoplovaca, ali to nije dopustio general Boban, već ih je s hrvatskom stražoln odpremio u Zagreb. Od HOS-a je u Hrvatskoj tiekom rata bilo zarobljeno oko 100 američkih i britanskih zrakoplovaca. Neke su zarobili Niemci, a Hrvati nisu izručivali one koje su zarobile Hrvatske oružane snage. Na kraju rata takovih je bilo 24, na čelu s američkim dopukovnikom Paul E. Flardenom koji je napisao: »Činjenica je da sam u mojem susretaju s hrvatskim narodom i oblastilna doživio jihovo uzorno ponašanje, u smislu međunarodnih zakona. U granicama svojih mogućnosti i sredstava, hrvatski narod pružio je sdušnu i mjerodavnu pomoć osoblju Američkih oružanih snaga za vrieme Drugog svjetskog rata« - Newburg, N. York, 10. travnja 1967.

Zarobljeni američki i britanski zrakoplovci bili su zatočeni u vili barunice Nikolić u Zagrebu i s njima se vrlo dobro postupalo pa su se, uz pratnju hrvatskih častnika, čak mogli kretati Zagrebom. Ranjeni saveznički zrakoplovci bili su na liečenju u najboljoj hrvatskoj vojnoj bolnici na Rebru kraj Zagreba gdje ih je posjetio i sam Poglavnik dr. Ante Pavelić. Četnici i partizani međutim se međusobno obtužuju da su poubijali stanoviti loroj savezničkih zrakoplovaca koji su došli u njihove ruke.

Početkom svibnja 1945., na poziv generala Rupčića zapovjednika Hrvatskog zrakoplovstva, javila su se 4 saveznička zrakoplovca za liet s 2 laka hrvatska zrakoplova u Italiju, hreko Zadra. Oni su nosili ponudu Hrvatske državne vlade za podporu zapadnih Saveznika, ako udu u Hrvatsku, odnosno da barem prime kapitulaciju Hrvatskih oružanih snaga i dadu azil hratskoj vojsci i izbjeglicama na svom području. Američki poručnik Edward J. Benkoski i britanski častnici Rodney Woods i Jolm Grey pokušali

su zainteresirati Vrhovno savezničko zapovjedničtvo za hrvatsku stvar, ali u tome, dakako, nisu uspjelijer su u Jalti već bile stvorene kobne odluke o izručenju raznih protivničkih boraca onoj vojsci proti kojoj su se borili. Drugi američki zrakoplovac išao je s hrvatskom vojskom do Bleiburga, također u nastojanju da bude veza sa savezničkim postrojbama.

Niemci su u Hrvatskoj držali vrlo male zrakoplovne snage. God. 1942. djelovala je u Zagrebu hrvatsko-njemačka zrakoplovna škola A/B 123 koja je kao oznaku imala fes s hrvatskim grbom. Za djelatnosti proti Talijanima i partizanima u rujnu 1943. došla je jedna skupina strovalnika sa svojim Stukama. Tridesetak Stuka 30. Noćne borbene skupine bojnika Brucknera djelovalo je u siečnju 1944. u podporu podhvata oko Tuzle. Sedma noćna borbena skupina bojnika Blaicha u Banjoj Luci djelovala je sa svojim Heinkel He 46, Henschel Hs 126 i Fiat CR
42 proti partizanima po danu, a Sovjetima po noći. Jedno jato (196.) pomorskih zrakoplova Arado djelovalo je ujeseni 1943. u sjevernom Jadranu. Jedno jato zastarjelih bombaša Junkers Ju 86 djelovalo je 1943.-44. proti partizanima bombardirajući i otok Vis na kojemu se nalazio Tito. Od lovačkih zrakoplova bilo je svega 10 Messerchmitta u Mostaru podkraj 1943. Talijani su imali svoje zračne luke u Puli, na Rieci, kod Zadra i u Mostaru, a pomorski zrakoplovi u Divuljama kod Splita i Kumboru kod Boke Kotorske. U Mostaru se nalazila talijanska Letačka škola te obično pojedno izvidničko jato s dvostrojnim Capronijima, kao i u Zadru i Puli. Oni vrše manja bombardiranja partizana i dovažaju razno tvorivo i hranu odsječenim posadama pojužnoj Hrvatskoj. Dvostrojni bombaši Fiat BR. 20, Roda, 98. i 99. skupine djeluju proti partizanima u Hrvatskoj iz Rieke i Gorice do studenog 1942., s bombama od 50 i 100 kg. Često puta su žrtve talijanskih fašističkih bombi mirna hrvatska sela po Lici, Kordunu, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini. U rujnu 1941. pao je u podhvatu nad Hercegovinom podpukovnik Proto, a u travnju 1943. zapovjednik Zrakoplovstva Sloda (Slovenia-Dalmazia) general Piccini. U času kapitulacije Talijani razpolažu u Hrvatskoj s

devetdesetak izpravnih zrakoplova, od toga 30 u Puli, 27 u Zadru, 12 u Mostaru, 10 u Kumboru i 7 u Divuljama. Hrvatske oružane snage zaplienile su tridesetak talijanskih zrakoplova na uzletištu Zemunik kod Zadra i nisu

popustile njemačkim traženjima da im se izruče ovi zrakoplovi. S dva zaplienjena talijanska pomorska zrakoplova uzorka Cant postrojena je prva jedinica Hrvatskog pomorskog zrakoplovstva u Divuljama kod Splita.

Pri kraju rata spustili su se britanski zrakoplovi na otoku Visu, na Zemuniku kod Zadra te Prkosu, te s 3-4 jata lovačkih bombaša i lovaca Spitfire i Mustang djelovali u podporu partizana, uglavnom uzduž obale.

Partizani su imali u Bariju u Italiji svoju posebnu obskrbnu bazu, a odanle je djelovala u njihovu pomoć i jedna skupina sovjetskih lovaca uzorka Jakovljev. Na zaposjednutom području, najprije na Visu, a zatim na raznim mjestima, posebno kod Topuskog, uredena su uzletišta na koj a su uglavnom noću saveznički zrakoplovi dovažali ratno tvorivo partizanima. U Barijuje 267., Pegasus jato prievoznih britanskih zrakoplova stajalo na razpolaganju partizanima te prevezlo preko 3 600 tona raznog tvoriva na razna partizanska uzletišta, među ostalim i na ono kod Topuskog. U obratnom smjeru odvozilo je partizanske ranjenike. Talij ani su pak odredili 25 trostrojnih prievoznih zrakoplova CZ 1007, Soko, za prevoženje tvoriva svojoj partizanskoj diviziji Garibaldi u Crnoj Gori i jugoslavenskim partizanima (za svaki zrakoplov s tvorivom za Talijane moralo je ići 5-6 zrakoplova s tvorivom za titovce). Dne 14. V. 1944. dvadesetak lovaca Messerchmitt napalo je 9 talijanskih prievoznika i 8 lovaca oborivši pet trostrojnih zrakoplova u kojima je zaglavilo 26 zrakoplovaca. U 14 mjeseci ova skupina bacilaje 1 400 tona tvoriva padobranima, ali izgubila 13 zrakoplova.

slika

Poglavnilc dr. Ante Pavelić govori pripadnicima svog Tjelesnog sdruga (PTS-a) nakon sprovoda junačkog dopukovnika viteza Krune Devčića, poginulog god. 1944 kod Ludbrega. Kraj Poglavnika general Ante Moškov, zapovjednik PTS-a

USTAŠE U BORBI ZA NEZAVISNU DRŽAVU HRVATSKU

FOSLJEDNJEG DANA godine 1943. u 21 sati, sjedio je u svom »štabu« V. partizanskog korpusa komandant
Slavko Rodić i s načelnikom »štaba« upisivao u sekciju vojnog zemljovida Friedor-Banja Luka-Pakrac položaje 4.»divizije« (6., 8. i 11.»brigade«

Udarnog, Podgrmečkog, Sanskog i Gradiško-Lievičanskog partizanskog odreda) 11. »divizije« (5., 12. i 14. brigade Prnjavorskog, Tešanjsko-tesličkog i Banjalučkog partizanskog odreda); 13. brigade 10. »divizije«; 1. i 2. artiljerijskog »diviziona korpusa« - kao i pridodanih pojačanja za banjalučku operaciju 3.

151

krajiške proleterske »brigade«; 3. Ličke »brigade« 6. »divizije« - svejedinice sastavljene uglavnom od vlaškog stanovničtva.

Pred partizanskim hordama ležala je u 22 sati u posljednjoj noći godine 1943. u mraku posavske ravnice Banja Luka, označena kao budući glavni grad Nezavisne Države Hrvatske. Onaje bila odskočna daska za izvođenje svih podhvata Hrvatskih oružanih snaga u središnjoj i zapadnoj Bosni. Ujeku tzv. »Šeste ofenzive«. prema zapovjedi »vrhovnog štaba« partizanskih srbskih odmetnika, V. »korpus«, s pridodanim jedinicama, poduzeo je podhvat napadaja na Banju Luku koji je bio višestrukog značaja. Osim psiholožkog pogodaka, koji je imao prouzročiti pad buduće priestolnice mizke im NDH, napadaj je bio izvršen da bi se privukle hrdatske snage u obranu »carskog grada« - te da bi se oslabile snage u ofenzivi na Treći »korpus« partizana u iztočnoj Bosni. Operacijaje predviđala da šest »brigada« (9 000 partizana) ijedan »odred« u nenadanom napadaju prodoru u samo središte grada. Zbog osiguranja podhvata sa sjeverozapadne strane, iz smjera Ivanjske koji je otvoren prema Savi, odredena je jedna »brigada« za uništen je 5. zračne luke Hrvatskog zrakoplovstva u Ljeskovcu. U isto vrieme

slika

Junački ustaški puko-vnik Frane Sudar o kojemu se pjevalo:
"Sudar goni četnike i partizane - na sve strane...

152

predviđeno je uništen je hrvatske posade u Bosanskoj Gradiški, rušenje pontonskog mosta na Savi, privideni napadaj na Priedor te vršenje više »diverzantskih akcija« - za skretanje pozornosti - proti prometnih veza Banja Luka - dolina Une.

Točno u 22 sata počela je kratka topnička priprema, a zatim veliki partizanski napadaj. U sastavu prve partizanske skupine, kojom je zapovjedao štab IV.

»divizije«, pokraj 3. ličke, 6. i 13. krajiške »brigade« i Prvog artiljerijskog diviziona, djelovao je iz smjera Sanskog Mosta i »Sanski partizanski odred«.

Prvi »bataljun« 13. krajiške »brigade« probio se do prvih kuća između potoka Crkvine i Petričevca. Zatim je brzo prodro do Oružničke vojarne i izvršio njezinu blokadu. S lievog krila »bataljona« otvorena je žestoka vatra na branitelje, a zatim i sa svih drugih strana. Hrvatski domobrani, ustaše i oružnici povukli su se u svoje vojarne i u banjalučku tvrđavu na obali Vrbasa i pružalijak odpor. Partizani su upotrebljavali bizometne englezke i talijanske topove, lake oklopnjake te bezbroj bacača i strojnica. Noć se pretvorila u pravi pakao. Svjetleći naboj i šarali su nebo, a eksplozivni praskali po zidovima zgrada i kuća. Bjesomučno su urlale partizanske gomile, ali su se uviek morale povlačiti pred snažnom i sigurnom hrvatskom vatrom noseći dalje svoje brojne mrtve i ranjene.

Napadaj na Banju Luku trajao je puna tri dana i tri noći. Tiekom noći od 2. na 3. siečnja 1944. i ranog prijepodneva 3. siečnja, poslije žestokih borbi oko hrvatskih uporišta u gradu, počelo je užurbano povlačenje srbopartizanskih jedinica. Hrabroj domobranskoj, ustaškoj i oružničkoj posadi dolaze u pomoć ustaške motorizirane i pješačke jedinice, a s njima i dielovi jedne njemačke motorizirane brigade. Partizani su pretrpjeli gubitak od oko tri tisuće mrtvih i još veći broj ranjenih te se daju u bieg. Danas tvrde da nisu ni imali namjere zauzeti Banju Luku: »Obzirom na važnost, kojuje neprijatelj pridavao banjalučkom garnizonu, nije se moglo očekivati podpuno (bolje rečeno nikakvo - op.p.) oslobođenje grada« (»Vjesnik u Srijedu«, Zagreb 19. IV. 1967.).

Hrvatske oružane snage su opet ostvarilejednu sjajnu pobjedu i pokazale da je Banja Luka dostojnom biti budućim glavnim gradom NDH.

Konjićev skok

NAPADAJ NA TITOV »VRHOVNI ŠTAB« U DRVARU
(SVIBANJ 1944.)

U PROLJEĆE 1944. Tito se sa svojim »vrhovnim štabom« nalazio u Drvaru, 60 kmjugozapadno od Banje Luke, usried težko prohodnih bosanskih planina i prašuma. Partizani su tu imali svoja proizvoljna uzletišta za primanje

britanskih zrakoplova sa ratnim tvorivom - kod Medenog Polja i na planini Klekovači. U Drvaru su se također nalazile britanska, američka i sovjetska vojna misija sa svojim krugovalnim postajama. Isto tako bili su tamo Pokrajinski komitet KPJ-u za Bosnu i Hercegovinu te zapovjedničtva VI. »ličke divizije«, I. »proleterskog korpusa«, V. »krajiškog korpusa« i VIII. »dalmatinskog korpusa« sa svojim krugovalnim postajama kojih je ukupno bilo jedanaest.

Podhvat zvan »Konjićev skok« brižno je pripreman tiekom pola godine raznim uhadanjima i zrakoplovnim sinamanjem čitavog kraja. Zapovjedje glasila: »Iznenadnim upadom u partizanski osinjak, Drvar, uništiti tzv. `Vrhovni štab Narodno-oslobodilačke vojske Jugoslavije', a njegovog komandanta Tita živa uhvatiti i samo u krajnjem slučaju ubiti«. Nakon uništenja »štaba« 20 000 hrvatskih i njemačkih vojnika trebalo je izvršiti prodor u partizansko područje. Međutim, partizani su po dugotrajnim pripremama i okupljanjima te prema obaviesti zarobljenog njemačkog inženjera Otta, iz radne Organizacije Todt, saznali da se sprema podhvat, iako nisu točno znali kada će se on izvršiti.
Dne 25. svibnja 1944. partizani su se u Drvaru spremali za proslavu 52. rođendana svog »maršala« koji sije za tu priliku dao

šivati i zlatom izvezenu odoru. U pet sati ujutro započelo je snažno bombardiranje četrdesetak Stuka i drugih bombaša, u nekoliko valova, tiekom dva sata. Onda su se iza Klekovače pojavili prievozni zrakoplovi tegleći jedrilice i bacajući padobrance. U prvom bombardiranju bila je razorena krugovalna postaja »štaba«. Stigli su Titov prateći »bataljon« i 120 pitomaca partizanske »oficirske škole« koji su započeli borbu s 500.-tom bojnom padobranaca. Oko 10 sati trčećim korakom pristigla su tri »bataljona« VI. »ličke divizije«, podupirani s nekoliko talijanskih laganih oklopnjaka L.3, od tri i pol tone. Padobranci i čete izkrcane izjedrilica, od kojih su se neke razbile pri spuštanju po težkom zemljištu, uglavnom su zaposjeli mjesto u ogorčenim borbama, alije od njih 600 ostalo svega nekih 130.

Tito se je za vrieme svog boravka skrivao u nekoliko špilja - Šobića Glavici, kod Bastaja i na desnoj obali rieke Unca – tako da se nikada nije točno znalo gdje se on nalazi. Napadači su izgubili dosta vremena dok su ustanovili da se Tito nalazi u Pećini kod Unca. U Šipovljanima se u kritičnom trenutku

nalazila »oficirska škola« na čelu s komandantom Poljancem koji je s 120 nedovoljno naoružanih pitomaca krenuo u obranu Pećine. U međuvremenu su stigli preko planine Bobare 1. i 2. »bataljon« VI. »ličke brigade«, koja je odmah stupila u borbu u mjestu. Malo kasnije stigao je i 3. »bataljon«. Padobranci su nadirali prema Pećini, ali su nešto prije podne bili odbačeni prema groblju. Tito, Kardelj i ostali izašli su u 11 sati pomoću konopca iz Pećine i, koristeći se prirodnim zaklonom, pobjegli prema Otaševcu. Probijajući se uz Gradinu i preko Podova, partizanski glavešine su pobjegli do Kupreškog Polja, 70 km premajugoiztoku. Tito je, premajednom prikazu, pobjegao na malom englezkom strojnom kotaču, prerušen u seljakinju. U noći od 3. na 4. lipnja 1944. spustio se na Kupreškom Poljujedan sovjetski prievozni zrakoplov uzorka Lisunov, kojim je upravljao pilot Šornjikov, te odvezao Tita i članove njegovog »Vrhovnog štaba« i »Nacionalnog komiteta« u Bari, južna Italija. Iste noći daljnji britanski prievoznici Douglas prevezli su ostale partizanske »rukovodioce« u Bari. Nakon izvjestnog vremena Tito se sa svojim »štabom« i komitetima prebacio na otok Vis, 50 km

južno od Splita, gdje je upravljao partizanskim podhvatima, sakrivenu u špilji kod Huma - sve do svog odlazka u Beogradu u rujnu 1944.

Američka smotra Newsweek je iste godine ovako opisala napadaj na Drvar: »... Rano u zoru, na dan 25. svibyja; blizu malog mjesta Drvar napredovale su njemačke i hrvatske motorizirane snage dolinom rieke Vrbas u Dinarskim Alpama. Bježeći Jugoslaveni bili su napadani iz zrakoplova. Padobranci su se spuštal i po brdima. Iz svog stana u pećini, visoko iznad Drvara, bježao je maršal Tito, voda partizana da spasi goli život. Obučena tek noćnom košuljom, Tita su dizali konopom na jednu visoku klisuni. Tito je zatim pobjegao u Bari, Italija... Utvrđena je činjenica da je Tito izgubio skoro svoj čitav vojnički stožer, kao i vladu, koju su djelomično uništili neprijatelji. Zato je bio primoran uzpostaviti novi stožer u Italiji. Najiztaknutiji savemički predstavnik kod partizana, Randolph Churchill, 33-godišnji sin britanskog predsjednika vlade, bio je odrezan od Tita i zamalo nije bio uhvaćen. Čitava tri tjedna on je lutao po brdima, dok nije stigao do Jadrana...«

U napuštenom Titovom »štabu« u drvarskoj pećini zaplienjena je njegova nova maršalska odora, a također je zarobljena jedna od njegovih

»sekretarki«. Partizanski gubitci iznašali su preko 1 200 boraca i prilično područje.

NASE MORE

BORBE NA HRVATSKOJ JADRANSKOJ OBALI
(1943.- 1944.)

RAZDOBLJE od rujna 1943. do siečnja 1944. izpunjeno je na Jadranu borbom za obalu i otoke. Već u prosincu 1942. u tzv. IV. Operativnoj zoni, u Hrvatskoj, partizani su osnovali Sekciju za ratnu mornaricu, ali su tek nakon talijanske kapitulacije u rujnu 1943. došli do većeg broja čvršće gradenih i malo većih brodova.

Dio tih brodova bio je preuređen i naoružan te su njima oblikovane tz, »ratne flotile«. Prigodom talijanske kapitulacije partizani su se dočepali dalmatinskih otoka, ali su ih odanle ubrzo izbacile hrvatske i njemačke snage, osim s Visa, Biševa i Sv. Andrije. Ustaški pukovnik Ante Volcić, dotadanji zapovjednik sarajevske Ustaške prometne bojne, uspieva s manjim hrvatskim snagama izbaciti partizane s otoka Hvara.
Partizani tiekom godine 1944. vrše sa svojom XXVI. divizijom niz napadaja na hrvatske otoke, posebno na Mljet i na Korčulu. Prigodom neuspjelog izkrcavanja na Korčuli izgubili su čitavu jednu brigadu od 1 000 boraca.
Kako se je skraćivalo kopneno bojište, tako su u partizanske ruke padali pojedini otoci južne Dalmacije. Do rujna 1944. oni su zaposjeli Korčulu, Mljet, Hvar, Brač, Šoltu, Dugi Otok i ostale manje otoke, a u hrvatskim rukama ostali su Ugljan, Pašman i Žut pred Zadrom te Pag, Rab, Krk, Cres, Veliki i Mali Lošinj, Unije i Briuni u Kvarneru i Kvarrieriću odnosno Istri. Kod Dubrovnika preostao je otočić Lokrum. Tek kad je započela obća partizanska ofenziva početkom 1945. i njemačko povlačenje s Balkana, mogli su partizani zaposjesti ove otoke koje su branile manje jedinice 392. hrvatske pješačke legionarske divizije (Plave). Uzporedno sa svojim napadajima na ličko-primorskom odsjelcu, partizani su započeli navalama u sjevernom Jadranu vršeći sa svojim, IX. i XXII. Divizijama iznenadne napadaje na pojedine otoke sjevernog Jadrana. Na Pagu je izkrcano 1 850 partizana, na Rabu 3 834, na Krku 3 900, na Cresu i Lošinju 1 586. Hrvatske snage brojile su: na Pagu 350, na Rabu 500, na Krku 500, na Cresu i Lošinju 1 000 boraca. Odnos snaga bio je 10 000 partizana prema 2 350 Hrvata.

Prigodom napadaja na Pag Britanci su pomogli izl.rcavanje vatrom dviju strojnih topnjača, jednom bitnicom i jatonnjurišnih. zralcoplova koji su bombardirali Gradac i prilaze mjestu Pagu. Izkrcavanje na Rabu izvršeno je pomoću

157

britanskih invazijskih brodova, koji su prebacili partizane iz Jablanca, te uz podporu vatre šest topovnjača Jugoslovenske kraljevske ratne mornarice, u službi Britanaca, sa strane Plavničkog kanala. Izkrcavanje na Cresu Englezi su poduprieli s pet invazijcih brodova i dvie strojne topovnjače. Međutim se partizani žale da je englezka bitnica napustila položaj na Pagu čim je bila ugrožena neprijateljskom vatrom, a također da nisu zrakoplovima i topovnjačama pomogli izkrcavanje na Krku. Oni tvrde da su zapadni saveznici namjerno usporavali partizansko napredovanje dok njihove snage ne stignu u Trst. Zbog toga su partizani izvršili potajna izkrcavanja u Istri.
Za izkrcavanja na Istri i kod Rieke upotrebljena je l. istarska divizija pomorskog pješačtva, izvježbana u južnoj Italiji, koja je pri tome imala velike gubitke.
U obranbenim borbama na hrvatskoj obali sudjelovao je i Topnički sklop Hrvatske ratne mornarice koji se sastojao od dvie bitnice obalnih topova od 88 mm i 400 momaka, sačinjavao je jezgru obrane Splita, a iztakao se i u kasnijim borbama u sjevernom Jadranu.
U napadaju na hrvatsku obalu 1943.-44. sudjelovalo je talijansko Kraljevsko zrakoplovstvo, podupirući partizane. Prema talijanskim navodima izvršilo je 5 369 lietova, bacilo 7 312 bombi s ukupno 1 442 tone, izpucalo 483 000 metaka te uništilo jedan brod od 4 000 tona, 4jedrenjaka, 14 čamaca za izkrcavanje, 21 manjih brodova, 335 samovoza, 10 lokomotiva, 33 vagona i 5 protizrakoplovnih postava - većinom na hrvatskoj obali i otocima. Izgubili su 61 zrakoplov, dok je daljnjih 156 oštećeno. Palo je 112, a ranjeno 26 pilota. Talijani su 1944.- 45. bombardirali Rašu u Istri, Skradin, Konjic, Dubrovnik i druga mjesta. Djelovali su s bombašima Baltimore i lovačkim bombašima. Sam Tito čestitao je talijanskim pilotima, koji su podupirali 21. partizanski korpus dne 18. XII. 1944., odajući im priznanje što su izazvali velike požare.

158

Slavoniju, zemlju plemenita

U SLAVONIJI su partizani od jeseni god. 1941. imali samo manje »odrede«, sastavljene uglavnom od mjestnih Vlaha. Najveći je bio Papučki odred, a manji Bilogorski odred (između Bjelovara i Virovitice) te oni u Moslavini, na Psunju i Dilju. Oni su uglavnom vršili sabotaže i napadaje na manje postaje na pruzi Zagreb-Osiek i Zagreb-Slavonski Brod. Ni koncem 1942. nije se znatno proširilo malo područje pod njihovim nadzorom koje je ostalo ograničeno na vlaške planinske naseobine. 'Tek nakon kapitulacije Italije, kad su partizani došli do većeg naoružanja, porasla je njihova djelatnost i u Slavoniji, na području južno od Virovitice i Našica, do rieke Save.
U čišćenju partizana te obrani pojedinih mjesta u Slavoniji bio je osobito djelatan II. Ustaški sdrug, koji se
sastojao od XV, XVI. i XVIII. bojne. Na čelu XV. bojne nalazio se ondašnji bojnik Franjo Stier koji je kasnije postao pukovnikom i zapovjednikom II. sdruga. On se nije ograničio na čisto vojničlco suzbijanje partizana, većje bio jedan od prvih hrvatskih častnika koji je shvatio psiholožke, socialne i političke značajke partizariske gerile - o čemu je nakon rata objavio niz vriednih studija i razprava.
U ljeti god. 1943. XV. bojna bila je razporedena na crti Čačinci-Podravska Slatina. Zadatak joj je bio štititi cestu i prugu od partizanskih napadaja iz Papuka i čuvati tamošnja hrvatska naselja. Posadi dvaju satnija u Čačincima, na čelu sa satnikom Ivom Karlovićem, bila su dodieljena i dva improvizirana oklopria vlaka jer se tamo križaju državna i uzkotračna Gutmanova željeznica za prievoz drva tvrtlce Belišće. Partizani su često postavljali zasjede na cesti Čačinci-Našice koja se kod Orahovice približuje šumovitim obroncima Papuka. Skoro svi partizanski putevi obskrbe iz Podravine vodili su preko Čačinaca. Zbog toga su i postavljene ustaške satnije u selima Mikleuši i Nova Bukovica. U ljeti god. 1943.

slika
Maršal Kvaternik obilazi front

slika
Smotra postrojbi

Niemci su bili poveli podhvat od Slavonskog Broda prema Krndiji koji je nesretno završio. Iako su partizani morali napustiti Krndiju i povući se dublje

u Papuk, na svom su povlačenju razbili XVI. i XVIII. ustašku bojnu koja je ondje snosila glavni teret borbe. Poginuo je i zapovjednik II. Sdruga dopukovnik Anton Illik. Kroz nizke podravske šume jedan odred partizana povukao se sve do postaje Prandauovci te tamo uspio minirati oklopni vlak u kojem se nalazio dopukovnik koji je u borbi našao junačku smrt. Sada su partizani odlučili uništiti i posadu u Čačincima koju su obkolili. Napunili su Orahovicu svojim hordama i ona im je imala poslužiti kao odskočna daska. Ustaška satnija u Mikleuši morala se povući u Podravsku Slatinu koja je također bila ugrožena jer su partizani već nadirali prema Dravi i zadnjoj vezi - cesti preko Čadavice do Donjeg Miholjca. Tako se svaka posada morala boriti sama za se, odrezana od glavnine snaga u Našicama i Đurdenovcu koje su i same bile ugrožene.
Novim zapovjednikom II. sdruga imenovanje bojnik Stier koji je predao zapovjedničtvo posade u Podravskoj Slatini satniku Robertu Boraniću, a zapovjedničtvo bojne satniku Fayu u Čačincima - te otišao preuzeti zapovjedničtvo sdruga u Našicama i upozoriti na opasni položaj. Partizani su odmah stegli obruč oko Čačinca, i započeli žestoke napadaje podpomognuti topovima i

slika

Poglavnik s hrvatskim radnicima na otvaranju mosta.

161

bacačima koje branitelji nisu imali. Prema vani štitili su se partizani svojim uobičajenim zaštitnim pojasom koji je onemogućavao slanje pojačanja posadi. Posada Podravske Slatine zaustavljena je već između Nove Bukovice i Mikleuše, a iz Našica i Đurđenovaca moglo se poslati samo manje skupine. Satnik Fay - populamo zvan Tata Fay - uspioje skršiti početne napadaje partizana na Čačince i povratiti neke izgubljene postave. Nesretnim slučajem došlo je do požara u velikom bunkeru od hrastovine, koji je vladao cestom Orahovica-Slavonski Drenovci, te su ga branitelji morali napustiti što je partizanima omogućilo bolje usredotočenje vatre. Po danu je satnik Fay operirao oklopnim vlakovima, ali oni su bili suviše izloženi za noćnu borbu te su morali ostati u području postaje. Partizani su noću izvršilijak napadaj s podravske strane te su nakon većih gubitaka uspjeli zauzeti bunker na mostu i tući duž ulice prema školi u kojoj se nalazio stožer obrane. Trenutačnim protunapadajem bunker je bio povraćen, alije opet izgubljen. Partizani sujurišali na školu, ali kad su vidjeli da imaju prevelike gubitke od sigurne vatre strojničara s prvog kata, počeli su paliti kuću za kućom i tako je vatra dopriela i do škole. U bunkeru pred školom ustaška težka strojnica vodilaje

dvoboj s partizanskim topom na mostu i sa strojnicama po prozorima i iza uglova ulica. Vodnik Pavlović uspio je odbiti partizane smjelim protijurišem, nu oni su uspjeli s nekoliko boca benzina zapaliti krov škole. Satnik Karlović se oklopnim vlakom probio par stotina metara do škole, a onda izkočio s vojničarima iz vlaka i probio se do zgrade kojoj se već rušio krov. Većina branitelja, noseći svoje ranjenike, uspjela se povući prema oklopnom vlaku, a satnik Fay i vodnik Pavlović branili su školu dok sva nije bila u plamenu. Jedan strojničar hrabro je poginuo braneći odstupanje. U neprekidnoj borbi branitelji su se u dva oklopna vlaka uspjeli povući do porušenih mostova na Vojslovici, na koje su natjerani i uništeni vlakovi, a zatim su se preživjeli borci, s ranjenicima, u neprekidnoj borbi uspjeli povući prema Mikleuši.
Par dana kasnije, sa svih strana, krenuli su borci II. sdruga, na čelu s bojnikom Stierom, osloboditi Čačince. Na čelu XV. bojne išao je satnik Fay koji je prvi ušao u mjesto iz kojeg su partizani na vrat i na nos pobjegli.

slika
Odmor vojnih NDH u Kulem Vakufu

slika
Žalobna povorka ustaša kod sprovoda u Cazinu

Satnik Andrija Fay nestao je kod Bleiburga. Pukovnik Franjo Stierje tiekom cielog rata branio Slavoniju i vodio niz uspješnih akcija, osobito kod Sirača, i preživio godinu 1945. Njegovi brojni vriedni opisi hrvatskih borbi - iz kojih smo izvadili samo mali dio - pogotovo njegova razprava Taktika i Strategija komunističke gerile (Drinapress, Madrid) - vriedni su i riedki doprinosi za razumievanje rata u Hrvatskoj god. 1941.-1945.

U PODNE JE PROBIJEN OBRUČ

ZADNJIH jesenskih dana godine 1944. jedna hrvatska kolona uspjela je bez gubitaka ući u V'ir oviticu i donieti »suhu hranu« - tj. strjeljivo tamošnjoj posadi koja je već bila prilično odsječena od partizana. Dne 22. IX.
započelo je obsjedanje ovog slavonskog grada. Glavninu posade sačinjavali su častnici i pitomci Središnje dočastničke škole, pod zapovjedničtvom

pukovnika Zdenka Begića, i mjestni ustaše, pod vodstvom logornika Josipa Kostelića te tabornika Rojca - svega skupa nekih 800 boraca. Partizanske snage iznosile su osam »brigada« VI. i X. »korpusa« (iz 7., 12. i 40. »divizije«) - deset puta brojniji od branitelja i oružani topovima i težkim englezkim bacačima¸John Bull. Dne 2S. XI. počele su na grad padati prve partizanske granate. S malim vremenskim stankama partizani su neprekidno tukli topovima grad od 2S. do 29. XI. - pogotovo Pejačevićev dvor u središtu grada, gdje se nalazila Dočastnička škola. U noći od 28. i 29. IX. partizani su izvršilijuriš na ustašku posadu kolođvora, ali su ih branitelji iz nekoliko bunkera uspjeli odbaciti. Dosta ih je stradalo na minskim poljima.

Od jake partizanske topovske vatre stradali su dvorac, gimnazija, kolodvor, ložionica i željezničamko naselje. U dotadanjim borbama partizani su imali nekoliko stotina gubitaka. Od 28. rujna do 3. listopada padala je kiša, ali su partizani svejedno izvršili

164

nekoliko napadaja. Gusti oblaci i kiša spriečili su dostavljanje strjeljiva braniteljima putem zrakoplova. Dne 4. X. u 4 sata ujutro partizani su izvršili svoj glavnijuriš. Što se više danilo, borbe su postajale sve žešće. Kadje strjeljivo palo na kritičnu razinu, vodstvo obrane odredilo je povlačenje iz grada. U 12 sati zapovjed za povlačenje prenešena je od bunkera do bunkera, a u 13 sati domobrani i ustaše izvršili sujuriš probijajući se kroz neprijateljski obruč. Na putu povlačenja čekale su ih dvie »brigade«, ali se većina branitelja uspjelo probiti i povući u smjeru Donjeg Miholjca. Na tom povlačenju pali su s puškom u ruci logornik Kostelić, tabornik Rojc, logornica Rezika Košćak te ustaške dužnostnice Ivanka Balen i Đurđica Majdanić i drugi. Pojedine skupine branitelja, koji se nisu mogli povući, nastavili su s odporom. Partizani su uvukli svoje topove u grad i rušili pojedine zgrade iz kojih se pružao odpor Prema izvješću ratnog dopisnika PTS-a Dragutina Došena, partizanima je tiekom 12 dana obsade Virovitice bilo izbačeno iz borbe pet tisuća boraca.

Partizani su u Virovitici i okolici poubijali 350 zarobljenika i građana, a kadaje sovjetska Crvena armija pokušala ojačati vukovarski mostobran, prebacili su svoju 233. diviziju i u Viroviticu. Oko Božića došlo je do krvavog sukoba između partizana i sovjetskih vojnika pa su se partizani, prema zapovjedi Sovjeta, morali povući u smjeru Bilogore. Oko virovitičkog mostobrana došlo je uskoro do težkih borbi u kojimaje stradalo nekoliko

tisuća partizana tzv. X. »zagrebačkog korpusa«. Jedinice 5. ustaške divizije, pod zapovjedničtvom generala Bobana, oslobodile su Viroviticu koja se držala sve do pred kraj rata - do 25. travnja 1945.

HRVATSKE DOBROVOLJAČKE VOJNICE (MILICIJE)

Po hrvatskim gradićima i selima, izvrgnutim češćim napadajima četnika i partizana, sami gradani i seljaci postrojili su svoje dobrovoljačke vojnice (milicije) za vlastitu obranu. Zapovjednicima su često bili oružnici ili pričuvni niži častnici i dočastnici. Pripadnike ovih vojnica nije se pozivalo na obvezatno služenje vojnog roka je su oni dan i noć branili hrvatska mjesta s puškom u ruci. Mnoge od tih vojnica postojale su tiekom čitavog rata te su uspješno odolievale svim neprijateljskim napadajima. Druge se, zbog udaljenosti od većih središta, težkih prometnih veza i pomanjkanja oružja i strjeljiva, nisu mogle održati te su njihovi borci prešli u Ustašku vojnicu. Među ovim dobrovoljačkim vojnicama osobito se iztiče ona iz Borča, na Neretvi, osnovana već u srpnju 1941. pod vodstvom oružničkog narednika Matije Banovca, prvog viteza Hrvatskih oružanih snaga, koja je odbila brojne četničke napadaje sve do godine 1942. Odmah izza borčanske osnovana je i glasovita vojnica Kule Fazlagića, također u Hercegovini, pod zapovjedničtvom Memišage Džubura i poručnika Ćamila Krvavca, a koja je odbila sve četničke i partizanske napadaje sve do pod kraj rata i postala pravom legendom hrvatskog junačtva. Kupreška vojnica, pod zapovjedničtvom Pere Jurića i Josipa Dujmovića, osnovana je godine 1942. te uspješno
sudjelovala u obrani Kupresa sve do godine 1943., a zatim branila i Travnik gdje je njezin zapovjednik Dujmović hrabro poginuo god. 1944. (Jedna je zarobljena partizanka rekla: »Da nas mačka koti, ne bi nas za Kupres dosta nakotila!«). Legendarna je i Kladanjska vojnica, kojuje osnovao pukovnik Avdaga Hasić, a bila je jedna od najjačih te branila ne samo Kladanj, već Gračanicu i druga mjesta. Njezin zapovjednik, junački Avdaga, ubio se kod Dravograda, u svibnju 1945., s poklikom: »Ne trebam ni ja živjeti, kada nema moje Nezavisne Države Hrvatske!«. Isto tako slavna bila je i Sandžačka milicija, pod zapovjedničtvom pukovnika Sulejmana efendije Pačariza, bojnika Ramiza Sipilovića i satnika Amira Ploskića, koja je zadala težke udarce četnicima i partizanima, kako u Sandžaku, tako i kod

slika

IBRAHIM VITEZ PIRIĆ-PJANIĆ
(Gračanica 1896. - Munchen 20.7. 1977.).

Višegrada. Glasovite su i vojnica iz Bugojna (Nikola Jurišić), Livna (Perajica), Tuzle (Topčić), Srebrenice (Bektašević), Ostrožca kod Konjica (Kusturica), Rakitna (Berto Dragičević), Rame (Stipan Sičaja-Gegan) te vojnice u Nevesinju, Glavatčevu, Drnišu, Vrlici- Kijevu, Bjelemiću, Prozoru, Ravnom i dubrovačkoj župi. Posavska milicija, pod zapovjedničtvom pukovnika i viteza Ibrahima Pirića Pjanića hrabroje branila sjeveroiztočnu Bosnu i pružala odpor sve do lipnja 1945. u legendarnom Odžaku. Vojnica u Taboru, u Hercegovini, uspješno je obranila svoje mjesto, uz pomoć satnika dra Ive Korskog.

167

SUDBONOSNI TRENUTAK

CHURCHILL PODUPIRE RAZPLAMSAVANJE
PARTIZANSKOG POKRETA U HRVATSKOJ

RAZPLAMSAVANJE partizanskog gerilskog pokreta u Hrvatskoj bilo je god. 1941.-1943. pogodovano nezdravim položajem prisuća II. talijanske armate koja je trajno ili privremeno zaposjedala znatan dio hrvatskog državnog područja u Lici, na Kordunu, Dalmaciji, Bosni i Hercegovirll. Kada bi im se približavale hrvatske i njemačke podhvatne snage i nastojale ih obkoliti, partizani su uzmicali u talijansku zonu i tu su se nehajem ili sporazumima s talijanskim zapovjednicima mogli sakriti, odmoriti i preustrojiti. Talijanskom kapitulacijom ujeseni 1943. došli su do većeg diela naoružanja 12 talijanskih divizija, uključujući teže topničtvo i oklopnjake.

Kad su zapadni Saveznici zaposjelijužnu Italiju ujesen 1943., partizani su također počeli primati obilnu britansku pomoć u oružju, strjeljivu, raznom tvorivu i hrani - pomorskim i zračnim putem. U svom pismu od 8. I. 1944. upućenom Titu, predsjednik britanske vlade Sir Winston Churchill naziva partizane »rodoljubnim herojima« i izjavljuje da mu je »najvruća želja pružiti im svu moguću pomoć preko mora i zraka«. On naglašuje da je njegov vrhovni zadatak »očistiti tlo Europe od nacističko-fašističke zaraze« te da

»nema želje diktirati buduću vladu Jugoslavije«. On iznaša da više neće pomagati četnike Draže Mihailovića, već samo partizane - »u najužem dodiru sa svojim prijateljima maršalom Staljinom i predsjednikom Rooseveltom«. Dne 5. veljače iste godine piše Titu da je »želja britanske vlade, da se ujedine sve jugoslavenske rodoljubne snage i svi častni elementi u štojačoj i u što uspješnijoj borbi proti neprijatelju; da se ostvari jedinstvo i bratstvo jugoslavenskih naroda i stvore uvjeti za doista demokratsku i federativnu Jugoslaviju«.

168

Kako zaključuje poznati britanski povjestničar, general Fuller, Churchill je svojoj težnji za što skorije i temeljitije uništen je njemačke sile podredio stoljetnu mudru britansku politiku održavanj a ravnoteže snaga u Europi. Umjesto da podržava snage koje bi se mogle suprostaviti sovjetskom širenju, on čini sve što je moguće da utjecaj Sovjeta i njihovih sljedbenika što više ojača u iztočnoj i središnjoj Europi - i ta njegova politika, podupirana od Roosevelta, dovela je do današnjeg težkog stanja u svietu i izrastanja Sovjetskog Saveza u drugu svjetsku silu, a nestanka britanskog carstva.

Suočena s tom tvrdoglavom i kratkovidnom politikom, sudbina Hrvatske, Madžarske, Rumunjske, Bugarske i Slovačke bila je zapečaćena i svi njihovi pokušaji da se putem pučeva prebace na savezničku stranu unapried su osuđeni na propast. Pokušaj protinacističkog puča hrvatskog ministra oružanih snaga krilnika viteza Ante Vokića i ministra unutarnjih poslova dra Mladena Lorkovića, uz pomoć pojedinih predstavnika Hrvatske seljačke stranke, ujesen 1944. nije došao dalje do li veze s britanskom vojnom misijom u Titovom »Vrhovnom štabu«. Makar je taj pokušaj bio nadahnut iskrenim rodoljubljem i nastojanjem očuvanja Nezavisne Države Hrvatske, bio je iluzoran nakon Churchillove odluke da temeljito podupre Tita, kojoj je žrtvovao i samog kralja Petra Karadorđevića koji je bio i u rodbinskim vezama s britanskom kraljevskom kućom.
AmeričkipredsjednikRooseveltjejošgodine 1942.jasno uvidio absurdnost Jugoslavije i nastojanja da se »dva tako protivna naroda kao što su Srbi i Hrvati prisiljava živjeti pod zajedničkom vladom«. Nu nije ništa poduzeo u tom smislu prepuštajući iniciativu na Balkanu Churchillu. Onje na konferenciji u Jalti još i više popuštao Staljinu kada je već i Churchill počeo sumnjati u iskrene sovjetske namjere.

Staljinova ponuda tobožnjeg podržavanja Nezavisne Države Hrvatske, koja je bila učinjena Hrvatskoj državnoj vladi putem sovjetskih izaslanika u Švicarskoj, imala je za očiti cilj samo

što brže dolaženje Tita do Trsta. Kad sejedna skupina Slovaka digla proti Niemcima na temelju sličnih obećanja, doživjela je samo to da su Niemci uništili 60 000 Slovaka u krvavoj odmazdi i zaposjeli jačim snagama Slovačku koja je nakon Staljinove pobjede opet strpana u umjetnu čeho-slovačku državu. Jedina mogućnost koja se pružala Nezavisnoj Državi Hrvatskoj bila je pružati odpor srbopartizanskoj najezdi do kraja i nadati se spasu u možebitnom brzom sukobu između zapadnih saveznika i Sovjeta.

Churchillova pomoć srbopartizanskom pokretu bila je obilna i odlučujuća, kako na diplomatskom, tako i na vojničkom polju. Na Teheranskoj konferenciji u studenom 1943. Tito je dobio polu-priznanje od Saveznika koje se nakon »sporazuma« Tito-Subašić u ljeto god. 1944. pretvorilo u posvemašnje priznanje. Od 15. listopada 1943. do 1. svibnja 1945. Tito je primio od Britanaca u okruglim brojkama:

355 topova, 60 oklopnjaka (tenkova), 31 000 strojnica, 20 000 strojopušaka, 920 bacača, 58 000 pušaka, 138 000 topovskih granata, 37 milijuna puščanih naboja, 122 000 mina, 8000 protioklopnih mina, 157 000 ručnih bombi, 57 tona razornih sredstava, 283 000 upaljača za mine, 878 000 odjevnih predmeta - osim hrane i drugog tvoriva.

Od Sovjeta Tito je primio po stotinjak oklopnjaka, zrakoplova, topova i raznog drugog ratnog tvoriva čijije broj nepoznat.

Churchill je na kraju priznao da je njegova politika bezuvjetnog podupiranja Tita bila njegova najveća ratna pogrješka i samo je mogao tužno ustanoviti da se »od Stettina do Trsta spustio jedan Zeljezni zastor«. Ali bilo je kasno. I današnja sumnjiva »neutralnost« Jugoslavije, s osloncem na Zapad, nije nikakovo jamstvo da ona neće u danom času ponovno podpasti pod sovjetski utjecaj.

Nezavisna Država Hrvatska ponovno je u svibnju 1945. bila nasilno i proti volji većine hrvatskog naroda uključena u novu Jugoslaviju, pod zapovjedničtvom Beograda i velikosrbstva pod novom krinkom.

Nu četirigodišnje obstojanje Nezavisne Države Hrvatske, koje je bilo moguće jedino nadljudskom borbom Hrvatskih oružanih snaga, ostaje poviestnim dokazom da je hrvatski narod sposoban i dostojan živjeti u svojoj vlastitoj i neovisnoj Državi koju će novi naraštaji budućih Hrvatskih oružanih snaga jednoga skoroga dana, Božjom pomoću, ponovno ostvariti.

POTOMCI ZVONIMIRA

JUŽNO BOJIŠTE I OBRANA IVAN PLANINE (VELJAČA--TRAVANJ 1945.)

NAKON napuštanja Mostara, krajem veljače 1945., oblikuje se tzv. Južno bojište na Ivan Planini, s osloncom na Trnovo i Sokolac, za obranu Sarajeva i Bosne. Zapovjednik sarajevskog sbornog područja je general Markulj, a Južnog bojišta general vitez Vjekoslav Luburić. Bojište posjećuje i ministar Hrvatskih oružanih snaga, doadmiral vitez Nikola Steinfl, kojega primaju uzorno postrojene i stegovne hrvatskejedinice 2. gorskog sdruga na čelu s generalom Bajdom, 9. ustaškog sdruga pukovnika Majera i 369. Vražje divizije. Partizani se prikupljaju te u početku nije bilo većih borbenih djelatnosti osim obostrane izvidničke i mjestimične topničke vatre. Dne 21. ožujka hrvatske podhvatne snage oslobadaju Trnovo i nešto prodiru premajugu kako bi poboljšale položaje. U borbama za Trnovo partizani su imali 211 poginulih, 18 zarobljenih te je zaplienjeno 3 bacača, 14 strojnica, 102 puške i drugo tvorivo. Dne 25. ožujka dovlače nova pojačanja, ali ne uspievaju prodrieti. Dne 29. ožujka partizani započinjujak napadaj

u podnevnim satovima, koji se produžio sve do 31. ožujka, ali su odbijeni, dielom u blizkoj borbi. Kod Trnova odbijenje napadaj na hrvatsko lievo krilo. Također napadaju noću na područje Sokolac-Mokro, ali su isto tako odbijeni uz velike gubitke. Sjeverno od ceste Mokro-Sarajevo protjerani su uz gubitak 276 poginulih, jednog bacača, 10 strojnica i drugog tvoriva. Oko 4. travnja na Ivan Planini samo se odvijaju manje borbene djelatnosti. Nakon toga izvršuju obći napadaj te uz krupne gubitke, pogotovo na Rudnom Brdu; zauzimaju Ivan-Sedlo.

Zbog obćeg njemačkog povlačenja, napušta se Južno bojište i grad Sarajevo što ostavlja vrlo mučan dojam u cieloj Hrvatskoj. U borbama na crti Foča-Sarajevo sudjelovala je i talijanska partizanska divizija Garibaldi koja je u borbama imala ukupno 1 579 mrtvih, 515 ranjenih i 7 291 nestalih. Znatno se osjeća nestašica strjeljiva, koje se ne proizvodi u NDH u većoj količini, a zbog obćeg sloma njemačke proizvodnje pod neprekidnim udarima tisuća savezničkih bombaša, više ne dolazi iz Njemačke. Od tada se Hrvatske oružane snage nalaze u prinudnom povlačenju braneći uporno svaku stopu zemlje koliko god sredstava

slika
Poglavnik sa seljacima iz Imotske Krajine

dopuštaju. Kako sami partizani pišu, »ima položaja koje još Nijemci i ustaše čvrsto drže... Ne daju ih. Nastavljaju gradnju obranbenog sistema na dijelu našeg teritorija, koji još drže... Sagradili su utvrđenu zonu u Srijemu, između Dunava i Save. Čvrsti su i od Save do mora«.

PROTUNAPAD

HRVATSKI PROTINAPADAJ U HERCEGOVINI I OBRANA MOSTARA (SIEČANJ-VELJAČA 1945.)

U SVOJOJ knjizi Ratno doha Milovan Đilas piše: »...Nemaćkim divizijama iz Grčke presečenje put preko Srbije te su pokušale da se preko Crne Gore probiju prema Mostaru i Saraj evu. To nasje nateralo da od Britanaca zatražimo artiljerijsku podršku. Čuo sam od naših komandanata da je ta artiljerija (sa svojim granatama od 11 kg - op.p.) odigrala važnu, čak presudnu ulogu u ometanju nemačkih prodora. Britanci su tražili da njihova vojska štiti artiljerijske jedinice. Međutim, iskrcavanje 600 vojnika ohrabrilaje naše domaće protivnike, te su naše jedinice u Dalmaciji stavljene u pripravnost i Britancima uskraćeno dalje iskrcavanje«. Takođerje srbopartizane isdašno podupirala tzv. Ballcanska zračna snaga sa svojih 500 britanskih, talijanskih, južnoafričkih i grčkih zrakoplova. (LT sastavu 55. jata RAF-a bilo je i nekoliko srbskih kraljevskih posada). Dne 19. XI. 1944. pet talijanskih dvostrojnih bombaša Baltimore iz 132. skupine napalo je Konjic. Tito je krugovalnom porukom br. 001969/3 „čestitao svim talijanskim

pilotima; koji su sudjelovali u akciji 21. korpusa, dne 18. XII. 1944. Veliki požari gorili su jučer popodne“:

Hercegovačko bojište branio je jedan hrvatski gorski sdrug u Konjicu (s 4 000 boraca); 9. ustaški sdrug bojnika Vlade Majera (1 200); 369. hrvatska Vražja divizija (12 000) te 118. njemačka

l73

lovačka divizija (5 000) - svega nekih 20 000 boraca. Partizani su nadirali sa svojim 2. korpusom (3., 26., 29. i 37. divizija) te talijanskom divizijom Garibaldi - s nekih 40 000 boraca, poduprtih topničtvom, zrakoplovstvom i s petdesetak srednjih oklopnjaka. Kako 26. divizija, koja je prije zaštićavala Tita na otoku Visu, tako i oklopni odjel, bile su njihove elitnejedinice, izvježbane i opremljene od Engleza u Italiji. U listopadu 1944. talijanska partizanska divizija Garibaldi sudjelovala je u napadaju na Boku Kotorsku, a od 26. do 29. studenog na Nevesinje. U studenom i prosincu ponovno djeluje na prostoru Gackog i Nevesinja.
Unatočjakom neprijateljskom pritisku i bez ikakovih većih oklopnih snaga i zrakoplovstva, hrvatske snage uspijevaju u siečnju 1945. izvršiti protinapadaj te u roku od 12 sati osloboditi Čapljinu i Ljubuški. Kod Studenca uništavaju jednu bitnicu od četiri topa, a kod Čapljine dva oklopnjaka (navodno Sherman od 33 tone). Ovaj je smjeli protinapadaj silno podigao duh hrvatskih branitelja i pučanstva te se vjerovalo u obću protinavalu. Nu kako bilježi izaslanik Ministarstva oružanih snaga, satnik Ivo Rojnica, jedan

slika
Polaganju kamena temeljca za radničke kuće u Osijeku prisustvovali su visoki dužnosnici (slijeva na desno) Josip Milković, dr. Lovro Sušić i general Vilko Begić.

174

njemački obavještajni častnik rekao mu je u Mostaru u povjerenju »da Njemačka gubi rat i da oni povlače vojsku kući kako bi je spasili od partizanskog zarobljavanja... U isto vrieme situacija se na Širokom Briegu - gdje su se vodile borbe na život i smrt – naglo pogoršala. Partizani nadiru prema Mostam i sjužne strane. Pritisak je toliki
da su naše vlasti naredile da se civilno pučanstvo povuče prema Sarajevu...« Čapljina i Ljubušlci tnorali su biti ponovno napušteni. U borbama na ulicama Lištice partizani gube daljnje oklopnjake od hrvatskih »aklopnih šaka«, a

dalekometni topovi Vražje divizije zadaju im težke gubitke. Nu nije im uspjelo odrezati povlačenjejunačkih branitelja Širokog Briega koji su se dne 7. veljače 1945., nakon četiri mjeseca obrane, povukli sjevernim brdima Mostara praćeni brojnim izbjeglicama. Partizani tada udaraju najužnu obranbenu criu kod Goranaca.

Tadašnji mladi hrvatski ratni izvjestitelj Miljenko Barbarić opisuje obranu Mostara: »... S druge strane naših linija leže ujarcima gomile odrpanih, izgladnjelih spodoba (osim 26. parrizanske divizije - op.p.), sakupljenih i dovučenih iz mračnih predgrađa svih balkanskih gradova, pokupljenih pod mostovima i pobjeglih iz javnih kuća i kaznionica. I već četrnaest dana navaljuju te podivljale rulje uz fanatične i histerične krikove svojih ženskih `boraca' – na šaku upornih i žilavih branitelja, koji komadani i desetkovani neprekidnom i bubnjarskom vatrom, u vodi do iznad stopala, mokri i prozebli, izgledaju pribijeni i prilieplјeni na već napola porušene jarke i samo smrt im trga iz žilavih i umornih ruku hladne i mokre puške. Mostar drhti pred opasnošću smrti i nesreće, koja je već zarila otrovne pandže u srdce kršne Hercegovine i na pragu napuštenih, spaljenih stoljetnih mirnih ognjišta zavrištila divlji krik pijane pobjede. Vojnici, već davno premoreni neprestanim bitkama odjadranskih obala do Mostara, branili su nadljudskim snagama grad; bez odtriora i izriijene, i bilo je jasno da su dani odporu odbrojeni. Pomoć nije stizala i grad, nekada sjajno branjen nizom protuzrakoplovnih bitnica, ostao je bez ijednog topa. Svakodnevno su u svietlu veljačka jutra letjeli neprijateljski zrakoplovi iznad kuća i gađali sve što se je micalo. (Pogotovo oni 352.jugoslovenskog

slika
Uspomene sa zagrebačkog zbora

slika
Hrvatski metropolit i zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac.

jata u okviru RAF-a, s lovačkim bombašima Spitfire s Vusa - op.p.). Ogorčeni vojnici pucali su iz nemoćnih pušaka i branili se strojopuškama i kletvama. U zraku nad Mostarom visjela je smrt i svietje užurbano hvatao vlakove ili se lagano zavlačio u dubine kuća da ništa ne vidi, ništa ne čuje i

sve zaboravi... U zoru smo zapalili pismohranu... Čitav dan je trajala paklena orgija. Val za valom divljih neprijateljskihjuriša uz kriku i urlike razbijao se je o porušenejarke gdje su ležali dragi mladići, tihi i mirni, dok se je samo čulo brzo mienjanje naboja, popraćeno koji put s kratkim i hladnim zapovjedimajoš golobrada mlada poručnika... Neprijatelj, krvavo suzbijen unatoč svojih brojnih divizija i gomila, zabio je klin na sjeveru, gdje nije bilo nijednog vojnika, s očitom namjerom presjeći put uzmaica i obskrbe te obkoljavanjem uništiti do kraja svu posadu. Zapovjednik je konačno izustio rieč, koje smo se tako bojali: "Povlačenje!"

Za Boga i domovinu

NA ŠIROKOM BRIEGU, 25 km zapadno od Mostara, u kršnoj Hercegovini, diže se od godine 1846. veliki franjevački samostan sa crkvom, sjemeništem i gimnazijom. Onje tiekom stotinu godina dao množtvo vriednih svećenika, profesora i intelektualaca hrvatskom narodu. Predstavljao je kulu hrvatstva u ovoj dičnoj hrvatskoj pokrajini, koja je još od vremena Nemanjića mamila velikosrbsku gramzljivost. Hrvatski hercegovački franjevci i njihovi đaci nisu se mješali u politiku, ali su uviek branili hrvatstvo i razumljivoje da su s velikim oduševljenjem dočekali uzpostavu Nezavisne Države Hrvatske. Sve do godine 1943. Široki Brieg živio je srazmjerno mirno, predan Bogu i svom narodu. Godine 1943., prije kapitulacije Italije, Talijani su se morali povlačiti prema obali, a na njihovo mjesto došle su hrvatske postrojbe. Odlukom vojnih oblasti na Širokom Briegu postavljena je velika vojna bolnica, ali samostan ipak nije pretvoren u vojno uporište. Polovicom studenog 1943. partizani po prvi put navaljuju na Široki Brieg, ali se moraju povući zbog snažnog odpora hrvatskih

jedinica. Tiekom prosinca 1944. navaljuju gotovo svaku noć pucajući svojim topovima s Trn Polja, gdje je bila pristiglajedna njihova »brigada«, i oštećuju crkvu. Nu ustaški borci ih uviek odbacuju te u tri i pol mjeseca nisu postigli nikakav uspjeh. Što više, Hrvatske oružane snage izbacuju ih za ciglih 12 sati izjužne Hercegovine uništivši kod Studencajednu bitni;,u od četiri topa, a kod Čapljine dva težka oklopnjaka Sherman od 33 tone. Nisu mogli zaokružiti Širokog Briega jer im je izbijanje na cestuprema Mostaru priečila voda Mostarskog Blata, a s južne strane obranbena crta koja je išla do Goranaca. Tito se naljutio zbog neuspjeha i odredio odlučan napadaj s velikim pojačanjima u siečnju 1945. Jedne noći partizani su napali Lišticu i uspjeli obkoliti Široki Brieg s tri strane, tako da je ostalajoš samo cestovna veza s

Mostarom. Borbe su se vodile dan i noć i ustaške jedinice te seljačke vojnice uspjele su partizane odbiti ponovno nanievši im velike gubitke. Partizani su tada otvarali vatru protioklopnim

slika

Zapovjednik Crne Legije, ondašnji bojnik Jure Franceiić, izdaje zadnje upute svojim častnicima prije borbe s četnicimu na Romaniji, kod Sarajeva, u zimi godine 1941.

178

topovima iz smjera Kočerina i pokušavali oklopnjacima prodrieti na Široki Brieg, ali su opet izgubili jedan oklopnjak u klancu ceste prema Imotskom. Njihove napadaje poduprli su i partizanski i talijanski lovački bombaši koji su bombama i raketama pogodili krov crkve, gimnaziju i đački konvikt, zapalivši i knjižnicu u kojoj je izgorjelo sto tisuća knjiga. Ubaciva(i su u borbu svejače snage, poduprte oklopnjacima i topovima, a borci 9. ustaškog sdruga, na čelu s pukovnikom Vladom Majerom, očajnički su se branili iz zapaljenih zgrada ovog hrvatskog Montecassina.

Partizanski srbijanski »generali« Peko Dapčević i Koča Popović upravljali su jurišima na Široki Brieg, ali ga unatoč Titovim prietnjama nisu mogli zauzeti. Konačno su početkom veljače 1945. partizani izvršili napadaj u gomilama, s nekoliko tisuća svojih boraca. Oni su desetak oklopnjaka englezke proizvodnje s Trna obišli brdo s južne strane i došli pod sam konvikt i samostan. Hrvatske postrojbe bore se iz gorućih zgrada i odstupaju stopu po stopu u neprekidnoj vatri. Množtvo okolnjeg naroda sliedi hrvatsku vojsku u povlačenju i sklanja se u bunkere na Ćavarovom Brdu. U borbama u Lištici partizanski oklopnjaci ponovno padaju žrtvom »oklopnih šaka« (bazooka), dok dalekometni topovi Vražje divizije nanose njihovim hordama težke gubitke. Nije im uspjelo odrezati povlačenje hrvatskim snagama koje su se nakon žilavog odpora povukle sjevernim brdima do Mostara.

Kad su partizani konačno zaposjeli Široki Brieg, našli su tamo 15 franjevaca koji se nisu bili povlačili jer nikada
nisu sudjelovali u bilo kakovoj političkoj djelatnosti niti se ikome ičime zamjerili, već posvetili molitvi i naučavanju pomagajući siromašni sviet. Nu partizanski komesari gumuli su im »šmajsere« u ruke te ih onda slikali kao da tobože s oružjem u ruci daju odpor njihovim četama. Franjevci su cielu noć proveli u molitvi u oštećenoj crkvi, a ujutro su se, sluteći zlo pričestili.

Partizanski komesari su im ponovno gumuli onižje muke i onda ih polili benzinom i žive zapalili. Među spaljenim mučenicima nalazila su se četiri starca svećenika na čelu s 80-godišnjim fra Markom Barbarićem čiji je brat Petar

umro na glasu svetosti. Također su živa izgorjela četiri franjevca profesora, dva mlada svećenika, četiri mlada klerika i jedan brat laik. Svega skupa partizani su tiekom rata ubili 28 franjevaca sa Širokog Briega, a u čitavoj Hercegovini 68.
Tužno spaljivanje petnaestorice živih hrvatskih hercegovačkih redovnika na Širokom Briegu zbilo se dne 7. veljače 1945. Partizani su umnožili njihove slike s oružjem u ruci, kako tobože daju odpor njihovim jedinicama, te ih dostavili zapadnim Saveznicima i objavili na plakatima. O tome se pravom ratnom zločinu srbopartizana danas šuti na Zapadu - u ime nade da će ti isti partizani štititi Zapad od nasrtaja sovjetskih armija s Iztoka... Kolike li iluzije!

HRVATI -JUNACI

Polovicom veljače 1945., nakon jakog odpora kod Širokog Briega i Mostara, Hrvatske oružane snage oblikuju obranu na Ivan Planini, a obranom zapovieda general Luburić kao zapovjednik čitavog južnog bojišta. On odlučno nastoji držati položaje i HOS zadaje prilične gubitke neprijatelju, ali zbog obćeg njemačkog povlačenja s Balkana mora se čitava hrvatska fronta također povlačiti prema Sarajevu, a zatim postupno prema Zagrebu, uviek pružajućijak odpor. Tada su se sovjetske i bugarske čete već nalazile u zaleđu fronte.
U proljeće 1945. započeli su se povlačiti iz Srbije i Crne Gore i srbijanski i crnogorski četnici te Nedićeva Srpska državna straža i Ljotićevi Srpski dobrovoljci. Iz Crne Gore povlačilo se nekih 12 000 četnika pod zapovjedništvom »vojvode« Pavla Đurišića koji je god. 1943. predvodio pokolj nad 6000 Hrvata muslimanske vjeroizpoviedi u iztočnoj Bosni. Onje bio i u fašističkoj i nacističkoj službi te je čak bio odlikovan Željeznim križem. Surađivao je i s Dražom Mihailovićem i s Nedićem koji su ga obojica imenovali pukovnikom. Kako bi se na prevaru lakše povukao preko

hrvatskog područja, on je sklopio ugovor s predsjednikom Crnogorskog državnog vijeća, Sekulom Drljevićem, koji je surađivao s hrvatskom vladom u Zagrebu i borio se za nezavisnu Crnu Goru. Tim ugovorom četnici su se pretvorili u Crnogorsku narodnu vojsku. Nu kako su kasnije sami izjavili, nijednog trenutka nisu mislili poštivati ovaj ugovor, već ga jedino izkoristiti zaprolazak preko područja NDH. Draža je tada proglasio Đurišića izdajicom. Jevđević nije dao ni da se njegovim četnicima podieli proglas Sekule Drljevića o borbi za nezavisnu Cmu Goru te je jedino pristao da se 2 700 ranjenih četnika i tifusara smjesti u bolnicama u Staroj Gradiški, pod hrvatskim nadzorom. Umjesto da sa svojim jedinicama priede na lievu, slavonsku, obalu Save, kako je bilo dogovoreno s Drljevićem i hrvatskim oblastima, i nastavi put prema Sloveniji, onje zapovjedio pokret desnom obalom Save u smjeru Motajice i Lievča Polja s ciljem da preko Kozare, Bihaća i preko Korduna prodre do Slovenije. Putemje mislio paliti i kupiti četničke ostatke. S time je prekinuo sporazum s hrvatskim oblastima i Drljevićem. Drugi sbor HOS-a generala Luburića je međutim na vrieme zaposjeo prometne veze Nova Gradiška-Banja Luka i spriečio daljnje povlačenje čemika. Pri pokušaju da nasilno prieđu ovu criu, od 4. do 6. travnja 1945., Đurišićevi četnici su pretrpjeli težke gubitke i na kraju bili prisiljeni kapitulirati. Na samom početku borbi na Lievča Poljujedan dio Crnogoraca, vjeran sporazumu, se odvojio od Đurišića i prešao na hrvatsku stranu. Sam

Đurišić se s jednom skupinom od 300 četnika prebacio preko Vrbasa pokušavajući se probitijužno od Banje Luke, ali u tome nije uspio pa se i on priključio ostalima. Kako kažu srbijanski izvori, tu se dogodio »užas«. Četnici su bili podpuno uništeni jutišima hrvatskih snaga, a u borbije poginuo i sam Đurišić.

O borbi na podnožju Bilogore

POČETKOM godine 1945. gerila na području NDH pretvorila se dobrim dielom u otvoreni bojištni rat. Bojište se protezalo od Jadranskoga mora sve do Drave, odnosno preko

čitave Hercegovine, Bosne, Slavonije i Sriema, dok su partizanski odjeli nastavili s gerilom u pozadini, po Zagorju, Lici i Dalmaciji. Kadaje Crvena armija zaposjela veći dio Madžarske i utvrdila se na Dravi duž hrvatske

granice, srbopartizani su spojili svoju frontu s njezinom. Dobili sutada od Sovjeta obilje oružja i strjeljiva. Crvena armijaje s manjim snagama provalila na hrvatsko područje, ali su one bile svagdje izbačene, osim kod Virovitice, gdje se je 233. sovjetska divizija utvrdila i dižala dulje vrieme. Iako je bila poduprta jakim topničtvom i glasovitim bacačima raketa, Staljinovim orgu jama i Kačušama, koji su bili smješteni na samoj sjevernoj obali Drave, protinapadaj 5. Bobanove divizije i drugih postrojbi izbacio ju je uz velike gubitke s hrvatskog područja. Ovo zadržavanje većine hrvatskih snaga u Podravini izkoristili su partizani te se njihov 10. »zagrebački« korpus učvrstio na Bilogori i odavde ugrožavao Bjelovar i okolna mjesta. Dielovi PTS-a pokušali su ih uništiti, ali nisu postigli većeg uspjeha. Tadaje Prva hrvatska udama divizija dobila nalog da uništi ovo opasno neprijateljsko središte i očisti ovaj kraj od partizana.

Partizani su se bili utvrdili na visoravni Bubanj, koja se proteže sa sjevera od Bilogore, od koje je dieli prirodni kanal, premajugu do šume Kovačice. Bubanj je prirodna tvrđava s koje se i manjajedinica može uspješno braniti. Partizani suje načičkali bunkerima spojenim tunelima i prozvali Tvrđava Jugoslovenske armije. Poslije nekoliko dana krvave borbe uspjela je 20. udarna pukovnij a pod vodstvom pukovnika Rude Šimića primaći se toj tvrđavi i zauzeti točke na njenom jugu i jugoiztoku. Sa zapada je Bubanj obkoljavala 22. udarna pukovnija, a s Bilogore jedinice PTŠ-a. Zapovjednik 2. bojne 20. udarne pukovnije, bojnik Josip Biošić, ustaša-povratnik, čistio je šumu Kovačicu od partizana tiekom čitavog dana i noći osvajajući bunker za bunkerom. Ovdje jejunački poginuo zapovjednik 1. satnije, ustaški poručnik Nikola Gavran.

Pukovnik Rude Šimić, u svojstvu zapovjednika čitave prednje pruge, izdao je potrebne zapovjedi svim jedinicama i prešao u napadaj sa svojom pukovnijom. Nastojao je obići neprijatelja s iztoka i dočepati se pristupa k Bubnju. Vršili su se

juriši s obje strane u kojima i sam Šimić sa strojopuškom u ruci obilazi svejedinice ijuriša na njihovom čelu uz poklik: »Hura – za dom!« Dobio je nalog da što prije uzastupnimjurišima osvoji položaje, prije nego li partizani dobiju pojačanja s iztoka. Osvaja jedan vrlo važni položaj, ali ga napada Podravska partizanska brigada 7. divizije. Nu on ni sada ne napušta osvojeni ključni položaj. Kadaje trčao prema desnom krilu, gdje su bile najžešće borbe, pogada ga strojnički rafal. Umire s riečima: »Ne dajte se braćo! Neka Biošić preuz<ne pukovniju i vodi akciju. Osvetite mene i Gavrana! «

Bojnik Biošićje preuzeo zapovjedničtvo, alije i dalje ostao kod svoje bojne. Onaje ostala bez strjeljiva, a neprijatelj ju je tukao svojim težkim oružjima ijurišima. Ipak se održala ručnim bombama i skromnom topničkom podporom dok pred sumrak nije stiglo strjeljivo. Bojnik Biošićje predložio zapovjedniku divizije da se izvršijuriš na partizansku tvrdavu, ali ga je ovaj odbijao jer da je preopasno jurišati sa h o s jednom bojnom pred noć. Nu konačno je popustio i u 18^{h}45' 2. bojna je započela podhvat. Lagano se spustila s obje strane prielaza, koji spaja Kovačicu s Bubnjem, i na dani znak izvršila iznenadnijuriš sa strane koju su partizani smatrali
nemogućom. Kada su zauzeti prvi bunkeri,

slika
Poglavnik sa seljacima u Hrvatskom Zagorju, god. 1941., odlikovanima za hrabrost u Prvom svjetskom ratu.

prebačena su težka pješačka oružja na Bubanj i otvorena je vatra u svim smjerovima. Među partizanimaje nastala sbrka i oni su postali nesposobni za obranuj er nisu znali s koje ih se strane napada. Jedna sama ustaška bojna razbila je tako X. korpus i njegove 32. i 33. diviziju te izbacilaje borbe preko 2 000 partizana. Bojnik Biošić mogao je javiti zapovjedniku divizije, pukovniku Šolcu: »Bubanj osvojen. Nalazim se na koti 450. II. bojna progoni ostatke potučenog neprijatelja. Zahvaljujem na povjerenju i predajem Vam zapovjedničtvo ostalih jedinica. Neprijatelj je ostavio mnogo mrtvih i ranjenih. S naše strane jedan mrtav i sedam ranjenih«. Kad se razdanilo pronađeno je 642 mrtvih i 145 ranjenih partizana. Oteto sovjetsko i englezko oružje dostajalo je za čitavu jednu bojnu.

SRIEMSKO BOJIŠTE - GROBNICA PARTIZANA (1944.- 1945.)

U SVOM napredovanju prema Zapadu, dne 6. rujna 1944., III. (južna) Ukrajinska fronta (skupina armija) maršala Toljbuhina, s IV. oklopnim sborom generala Ždanova, prešlaje iz smjera Rumunjske Dunav kod Negotina u Srbiji. Dne 11. rujna one se sastaju s I. partizanskom grupom armija kod Palenke na Moravi. Tito naređuje svojoj 28. diviziji da osvoji Hrvatsku Mitrovicu, kako bi stvorila mostobran za prolaz sovjetskih i partizanskih snaga koje bi zaposjele područje od Hrv. Mitrovice do Dunava. Na taj način Niemci bi ostali odrezani u Zemunu i Beogradu. Bugarska I.

armija, na strani Sovjeta, zaposjeda iztočnu Srbiju s Nišem. Niemci pružaju samo ograničeni odpor u svom obćem povlačenju s Balkana. Savezničko zrakoplovstvo pojačava svoju podporu sovjetskim i partizanskim snagama bombardirajući brojne gradove i njemačku vojsku u povlačenju. Titovci tvrde da su u to vrieme već imali 40 divizija od po četiri do šest tisuća boraca, a neke i od 12 000 - s ukupno 350 000 boraca na čitavom području bivše Jugoslavije.

184

Tito je sada koncentrirao većinu svojih operativnih snaga iztočno od Bosne i u Crnoj Gori (I. i XII. korpus i Operativnu grupu od tri divizije) s njima prešao u Srbiju. Do kraja rujna 1944. ove su snage zaposjele središnju Srbiju. Uzpostavio je dva nova »korpusa« XIII. u području Niša i XIV. u iztočnoj Srbiji. Za zaposjedanje zapadne Srbije, Šumadije i Beograda oblikovao je od 9 divizija I. grupu armija. Dne 28. rujna 1944. Tito je odletio u Moskvu gdje se je sastao sa Staljinom, od kojega je zatražio daljnje težko naoružanje za svoje snage i sporazumio se da će sovjetska Crvena armija djelovati u Srbiji i Vojvodini proti Niemcima – budući da njegove snage nisu bile dovoljne da ih se izbaci iz ovih krajeva. Nakon nekoliko dana krvavih borbi, Sovjeti su uz pomoć partizana zauzeli Beograd gdje su Niemci imali gubitke od 25 000 mrtvih i zarobljenih. Nakon pada Beograda, 20. listopada 1944., Tito je sa svojim Nacionalnim komitetom oslobodenja Jugoslavije - privremenom vladom - prešao s Visa u Beograd gdje je, nakon sporazuma s predsjednikom Kraljevskejugoslovenske vlade u izbjegličtvu, drom Ivanom Šubašićem, dne 7. ožujka 1945. oblikovana »Privremena vlada Demokratske Federativne Jugoslavije« na čelu s Titom. Krajem god. 1944. Sovjeti, Bugari i srbopartizani zaposjeli su Srbiju i Makedoniju, a Titove snage Crnu Goru i Dalmaciju. U Makedoniji i na Kosovu sudjelovale su u borbama i dvie albanske partizanske divizije.

Dne l. I. 1945. Tito je prozvao svoju dosadašnju »Narodno-oslobodilačku vojsku Jugoslavije« -
»Jugoslovenskom armijom« i oblikovao I., II. i III. armiju, a početkom ožujka i IV. Ona se sada sastojala od 59 pješačkih divizija, dvie zrakoplovne divizije tejedinica Ratne mornarice i Riečnih flotila. Titovci tvrde, da je ta armija imala ukupno 800 000 vojnika, dok glavar Operativnog stožera HOS-a, generalporučnik Fedor Dragojlov, cijeni njezinu stvarnu snagu na pola milijuna boraca. Zajedno sa sovjetskim, bugarskim i albanskim snagama,

radilo se o nekih 700 000 do 900 000 boraca, poduprtih s oko 250 zrakoplova i 200

185

oklopnjaka te 500 angloameričkih zrakoplova i šestdesetak manjih ratnih brodova. Nasuprot njima stajalo je 20 hrvatskih divizija - uključujući i tri legionarske sa 166 000 boraca i 7 njemačkih divizija i raznih drugih manjih jedinica od kojih su mnoge za vrieme povlačenja preko Balkana pretrpjele priličnc gubitke te više nisu predstavljale nekadanju borbenu snagu. Radilo se o nekih 130 000 njemačkih boraca. Hrvatsko zrakoplovstvo razpolagalo je s nekih stotinjak zrakoplova, a njemačko sa sličnim brojem – uglavnom drugorazredne vriednosti. Hrvatske oklopne snage iznosile su nekih 50 osrednjih i desetak suvremenih oklopnjaka (Tiger), a njemačke stotinjak tenkova i nešto veći broj raznih oklopnih i bornih kola. Razmjer snaga iznosioje pet premajedan u pješačtvu, u korist Sovjeta i partizana, a daleko većije bio razmjer u ostalom oružju. Đilas u svojoj knjizi Ratno dobn kaže: »... U završnoj fazi rata, povlačenjem Nemaca iz Jugoslavije i Grčke partizani su kao

slika

Hrvatski narod je duboko pioživljavao svoju obnovljenu Državu unatoč najvećim opasnostima i nepovoljnim ratnim prilikama On je odbijao svaki pokušaj nametanja tuđinskih totalitarnih ideologija, a u svojoj obnovljenoj Državi, unatoč svim ratnim nedostatcima, osjećao je svoju narodnu, zaista demokratsku državu.

186

regularna vojska stavljeni prvi put na pravu vojničku probu: na Sremskom frontu i na frontu Crna Gora - Mostar«.

Nakon pada Beograda njemačke snage povlačile su se postupno Sriemom dok nije na crti Dunav - Tovarnik - Šid – Bosut - Sava stvorenajaka utvrdena fronta koja je uspješno odolievala nadirućim snagama sa svojim hrvatskim i njemačkim braniteljima. Već u studenom 1944. maršal Toljbuhin pokušao je zaći za leđa ovom bojištu te se je sjakim snagama izkrcao kod Batine Skele, 30 km sjeverno od Osieka, na Dunavu. Izkorišćujući zamrzavanje Dunava, jake sovjetske pješačke snage napale su i Vukovar. Kako kod Batine Skele tako i kod Vukovara pretrpjeli sujake gubitke, među njima i 22 oklopnih kola

T-34 od 26 tona. Uz pomoć partizana stvorili su i mostobran kod Virovitice gdje su prebacili jednu diviziju. Jakim protinapadajima kod Batine i Vukovara Sovjeti su bili prisiljeni povući se preko Dunava, a u siečnju 1945. izbačeni su i iz Virovitice. Zbog važnijih operacija ujužnoj Mađarskoj nisu uznastojali u daljnjim napadajima, pružajući i daljejaku podporu Jugoslovevskoj armiji u oklopnjacima, zrakoplovstvu, topništvu i ambfibijskim čamcima za izkrcavanje na Sriemskom bojištu. Đilas piše: »... Iz razgovora sa komandantom Pekom Dapčevićem i članovima njegovog štaba, stekao sam utisak da bez sovjetskih instruktora i oružja, proboj na tome frontu (12. aprila 1945.) ne bi bio moguć«. Britanski fieldmaršal Alexander je prigodom svog posjeta Beogradu ponudio Titu britanske snage upozoravajući na opasnost borbe neizkusnih novaka proti izkušanim borcima, nu Tito je to dakako odbio bojeći se britanskih uplitanja u njegovu vlast.
I ovaj put su partizani, uz pomoć sovjetskih odjela za izkrcavanje, zašli za leđa braniteljima Sriemskog bojišta forsirajući Dunav i Dravu. U noći između 11. i 12. travnja 1945. Peta srbska brigada, na čelu sa svojim 2. bataljonom, krenulaje u 23 sata u navalu preko Dunava. Sovjetski čamci, koji su ih vozili, nisu mogli pristati uz samu obalu, već tridesetak metara daleko od nje, pa su

partizani morali gaziti vodu do iznad poj asa. Zatim su naišli na minska polja, a onda su ih branitelji zasuli ručnim bombama s uzvisine. Nu uspjelojojje prodrieti preko prvihjaraka i zaći izajako utvrđenih područja te stvoriti mostobran za prielaz drugih četa. U isto vrieme svejedinice Treće armije, pod zapovjedničtvom general-lajtnanta Koste Nađa, počele su forsiranje Drave i Dunava. Šestnaesta divizija počela je sa svog odsjeka Gatski Rid-Sveta Ana, sa zadatkom zauzeća sela Bistrice i Belišća, 28 km sjeverozapadno od Osieka. Ona je trebala osigurati desni bok armije i nakon zauzeća Valpova presjeći vezu Osiek-Našice. Trideset i šesta divizija prešlaje Dravu kod Narda i nastupala s glavninom prema Valpovu, a manjim snagama prema selu Šagu da zatim nastupa smjerom Ernestinovo-Ivankovo i uzpostavi vezu s I. armijom. Zadatak 51. vojvođanske divizije bio je da sa svojom 7. i 12. brigadom forsira Dravu kod Josipovca i presječe veze prema Osieku. Njena 8. brigada imala je prieći Dunav kod Dalja, između Osieka i Vukovara, a tzv. Osječka brigada Dravu kod Sarvaša. Do ponoći 11. travnja na desnu obalu Drave uspješno su se prebacili prvi dielovi svih divizija III. armije. Oni su zauzeli uže mostobrane tako da je dojutra mogla biti prebačena glavnina III. armije. Nakon zauzimanja Narda, Bistrice, Belišća i Valpova, Josipovca i Petrijevaca, uzpostavljenje i širi mostobran na desnoj obali Drave. Na lievoj

obali ostalo je samo težko partizansko topničtvo koje je podpomagalo napredujuće jedinice. One su do 14. travnja zauzele Osiek, Našice i Donji Miholjac da bi se kod Našica spojile sa 6. »slavonskim korpusom« ijedinicama I. armije. Kod Nardske skele podignutje pontonski most za prebacivanje težkog topničtva. U međuvremenuje Južna bosutska operativna grupa divizija žurila da zaskoči branitelje sjuga i borila se za Županju i Vrbanju na Savi. Dok je 5. srbska brigada vezivala za sebe branitelje iz Mohova i Opatovca, pet divizija I. armije krenulo je u frontalni napadaj na samom Sriemskom bojištu.

Dne 12. travnja 1945., u 4 sata i 45 minuta ujutro, počeo je topnički napadaj iz 180 topova I. armije. Sliedila su dva naleta od po 50 lakih bombaša, Petljakov i Šturmovik, uglavnom

slika

Pripadnici Državne ča.stne radne službe, koja je bila sastavljena dobrim dielom od pravoslavnih Hrvata. Zapovjeda joj krilnik pl.Halta, kasnije krilnik Palčić. Početkom 1945. ušla je u sastav 18. ustaške udarne divizije, pod zapovjedništvom pukovnika Majera i branila područje Sunja-Sisak u sastavn II. sbora HOS-a.

sovjetskih iz skupine Vitruk i nešto partizanskih. Nakon 15 minuta krenule su najurišjedinice 1. proleterske i 21. srbske divizije. Kroz prolaze koje su obkopari učinili tiekom noći, prodirali su oklopnjaci s pješačtvom. Sovjetski zrakoplovi su gospodarili nebom, a topničtvo prenosilo vatru u dubinu. Ove nadmoćne snage uspjele su odbiti protinapadaj branitelja i tiekom dana zauzeli su Vukovar, Negosavce, Berak i druga mjesta. Razbijena je 963. njemačka tvrđavska brigada Kletz od koje je ostala svega jedna bojna, a njemačka 41. divizija se počela naglo povlačiti na zapad k Vinkovcima. Uništena je preselica jedne bojne, ajedan laki njemački topnički sklop ostao je bez svih oruda. Nu srbijanski gubitci bili su vrlo visoki.

Poslije proboja Sriemskog bojišta jedinice I. armije zaposjele su osim Vukovara i Tovarnik i Lipovac te prešle rieku Spaćvu, a sutradan zaposjele i Vinkovce. Šireći se brzim prodorima s dravskog mostobrana, divizije III. armije uspjele su razdvojiti

189

njemačke snage i stvoriti pukotinu u njihovom razporedu. Iz pozadine boj išta podupirali su ih partizani 6. »slavonskog korpusa«. Tiekom par sliedećih dana zaposjednuti su Đakovo, Pleternica, Slavonski Brod i Slavonska Požega budući da su se Niemci povlačili na novu obranbenu crtu na rieci Ilovi, 80 km iztočno od Zagreba. Dne 25. travnja I. srbopartizanska armija izbila je u šire područje Pakraca, a manjim snagama pred Novsku. Nu, kako kažu beogradski izvori, »na rieci Ilovi bila je zadržana odporom neprijateljskih snaga, zajedno s III. armijom«. Bila je to glasovita Zvonimirova linija.

Pri proboju Sriemskog bojišta, kako kaže Đilas »... najviše krvi dali su Srbi. Oni su dali najveći broj novih, kao i najveći broj regruta u starim jedinicama... To je bila najveća i najkrvavija bitka koju je uopšte naša vojska vodila... Od Dapčevića sam doznao da je on do Zagreba izgubio 36 000 ljudi... Nemci, iako ne kao ranije, dobro su se tukli protiv naše neiskusne vojske... čak i hrvatski domobrani... Neki protivnici tvrdili su u svojoj silnoj mržnji: da je ta nesaglediva klaonica samo zato izmišljena ili da se iskoreni omladina Srbije ili da se uništi `hrvatska država'. Ali bilo je i dobronamernih kritika, koje sam čuo čak i od mnogih učesnika toga fronta: »Sve je to bilo nepotrebno obzirom da su se Nemci svakako već nalazili pred slomom - a državna vlast u Beogradu već je učvršćena... Na Sremskom frontu nismo mi imali protiv sebe samo Nemce: već i domaće neprijatelje koji su bili spremni da po padu Nemačke stave pod zaštitu zapadnih sila koje su bile neprijateljski raspoložene protiv komunizma. Da Sremskim frontom nisu rukovodili komunisti, onda bi bilo razumno ne žuriti se probojem«.
Divizije Treće armije su do 20. IV. obuhvatile Papuk te je položaj na Novom dravskom kanalu duž Voćinske rieke morao biti napušten. Pala je Podravska Slatina, neprijatelj je izbio izpred Pakraca i Daruvara, a 25. travnja zaposjeo Viroviticu. Kako su se povlačile hrvatske i njemačke snage da ne budu odsječene, Druga partizanska armija, nastupajući desnom obalom Save je do 24. travnja zaposjela Doboj, Derventu, Bosanski Brod, Bosansku i

190

Staru Gradišku, a 25. srbska divizija obkolilaje područje kod Bosanskog Šathca, Odžaka i Svilaja gdje je deset tisuća boraca HOS-a pružalo odpor.

Naprostoru Lika-Primorje djelovala je osim 11. divizije HOS-a i 392. hrvatska legionarska divizija koja je u kasno ljeto 1944. stigla u prostor

Karlovca, a zatim Otočca i Gospića. Oko Uzkrsa god. 1945. započela je Četvrta partizanska armija sa svojih 14 divizija ofenzivu iz smjera Dalmacije. 392., Plava, divizija, pogotovo njezina 847. pukovnija na visovima oko Ličkog Osika, bila je težko udarena od premoćnog neprijatelja. Započelo je obće Njemačko povlačenje pa su redom napuštani Gospić, Babin Potok, Lički Osik i Otočac, a zatim primorski gradovi Senj, Novi i Crikvenica. Ostatci Plave divizije povlačili su se preko rieke Like u Velebit. Iz smiera Trsta dolazilaje u pomoć jedna njemačka divizija, ali nije došlo do spoja. Pao je i Ogulin i partizani su izbili blizu Rieke gdje se bila povukla i Plava divizija te branila grad zajedno s mornaričkim jedinicama. Organizirana je fronta od Kraljevice, na obali, do Delnica, a zatim prema Kočevju i dolinom rieke Krke. Najutvrđeniji dio ovog bojišta bio je od Snežnika do Klane i riekom Rječinom od Sušaka. Nu partizanska 20. divizija (Bogdm Pecotić) ojačana jednom brigadom, oklopnjacima T.43 i motoriziranirn topničtvom do 28. travnjaje zauzela Ilirsku Bistricu, dok se 43. divizij a probila prema planini Čičariji u Istri. Partizanska 9. divizija se s otoka Cresa izkrcala u Istri izbijajući u Volosko i Rukavac u pozadinu riečkog bojišta. Tri partizanske divizije (13., 19. i 26.) napadale su na bojište Rieka-Klana, a četiri (9., 18., 20. i 29.), zajedno s 9. slovenskim korpusom, žurile prema Trstu i Ljublj ani. Početkom svibnja partizanskejedinice bile su već u Trstu, Tržiću na Soči, Gorici, Tolminu, Kobaridu, Bovcu i Tarcentu, a Kvarnerski odred u Puli. Nakon bitke kod Klane, dne 21. i 22. IV., njemački 97. vojni sborje odustao od daljnjih protinapadaja i, pritješnjen između Rieke i Ilirske Bistrice, počeo organizirati obranu. Zapovjednik Jugoiztoka, general Loehr, zapovjedio je proboj preko Ilirske Bistrice i Postojne prema Ljubljani. Dne 3. V. započeoje pokušaj proboja obruča u kojemu su sudjelovali ostatci

191

Plave divizije. Žestoke borbe trajale su sve do 6. V. kada su se obkoljenejedinice našle stegnute na prostoru od četiri četvorna kilometra. Dne 7. V. ujutro predalo se partizanima 16 000 njemačkih vojnika, s nekoliko generala. General Kuebler podpisao je uvjete kapitulacije prema kojima se »hrvatski fašisti, uključujući legionare, kao i gradanske osobe, koje se nalaze kod 97. sbora - moraju izručiti Jugoslavenima«. Tako je izručeno 10 000 Hrvata, ali ni Niemci nisu pušteni kući kako im je bilo obećano, već su bili zarobljeni od partizana i mnogi poubij ani. U borbama oko Rieke iztakla se i hrvatska Istarska divizija pod zapovjedničtvom pukovnika Reša.

Napadaj na Karlovac, kojega su branili dielovi 11. divizije HOS-a (pukovnik Aleksić), započeoje 4. svibnja 1945. Nakon težkih uličnih borbi - prema priznanju partizana - »ipak je neprijatelj

slika

Hrvatski metropolit i zagrebački nadbiskup dr. Alojzije Stepinac bio je vojni vikar Hrvatskih oružanih snaga, a njegov zamjenik pop Stipe pl. vučetić bio je stari pravaš. Nadbiskup Stepinac je pokušao sve učiniti da se spasi Država Hrvatska god. 1945. i zbog toga je bio od Beograda osuc~en na 16 godina prisilnog rada.

uspio zadržati mostobran na desnoj obali Kupe, što ga je još činilo gospodarom sjevernog dijela grada i otežavalo pregrupiranje jedinica Jugoslovenske armije«. Dovučena je i 23. partizanska divizija. Tek 7. V. zapovjednik V. sbora HOS-a, general Ivan Herenčić, izdao je zapovjed za povlačenje u smjeru Zagreba. Tako je završena borba na području Skupine Lika i sve su sejedinice HOS-a prikupile oko Zagreba i Varaždina za povlačenje prema Austriji.

POSLJEDNJI DANI RATA

Strategijski zadatak pet hrvatskih vojnih sborova bio je pred kraj rata braniti široki prostor oko Zagreba, počevši od iztočnih obronaka Bilogore, zatim duž rieke Ilove do njenog utieka u Savu, Savom do Siska te tiekom rieke Kupe do Karlovca. Iztaknuti postavi ovog područja bili su u Gospiću s vezom na Karlovac i Dvera na Uni, s vezom preko Kostajnice na Dubicu. Izpred. ove Zvonimirove linije bila je izpupčana tzv. Predzvonimirova linija, koja se polukružnu protezala od Koprivnice na Sisak i Karlovac (dok je sama Zvonimirova linija bila postavljena od Koprivnice preko Dugog Sela na Karlovac). To se bojište djelilo na četiri odsjeka:

SKUPINA IZTOK: I. sbor generala Ante Moškova (2. i 5. divizija); Samostalni ustaški sdrug i Brzi sdrug. III. sbor generala Ariura Gustovića (3., 7., 8. i 9. divizija); 369. hrvatska legionarska Vražja divizija; Kozački konjanički sbor i 4 njemačke divizije. Ukupno 13 i po1 divizija. Nasuprot

skupini Iztok stajala je III. partizanska armija (7 divizija) te iužnije I. armija (12 divizija). Operativno područje bilo je između Save i Drave te Bilogore. SKUPINA JUGOIZTOK: IV. sbor generala Josipa Metzgera (4., 6. i 15. divizija); II. sbor generala Vjekoslava Luburića (17. i 18. divizija s Obranom), zatim 373. hrvatska

193

legionarska Tigar divizija. Svega 7 divizija. Partizani su na ovom odsjeku razpolagali s II. armijom sastavljenom od 12 divizija. Operativno područje bilo je od Save u luku do pola puta između Siska i Karlovca.
SKUPINA JUGOZAPAD: V. sbor generala Ivana Herenčića (10. i 13. divizija); jedan složeni njemački odjel. Svega dvie i pol divizije. Partizani su ovdje raspolagali s nekoliko divizija II. i IV. armije. Podhvatno područje bilo je širi prostor oko Karlovca.
H.O.S. 1945.
Junačka obrana Zvonimirove linije

VELIKE OBRANBENE BORBE U OŽUJKU I TRAVNJU 1945.

KAKO sami srbopartizanski izvori priznaju - »ustaše su branili svaku stopu svog područja«. Težke obranbene borbe vode se krajem ožujka i tiekom čitavog travnja 1945. Dne 21. III. Jugoslovenska armija vrši više napadajužno i zapadno od Bjeljine koji su svi odbijeni. Kako bi olakšali svoj težki moralni i stvarni neuspjeh u Moslavini, partizani noću od 17. na 18. ožujka napadaju pojedina hrvatska uporištajugoiztočno od Bjelovara nadajući se prodrieti u sam grad. Hrvatsko ratno izvješće bilježi: »... Posade ovih uporišta borile su se međutim lavovski i stvorile na taj način potrebno vrieme za zahvat naših pričuva, koje je podhvatno zapovjedničtvu pripremilo predviđajući ovakav položaj. Iznenadnom pojavom naših pričuva zaprepašteni neprijatelj dao se u panični bieg, odvezavši umjesto pliena, kome se bio nadao, svoje mrtve na 80 kola, dok je 62 poginula ostavio na bojnom polju, a 6 neprijateljaje zarobljeno. I ovom prigodom neprijatelj je dao dokaza svoje zvjerske okrutnosti, zaklavši 60 hrvatskih vojnika, koji su sejunački borili u svom obkoljenom uporištu, izpalivši i posljedni metak«.

194

slika

Kod Bosanskog Novog napadači su imali 41 poginulog te je zaplienjen 1 bacač, 2 strojnice, 2 strojopuške, 1 strojosamokres te veći broj pušaka i strjeljiva. Jugozapadno od Prieboja odbijeni su svi neprijateljski napadaji prema sjeveru te je ubijen 51 partizan, 8 zarobljeno i zaplienjeno 9 strojnica. U području Plitvičkih Jezera zaplienjeno je jedno veće skladište. Podhvatne snage HOS-a oslobodile su Trnovo i prodrle premajugu. Partizani su imali 46 mrtvih, 4 zarobljena te su ostavili veću količinu oružja i dojavne opreme. Oborena su 3 neprijateljska zrakoplova. U Sriemu, na Dravi, na Ivan Planini te kod Sokolca nije bilo većih borbi.
Dne 24. III. na visinskom području Brke, kod Brčkog, partizani su protjerani uz 47 poginulih. U sjevernom dielu Požeške kotline pobijeno je 29 odmetnika, 5 zarobljeno te zaplienjena 1 strojopuška, 14 pušaka i. 5 konja. Kod Bosanske Kostajnice neprijatelj je imao 29 poginulih. Između Krbavskog Polja i Une

nastavile su se žestoke obranbene borbe. Uništena su troja oklopna kola. Kod Trnova partizani su u podhvatu čišćenj a razbijenih snaga izgubili 37 mrtvih i 4 zarobljena. Njihovi ukupni gubitci u bitci za Trnovo iznosili su: 211 poginulih i 18 zarobljenih. Plien: 3 bacača, 14 strojnica, 102 puške, 1 samovoz, 1 strojni kotač, veća količina topničkog i pješačkog strjeljiva te dojavna oprema. Uspješno se nastavlja podhvat između rieke Spreče i Gradačca gdje su protjerani partizanski odjeli. Oborena su dva neprijateljska zrakoplova. Na donjoj Drini, na sriemskom i dravskom odsjeku te na Ivan Planini nije bilo važnijih događaja.
Dne 25. ožujka srbopartizani su izgubili kod Gračanice 152 poginula, dok je zaplienjeno 11 strojnica te drugo oružje. Kod Garešnice protjerani su odmetnici te su imali 247 poginulih, među njimajednog `načelnika štaba', jednog `oficira' i 2 `komesara'. Svoje mrtve i ranjene odvukli su na 20 kola. Broj ranjenih cieni se na oko 300. Zarobljeno je 43 partizana, a plienje iznosio 93 puške, 11 strojnica, 20 bacača, 2 strojosamokresa, jedna krugovalna
slika

Poglavnik na bojištu u Kordunu.

postaja, 1 brzoglas te veća količina žita i brašna. Nastavljaju se obranbene borbe na donjem tieku rieke Une te kod Trnova gdje su neprijatelji dovukli pojačanja. Na donjoj Drini, u Sriemu, na Dunavu i na dravskom odsjeku došlo je samo do obostrane topničke i bacačke vatre. Oborena su tri neprijateljska zrakoplova.

Dne 26. III. odbijenje partizanski napadaj u području Jastrebarskog te u području Gračanice gdje su odmetnici imali 62 poginula i 4 zarobljenih. U borbama za ovo mjesto dne 22. i 23. III. zaplienjeno je 307 pušaka, 3 strojopuške, 1 bacač i razno strjeljivo. Oboren je jedan zrakoplov. Na Sriemu i na Dravi te na Ivan Planini nije bilo značajnih događaja.

Dne 27. III. javlja se o uspješnom napredovanju podhvata na Majevici. U Papuku su partizani dne 21. III. izgubili 173 poginulih, među njima jednog komesara i 3 `oficira' te 24 zarobljena, pa nisu ponovili napadaje u požeškoj kotlini. U zapadnom dielu Bilogore razpršeni su partizani koji su tamo imali 42 poginula i 8 zarobljenih. Zaplienjena je 1 strojnica, 18 pušaka i 2 samokresa. Prigodom pokušaja prielaza jedne neprijateljske obhodnje preko Drave potopljen je jedan čamac. Nastavljaju se obranbene borbe u širem području Bihaća. Na Ivan Planini, donjoj Drini, kod Trnova i Sokolca nije bilo većih podhvata.

Dne 28. III. U Lici se vode borbe u gorovitom području između Krbavskog Polja i rieke Like. Posada Bihaća odterećena je podhvatom iz smjera iztok-sjeveroiztok. U području Trnova i Sokolca odbijeno je višejakih napadaja. Nastavlja se podhvat na Majevici gdje su srbopartizani imali 62 poginula. U Sriemu i na Dravi samo obostrana vatra za uznemiravanje.

U vremenu od 27. do 30. III. pretrpjeli su partizani u Moslavini gubitke od 315 mrtvih i 5 zarobljenih. Plien iznosi 9 strojopušaka, 3 bacača, preko 50 pušaka i raznu opremu te strjeljivo.

197

Dne 31. III. nastavlja se podhvat na Majevici. U području Bihaća neprijatelj je nakon bezuspješnih napadaja mirovao. Odbijeni su napadaji na pojedina uporišta u dolini Une i iztočno od Bihaća. U borbama kod Slunja izgubili su

partizani 106 poginulih, 12 zarobljenih i četvora oklopna kola. U prostoru Mokro-Sarajevo protjeranje neprijatelj, izgubivši 276 poginulih te 1 bacač, 10 strojnica, 4 rakete i tri puške. Kod Vareša imali su partizani 130 poginulih. U Lici samo manje borbe.

Na Ivan Planini vrši neprijatelj napadaje od podneva 29. III. do kasno u noć 31. III. koji su odbijeni, djelomično u blizoj borbi. Kod Trnova odbijen napadaj na zapadno krilo hrvatskih postava. Kod Sokolca popušta neprijateljski pritisak nakon većih gubitaka. U manjim borbama neprijatelj je imao 54 poginulih. Kod Mošćanice, jugoiztočno od Zenice, odbačeni su partizani uz 18 palih te je zaplienjeno 18 pušaka. Na Dravi i u Sriemu samo pojačana neprijateljska vatra i ulog zrakoplovstva.

Dne 2. travnja u borbama na Kordunu partizani gube 42 mrtva, 9 zarobljenih, 2 strojnice ijednu strojopušku. U području Ogulina razbijena je jedna manja neprijateljska skupina, ostavivši 14 mrtvih, jednu strojopušku ijedan bacač. U vremenu od 26. do 30. III. na širem području Gospića izgubili su partizani 178 poginulih i 5
zarobljenih, dok su zaplienjene 3 oklopne šake, 8 strojnica, 4 bacača, 4 strojosamokresa i 60 pušaka. U Sriemu i na Dravi samo vatra za uznemiravanje.

Dne 3. IV. u zapadnotri dielu Moslavačke Gore razbijena je jedna partizanska skupina uz SO poginulih. Jedna hrvatska borbena skupina prodrlaje iz Babinog Potoka prema iztoku i razbila srbopartizane koji su se pripremali za napadaj zapadno od Prieboja. Neprijateljski gubitci: 142 poginula, 19 zarobljenih, 9 strojnica i jedan bacač. Na Ivan Planini odbijeno više dnevnih i noćnih napadajapripremljenihjakom topničkom vatrom. Na desnom krilu bojišta kod Trnova samo slabiji napadaji. Kod Sokolca odbijeno

nekoliko napadaja u kojima su partizani imali 72 poginula i 5 zarobljenih. Zaplienjene su 2 strojnice i uništena 2 protioklopna topa. Na donjoj Drini neznatne djelatnosti, a kod Bihaća zatišje.

Dne 4. travnja 1945. u području Bjeljine odbijeni svi napadaji, uz 59 mrtvih partizana. U sjevernom dielu Požeške kotline odbijen napadaj na jedno hrvatsko uporište. Oborena su dva neprij atelj ska zrakoplova.

Dne 5. IV. na Dravi obostrana živahna izvidnička djelatnost. Odbijeni su slabiji pokušaji neprijateljskog prielaza preko Drave kod Valpova-Narda i Legrade gdje su izkrcane snage odbačene opet na sjevernu obalu rieke. U Požeškoj kotlini odbijen jedan napadaj prigodom kojeg je palo 30 partizana. Hrvatske oružane snage napale su neprijatelj a u području Kaptol-Velika nanievši mu 15 mrtvih i zarobivši 3 odmetnika te 5 pušaka. U borbama u Moslavini pretrpjeli su neprijatelji 67 poginulih i 2 zarobljena. Zaplienjene 3 strojopuške, 2 strojosamokresa, 27 pušaka, strjeljivo i razno tvorivo. Odbijena je jedna partizanska skupina koja je

slika

Poglavnik Nezavisne Države Hrvatske prima mitropolitu i arhiepiskopa Hrvatske pravoslavne crkve Nj. Preosvećenost Germogena, lipnja 1942. u Zagrebu.

uporno branila prievoj iztočno od Mokrog. Kod Kaknja i Vareša izgubili su partizani 81 poginulog i 6 zarobljenih. Na sriemskom odsjeku samo obostrana topnička i pješačka vatra.

Slične borbe traju sve do kraja travnja 1945. kada se razplamsavaju u punom obujmu, ujeku partizanske ofenzive. Dne 24. IV. partizani započinju napadaj u području Bosanskog Novog, nakon jake bacačke i topničke pripreme, ali su odbijeni usredotočenom vatrom branitelja.

U Slavoniji jedinice HOS-a zadržavaju napredovanje srbopartizanskih jedinica, a u Podravini su u tieku žestoke borbe na sjevernom krilu. Na Rječini se također vode žestoke borbe. U području Generalskog Stola i Sjeverno od Slunja nije bilo važnijih događaja.

Dne 25. IV. poduzetim protumjerama olakšanje položaj na Rječini. Kod Generalskog Stola odbijen je noćni napadaj

slika

Hrvatski narod nije u svom državnom poglavaru vidio političara jedne određene struje - nego svog suverena nakon više od osam stoljeća tuđih vladara.

partizana te su hrvatske postrojbe zauzele Bosiljevo i Lešće. Kod Vukove Gorice protjerana je jedna odmetnička banda uz 39 poginulih. Kod Bosanskog Novog popustioje partizanski pritisak. Uništeni sujedan neprijateljski top ijedna oklopna kola. U dolini Save razbijena je jedna neprijateljska skupina koja je imala 99 poginulih. Izpražnjena je Nova Gradiška. Na sjevernom krilu u Slavoniji partizani nastavljaju sjakim napadajima, ali su pojedini prodori zabrtvljeni. Neprijatelj je na ovom odsjeku do sada imao 2020 poginulih te 129 zarobljenih. Uništena sujedna oklopna kola T-34, a zaplienjeno 6 protioklopnih topova, 10 bacača, 79 strojopušaka i strojnica te razno dnugo oružje i tvorivo. Kod Slunja i na Dravi vlada zatišje.

Dne 26. IV. na Rječini vode se i dalje snažne borbe. Kod Generalskog Stola partizani su nakon jake topničke i bacačke pripreme započeli s napadajem. Između Bosanske Krupe i Bosanskog Novog odbijeno je nekoliko napadaja. Kod Grubišnog Polja jedna je hrvatska udarna skupina u sjajnomjurišu razbila jednu proletersku brigadu koja je u paničnom biegu ostavila na

slika

Bugarski poslanik u Zagrebu prednje visoko odlikovanje Poglavniku. Nikakve političke okolnosti nisu pomutile tradicionalno prijateljstvo hrvatskog i bugarskog naroda i njihovo prirodno savezničtvo.

bojištu 227 poginulih i 13 zarobljenih, a oteto je 6 strojnica, 20 strojopušaka, 43 puške, brzoglasno tvorivo, 8 vagona hrane i zastava IV. proleterske brigade. Vlastiti gubitci iznose 29 mrtvih. Nešto sjevernije odbijen je napadaj na jedno uporište te su odmetnici imali 52 mrtva, jednog zarobljenog te izgubili 7 strojopušaka i 36 pušaka. U Podravini neprijatelj i dalje napada nesmanjenom žestinom. Na Dravi samo izvidnička djelatnost.

Dne 28. IV. osvojeno je kod Generalskog Stolajedno važno visinsko područje. Uništen je stožerjednog bataljona i 20 partizana. Vode se borbe između Mrežnice i Korane. Na Unskom odsjeku novi neprijateljski napadaji na području Bosanski Novi-Dvor na Uni. Na južnom krilu slavonskog bojišta hrvatskim protinapadajima razbijenje neprijatelj u njegovim pripremnim postavima. Neprijatelj vrši pritisak na cestu Lipik-Poljane. Između

Garešničkih i Zdenačkih ribnjaka odbijeni su svi napadaji. Vode se borbe sjakim neprijateljskim snagama koje napadaju pojedina mjesta što su više puta mienjala gospodara. Neprijatelj je pretrpio težke gubitke. Kod Grubišnog Polja također su odbijeni svi napadaji te su srbopartizani pretrpjeli gubitke od 220 poginulih i 7 zarobljenih. Plien je iznosio 15 strojnica, 9 strojopušaka, 2 bacača, 2 protioklopna topa, 12 strojosamokresa te veći broj pušaka i razno strjeljivo. U Podravini zadržano je daljnje neprijateljsko nadiranje, a na Dravije bila samo obostrana topnička vatra.
Dne 29. travnja odvijaju se žestoki neprijateljski napadaji u području Bosanskog Novog, uz jaku topničku i bacačku podporu, ali su svi odbijeni usredotočenom vatrom i hrabrim držanjem hrvatskih četa. Neprijatelj je izgubio 66 poginulih i 9 zarobljenih. Plien iznosi 3 strojnice, 2 strojopuške, 4 bacača i 20 pušaka. U tieku su težke borbe na mostobranu iztočno od Kostajnice gdje partizani napadajujakim snagama. U području Grubišnog Polja i sjevernije vode se vrlo žestoke borbe. Partizanski gubitci iznose: 347 poginulih, 33 zarobljena, 6 protioklopnih topova, 35 strojnica, 13 strojosamokresa i 65 pušaka. U Podravini su odbijenijaki noćni napadaji, a između Garešničkih i Zdenačkih ribnjaka vode se ogorčene borbe. Na Rječini, kod Generalskog Stola i na Dravi samo manje djelatnosti.

slika
Poglavnik Nezavisne Države Hrvat.ske dr. Ante Pavelić otvara Hrvatski državni sabor dne 28. veljače 1942. u
Zagrebu. Hrvatski sabor sačinjavali su 300 narodnih zastupnika svih hrvatskih stranaka i pokreta -- nekadašnje Hrvatske seljačke .stranke, Hrvatske stranke prava, Muslimanske organizacije, Hrvatskog republikanskog seljačkog saveza, Hrvatske zajednice, Narodne stranke, Muslimanske napredne stranke i Ustaškog pokreta. Svi oni su potvrdili uzpostavu Nezavisne Države Hrvatske i poništili .stvaranje umjetne velikosrbske tvorevine Jugoslavije

Dne 30. IV. najužnom krilu u Slavoniji odbijeni su mjestni partizanski napadaji ujačini bataljona. Protinapadajemjedne hrvatske skupine u južni bok i leda neprijatelja, koji je prešao rieku Ilovu između Garešničkih i Zdenačkih ribnj aka, u suradnj i s čelnim napadajem gorskih, ustaških i udarnih postrojbi, razbijena je 1. proleterska te 5. i 6. partizanska divizija. Neprijatelj je u paničnom biegu odbačen prema iztoku pretrpj evši velike gubitke u ljudstvu i tvorivu. Samo izpredjedne hrvatske divizije nađeno je 328

poginulih, a zaplienjena je velika količina oružja i strjeljiva. Na Rječini samo mjestne borbe. Neprijateljske snage su se izkrcale u Opatiji. Sjeverozapadno od Generalskog Stola odbijeno je nekoliko napadaja. Na Unskom odsjeku odbijeni su novi napadaji usredotočenom vatrom branitelja te se vode borbe na prostoru Dubice. Na sjevernom krilu u Podravini pročišćen je jedan neprijateljski prodor i odbijen napadaj na uporište.

203

Dne 2. V. 1945. vode se žestoke borbe na području Rieke i Rječine. U području Generalskog Stola dobijeni su brojni partizanski napadaji. Neprijatelj je protinapadajem hrvatskih snaga izbačen iz Toplica Lešće, a njegovi su gubitci znatni. Kod Bosanskog Novog vode se neprekidne borbe. Neprijateljske snage, koje su prešle Unu između Umčana i Divuša, odbačene su uz težke gubitke opet na iztočnu obalu. Na bojištu su ostavile 235 poginulih te 50 zarobljenih. Zaplienjena je veća količina oružja. I na mostobranu kod Kostajnice vode se težke borbe. Neprijatelj je ovdje izgubio 224 poginulih i veći broj ranjenih. Partizanske snage, koje su se prebacile preko Une iztočno od Dubice i južno od Jasenovca, odbačene su na iztočnu obalu uz velike gubitke. U Slavoniji neprijatelj napadau dolini Save, alije svugdje odbijen. Na iztočnim proplancima Bilogore postigao je jedan prodor, alije ovaj odmah zabrtvljen. Na sjevernom krilu u Podravini također su odbijeni svi neprijateljski napadaji. Na Dravi su odbijeni pokušaji prebacivanja neprijateljskih udarnih ščetova preko rieke.
Dne 2. svibnja partizani su proširili svoj prodor prema zapadu na Rječini. Kod Generalskog Stola pročišćen je jedan manji prodor Nastavljaju se borbe kod Bosanskog Novog i Kostajnice. U Slavoniji neprijatelj samo mjestimično napada na srednjem odsjeku. U već javljenim borbama kod Garešničkih i Zdenačkih ribnjaka srbopartizani su pretrpjeli 1428 poginulih, 44 zarobljena, dok je zaplienjeno 6 protioklopnih topova, 117 strojnica i strojopušaka, 14 bacača, 249 pušaka; 124 strojosamokresa, 26 protioklopnih pušaka, 4 samovoza i 6 krugovalnika. Hrvatske snage povukle su se iz Grubišnog Polja i Zdenaca. Na Bilogori neprijatelj i dalje nadire jakim snagama. Kod Legrade odbijenje pokušaj jedne neprijateljske bojne da se prebaci preko Drave.

Dne 3. V. 1945. javlja se da je neprijatelj zadnjih dana pretrpio u borbama na donjem tieku Une preko 1 000 poginulih i 1 500 ranjenih. Na mostobranu Kostajnica odbijeni su jaki neprijateljski napadaji. Izpražnjenje Bosanski Novi, a posade s donjeg tieka rieke Une također su povučene na novu borbenu crtu. Na Rječini samo manje borbe, a kod Generalskog Stola

neprijatelj pojačava svoj pritisak na nove hrvatske postave. Povućeno je južno krilo u Slavoniji i izpražnjeno područje Novske. U Bilogori i Podravini partizani napadaju i dalje sjakim snagama. Na Dravi samo obostrana topnička paljba. Oboren je jedan neprijateljski zrakoplov.

POVLAČENJE

HOS POBJEĐUJE I NA POVLAČENJU

HRVATSKE ORUŽANE SNAGE - iako visokog borbenog morala - bile su početkom svibnja 1945. stisnute na najuži dio hrvatskog državnog područja zbog sustavnog i brzog povlačenja njemačkih snaga u smjeru Austrije, dok su prema Zagrebu, Rieci i Trstu pritiskivale srbopartizanske snage u jačini najmanje pola milijuna boraca, poduprtih zrakoplovstvom i oklopnjacima, a u slučaju potrebe ijakim sovjetskim snagama u jugozapadnoj Mađarskoj. Crvena armija bila je već od 13. do 16. travnja 1945. zauzela Beč i tako zašla duboko iza ledajugoiztočnom bojištu. Dne 19. travnja Amerikanci su zauzeli Leipzig, a 21. travnja skršenje njemački odpor u sjevernoj Italiji gdje je napuštena Bologna. Dne 23. travnja 5. američka vojska prešla je rieku Pad, a 25. spojili su se američke i ruske čete kod Torgaua na Elbi. Već sliedećeg dana Berlin je bio obkoljen od sovjetskih četa. Dne 29. travnja njemačko zapovjedničtvo u Italiji kapitulira pred angloameričkim snagama, a 30. travnja Hitler izvršuje samoubojstvo u svom bunkeru u Berlinu. Istog dana Amerikanci zaposjedaju Muenchen u Bavarskoj. Dne 1. svibnja titovci dolaze do Trsta, a sliedeći dan pada Berlin. Dne 4. svibnja njemačke snage na Zapadu predaju se britanskom fieldmaršalu Montgomeryju. Istog dana njemačko zapovjedničtvo Jugoiztoka odredilo je povlačenje bojištne crte pred Zagrebom, Varaždinom i Karlovcem na prostor Maribor-Celje gdje je navodno trebalo organizirati novu borbenu liniju. Radilo se zapravo samo o osiguravanju odstupnice njemačkoj vojsci koja je žurila u Austriju da ne padne u ruke titovcima.

Prvotni nacrt Hrvatskih oružanih snaga bio je braniti Zagreb, a taje dužnost povjerena generalu vitezu Luburiću. Započelo se utvrdivati pojedine stratežke točke gradeći na brzu ruku bunkere i strojnička gniezda. Bilo je

predvideno okupljanje težkog oružja na Kazalištnom trgu i kod Tehničkog fakulteta u Klaićevoj ulici. Međutim, zbog obćeg pogoršanja položaja odlučilo se odustati od obrane Zagreba čija bi posljedica bila samo razaranje hrvatskog glavnog grada i težka srbopartizanska osveta nad pučanstvom. Predlagalo se da dr. Vladko Maček preuzme privremenu vladu i da stupi u vezu sa Zapadnim saveznicima, nu onje stavio kao uvjet da se barem 15 dana održi bojište pred Zagrebom, što s obzirom na prodor partizana prema Karlovcu i Rieci nije bilo moguće. Također je veliku ulogu igralo i obće pomanjkanje strjeljiva, tako da je većina boraca imala tek 10-15 metaka dnevno po puški. Prema nekim viestima, navodno iz Vatikana, zapadni saveznici bili su spremni primiti predaju hrvatske vojske i građanstva u Austriji. Izaslanik Hrvatske državne vlade Savezničkom zapovjedničtvu u Italiji, ministar dr. Vjekoslav Vrančić, bio je zadržan u sjevernoj Italij i od britanskih predhodnica pa od njega nisu stizale nikakove viesti, kao ni od trojice bivših savezničkih ratnih zarobljenika koji su s istom misijom bili odletjeli u Zadar i Italiju. Nije se uspjelo uzpostaviti niti krugovalni dodir s Angloamerikancima. Dne 6. svibnja 1945. Hrvatska državna vlada odlučila se za povlačenje cjelokupnih Hrvatskih oružanih snaga i pučanstva, koje se želi povlačiti, ususr et britanskim i američkim snagama u Austrij i. Tako je započelo masovno povlačenje oko 150 000 hrvatskih vojnika i 400 000 izbjeglica. Dne 7. V. poslije podne krenuo je Poglavnik s pratnjomjednejedinice svog Tjelesnog sbora i Glavnog Stana prema Rogaškoj Slatini, blizu hrvatsko-slovenske granice, gdje je ova kolona pristigla predvečer. U noći od 7. na 8. svibnja, zapovjednik njemačkih snaga generalpukovnik Loehr izvjestioje brzoglasno Poglavnika da je njemačko vrhovno zapovjedničtvo izvršilo bezuvjetnu kapitulaciju pred zapadnim Saveznicima te mu je predao i zapovjedničtvo nad trima hrvatskim legionarskim divizijama. Dne 8. V. ujutro Glavni Stan Poglavnika u Rogaškoj Slatini zaključio je da se nastavi povlačenje pretna Koruškoj gdje će Hrvatske oružane

snage predati oružje zapadnim Saveznicima, a ni u kojem slučaju partizanima. Nu već istog dana general Loehr započeoje pregovore o predaji s partizanima koji su već zaustavljali i ugrožavali njemačke postrojbe u Sloveniji.

Istog dana u 23 sata stupilaje na snagu obća njemačka kapitulacija.

Zadnja obaviest, koju su primile hrvatskejedinice dne 8. V., bila je da general Luburić preuzima zapovjedničtvo nad svim snagama u povlačenju.

Povlačenje se vršilo uredno te je do 9. svibnja većinajedinica napustila hrvatsko državno područje. Tek jedna petina hrvatske vojske i pučanstva u povlačenju razpolagalo je sa strojnim vozilima, a većina se povlačila pješke ili raznim kolima. Već 7. V. Hrvatska državna vlada nalazila se s prvim kolonama u Klagenfurtu u Koruškoj gdje je sliedećeg dana došla u dodir s nadirućim britanskim snagama, nu nije uspjela uzpostaviti vezu ni s jednim višim zapovjedajućim častnikom. Slovenski partizani tada su već upali u Korušku, odnosno pokušavali ometati povlačenje hrvatskih i njemačkih snaga. To povlačenje znatno su uzporavale dugačke njemačke kolone s težkim oružjem i preselicama. Hrvatska glavnina kretala se smjerom Zagreb - Zidani Most - Celje - Dravograd, u dužini od 200 km, ajedan manji dio išao je sjevernije, preko Maribora, prema Dravogradu i Klagenfurtu.
Njemačko zapovjedničtvo ponudilo je partizanima da propusti njegove snage prema Koruškoj, a da za uzvrat Niemci neće ništa dizati u zrak, pa ni mostove, pogotovo u Zagrebu. Iako nije došlo do formalnog primirja, tako je šutke učinjeno kođ Zagreba. Peta i dielovi 2. divizije, pod zapovjedničtvom generala Bobana, povlačila se iz Zagreba preko Rebra i Šestina. Druga bojna 5. lovačke pukovnije (bojnik Berislav Gračan) imala je u noći od 8. na 9. svibnja borbu s partizanima kod groblja Mirogoj u Zagrebu te sej e zatim povukla preko Šestina. Jedinice 1. Gorskog sdruga imale su okršaj s partizanima u Vlaškoj ulici u Zagrebu, a zatim su se preko Černomerca povukle prema Samoboru. Zadnje zalaznice bile su manje skupine Ustaške obrane koje su imale manje okršaje s pojedinim partizanima infiltriranima u grad ili njihovim simpatizerima. Pučanstvo se u cjelini povuklo u svoje kuće. Sjuga su u noći od 7. na 8. svibnja dolazile umanjene jedinice 3. i 9.

hrvatske divizije pod zapovjedničtvom generala Mifeka. One su noću prešle Zagrebom prema Podsusedu gdje su ih partizani bez uspj eha pokušali zadržati. Partizanske snage počele su se, nakon obćeg povlačenja hrvatske vojske, bojažljivo primicati Zagrebu te su oko 11 sati slabijim klinom 1. srbske divizije prešli preko Savskog mosta nakon manjeg okršaja s hrvatskim stražama. Došlo je do manjih okršaja s hrvatskim zaiaznicama ili odrezanim skupulama u Vlaškoj ulici i u Dubravi. Na hrvatskom desnom krilu pružao se još uviekjak odpor kod Draganića te na crti Sv. Jana – Plješivica - Klinča Selo povlačeći se pod večer prema Samoboru. Kod Podsusedajedno partizansko strojničko gniezdo otvrilo je vatru na vojsku i gracJanstvo u povlačenju te je bilo oko 600 žrtava među izbjeglicama dok nije bilo ušutkano jurišom jedne satnije. Partizani su međutim polukružnc nadirali. na

Zagreb iz tri smjera držeći već južni rub grada u svojim rukama. Krugovalnu postaju u Vlaškoj ulici držalo je 17 pripadnika Obrane i onaje pozivala gradanstvo da bude mirno, što je utjecalo i na partizanske simpatizere koji

slika
Dio vojne glasbe hrvatskog domohranstva god. 1941. Desno zapovjednik vojne glasbe pukovnik Lovro pl. Matačić kojega su nakon rata titovci osudili najprije na smrtnu kaznu, zatim na 15 godina tamnice i pustili nakon nekoliko godina zatvora. Bio je dirigent svjetskog glasa i nikada nije zatajio svoje hrvatstvo.

208

nisu pokušali ometati povlačenje hrvatskih četa. Partazzani su blokirali Krugovalnu postaju čitavim jednim bataljonom teje tiekom 8. i sve do 9. V. u noći vođena borba s posadom postaje. U toj borbi pao je komandir bataljona Češko, a branitelji su pali tek oko 23 sata kada su pokušali jurišati iz obsjednute postaje. Tek 9. V. partizani su stvarno ovladali gradom. Njihova 21. divizija ušla je oko 7 sati preko Maksimira, nakonjakih borbi kod Sesveta gdje juje pomoglo i jedno odieljenje oklopnjaka. Na podne ušla je jedna brigada preko sela Popovec
i Sesveta, a istodobno i 1.brigada 6. divizije preko Remeta. Oko podne posljednji »crnci« iz Obranbenih sdrugova bili su potisnuti pod borbom put Podsuseda. Još su uviek pristizavale pojedine odsječene hrvatske jedinice. Na putu Gračane-Šestine obkoljeno je i zarobljeno oko pet tisuća vojnika. Umanjena 3. divizija vodila je borbe kod Vrapča s partizanima koji su nastojali ovladati cestom Vrapče-Podsused-Zaprešić i imala dosta gubitaka, a general Mifek je zarobljen.

BORBE NA POVLAČENJU

U međuvremenu se crtom Zagreb-Celje kretalo 200 000 vojnih i građanskih osoba; crtom Celje-Dravograd, u smjeru Klagenfurta, oko 20 000; prema Mariboru 60 000 te na zalaznici 70 000. U okolici Klagenfurta nalazilo se već oko 50 000. Glavni Stan Poglavnika, zajedno s državnim poglavarom, glavarom Glavnog stožera generalom Sertićem, Upravnog stožera generalom Pećnikarom i Operativnog odsjeka generalom Dragojlovim, povukao se iz Rogaške Slatine ujutro 8. V., a u 15 sati, osiguran oružnicima, udario smjerom Maribor - Leibnitz - Kopflach - St. Leonhardt. Dne 10. svibnja

ovaje kolona kod Judenburga naišla na sovjetske snage te se razpršila. Poglavnikje s nekoliko pratioca preko Taurskih Alpa do 18. V. stigao do Leingreitha kod Salzburga. Tu se 1. VI. prijavio američkim vojnim oblastima koje ga nisu uhitile.

209

(Kasriije se prebacio u Italiju i zatim god. 1947. u Argentinu, a 1957. u Španjolsku gdje je i umro koncem god. 1959.).

Dne 6. V. povukao se iz Varaždina i okolice I. sbor pod zapovjedničtvom generala Moškova te do 8. V. bez većih smetnji stigao s brojnim izbjeglicama do Celja. Istog 6. svibnja započeo je povlačenje V. sbor pod zapovjedničtvom generala Herenčića, kao južni krak glavne kolone, te se iz Karlovca povlačio smjerom Jastrebarsko-Samobor-Brezice. On se uklopio u kolonu koja se povlačila iz Zagreba, a od Celja dalje spojio i s varaždinskom kolonom. Ovoje bila najveća skupina u povlačenju, čijaje duljina iznašala oko 40 kilometara, s nekih 200 000 vojnika i izbjeglica. Partizani su se u međuvremenu sve više nastojali okupiti oko Krškog i Zidanog Mosta kao najosjetljivijoj točci tjesnaca. Hrvatskom predhodnicom i glavninom zapoviedao je general Herenčić, a zalaznicom generali Boban i Luburić.

Brzi oklopni sklop Ustaške obrane (puk. Matković) imao je već 8. V. težki okršaj s jednom brigadom 51. vojvodanske divizije u Krškom gdje su ulične borbe trajale tri sata s priličnim gubitcima na obje strane. Partizani su bili suzbijeni te su se povukli. U Celju se povećana hrvatska skupina odbila predati partizanima i krenulaje pješice put Alpi, nakon što je morala uništiti svoj podvoz, jerje put bio zakrčen uništenim njemačkim težkim oružjem. Dne 9. V. došlo je do zastoja i težkih borbi kod Zidanog Mosta. U borbama su osobito sudjelovali ostatci IV. ličkog sdruga, pod zapovjedničtvom satnika Lunge, i manje jedinice Crnogorske narodne vojske. Tu je uglavnom zaglavila većina hrvatskog podvoza nakon što su partizani digli u zrakjedan njemački vlak sa strjeljivom, što je zaustavilo sav promet tiekom par sati. Glavnina hrvatske voj ske i građanstva ipak se uspjela probiti preko Zidanog Mosta i nastaviti prema Dravogradu.

Hrvatska zalaznica, na čelu s generalima Bobanom i Luburićem, vodilaje borbu s partizanima u Zidanom Mostu sve do kasnijih sati dne 9. svibnja. U tim borbama izticao se I.

Obranbeni sdrug. Tu je poginuo i zapovjednik jedne njegove bojne, bojnik Miro Matijević.
Na putu od Zidanog Mosta do Celja hrvatske jedinice nastojale su zaštititi bokove glavne kolone razporedavajući se njezinom dužinom. One skupine, koje bi odmakle ili zaostale bez bočne obrane, padale su lakom žrtvom partizanskih zasjeda uzduž ceste. General Luburić poslao je osiguranja na sva važnija čvorišta kako bi spriečio nadiranje partizanskih brigada, koje su se prebacivale od Trsta prema Celju s namjerom da presjeku put hrvatskom povlačenju. Najbolje bojne Ustaške obrane uspjele su zadržati partizane u borbi ginući do posljednjeg vojnika. Na putu Zidani Most-Smarjeta partizani su izvršili svoj prvi pokolj ubivši 150 hrvatskih izbjeglica, među njima žene i djece.

Kad je stupila na snagu kapitulacija njemačke vojske dne 9. V., onaje odbacila svoje težko i lako oružje i obustavila svaku borbu. Glavnina njemačke vojske u povlačenju, među njima i 7. SS-divizija Prinz Eugen, položili su oružje kod Celja kojemu su se

slika
Samovozne bojne Hrvatskih oružanih snaga na proslavi prve godišnjice uzpostave NDH dne 10. travnja u Zagrebu

približavale 16. i 17. partizanska divizija. Mjestni partizani preuzeli su od Niemaca nadzor ceste i uglavnom se posvetili razoružavanju njemačkih jedinica, propuštajući hrvatske budući da nisu imali dovoljno snage da s njima započnu borbu. Na tisuće njemačkih samovoza, teretnjaka i kola otežavale su prolaz glavne hrvatske kolone kroz Celje. Kad su partizani pozvali na predaju I. Obranbeni sdrug, ovaj je na njih otvorio vatru i oni su se odmah povukli. Uspievali su tek zarobljavati i ubijati manje odvojene skupine. Podvečer su počeli stizati u grad partizani dviju brigada i ovladali mjestom zarobljavajući i ubijajući manje hrvatske skupine i zadržavajući glavninu. Uto su iz smjera Zidanog Mosta pristigle jedinice generala Bobana koji sije sa svojimjurišnicima te vatrom topova, strojnica i bacača prokrčio put. Kad su partizani zatražili da se Boban preda, njegovi borci otvorili su žestoku vatru iz svojih »šaraca« po je palo dosta partizana i putje bio otvoren. General Luburić je pak sjednom skupinom napao partizane na vanjskom

pojasu Celja, uz pomoć udarne satnije Crnogorske narodne vojske, pod zapovjedničtvom pukovnika Agrama i poručnika Janjića. Partizani su odstupili i to je ohrabrilo začelje glavne skupine koje se sada počelo probijati napried. Nu pristizali su novi partizani pa su se sada mogle probijati tek odlučne i dobro naoružane hrvatske skupine. Ipak se većina uspjela probiti preko Celja što je ojačalo pouzdanje u konačni uspjeh povlačenja prema Austriji. Nu tiekom noći od 10. na 11. svibnja mnoge su manje hrvatske skupine pale u ruke partizana koji su ovdje umorili oko 200 hrvatskih častnika i digli u zrak pet vagona s težkim ranjenicima.

Od 5. do 7. svibnja u Mariborje vlakovima stiglo oko 25 000 hrvatskih izbjeglica, uglavnom iz Bosne i Hercegovine, te dva vlaka s ranjenicima. Svega skupa bilo je kod Maribora oko 60 000 Hrvata koji nisu mogli dalje, jerje daljnje povlačenje sjevernim krakom već bilo ugroženo od Sovjeta koji su doprli do Graza. Kadje Maribor pao u partizanske ruke dne 10. V.,

velik dio ovih hrvatskih izbjeglica i vojnika bio je poklan, uključujući i ranjenike.

One skupine koje su se uspjele izvući iz Celja žurile su se prema Austriji. Već 11. svibnja više bojni HOS-a bilo je kod Dravograda gdje su nastojali zaposjesti mostove na Dravi. Nu tamo su se već nalazile jedinice bugarske 1. armije, s osloncem na Sovjete u Austriji. Do večeri se približila Dravogradu i glavna hrvatska skupina u dužini od 40 kilometara. Zbog golemog njemačkog tvoriva i brojnih vozila na cesti, glavna hrvatska kolona od 190 000 tekje do 14. svibnja prevalila put od 67 km, od Celja do Dravograda. Vodene su mjestimične borbe i pregovori s partizanima. Hrvati pohvatani u Celju odvedeni su u logor Bezistan iz kojeg su se čulijauci i osjetio zadah krvi. Partizanska 17. divizijapočela jejuriti za hrvatskim zbjegom, prema Dravogradu, dok je 16. divizija uglavnom propuštala Hrvate. Glavna kolona nalazila se pod vodstvom generala Herenčića, Bobana i pukovnika Šlahera. Kod Slovengradeca došlo je do nagomilavanja pa su neke skupine tu čekale i tri dana. Cielim putem partizani su pripucavali na kolonu, nu do većih borbi nije došlo. Jedinijači napadaj oko podne 11. V. bio je svladan, a Hrvati su imali nešto mrtvih i ranjenih.

Partizani su već kod Dravograda imali svoju 6. brigadu 36. divizije, a zatim su uputili i 51. diviziju (vojvođansku), pojačanu s par brigada, kako bi

spriečili povlačenje Hrvata u Austriju. Kod Dravograda vodila su se manja čarkanja u koja su se uplele i dvie smanjene pukovnije hrvatskog oružničtva. Dne 12. V. partizani su počeli napadati pojedine hrvatske skupine u suženim dolinama rječica Packe (Paka) i Mislinga. Kod Hude Luknje presjekli su put jednoj skupini i svu je pobili. Mrtvi su kasnije odveženi na 25 kola. Slovensko pučanstvo uz cestu držalo se neprijateljski. U Dravogradu partizani su imali idealno mjesto za nadziranje svih smjerova te je Dravograd postao prava klopka za Hrvate. Borbe su većinom vodene po prilazima i kosama unutarnjeg kruga kojeg

Hrvati nisu htjeli prepustiti partizanima. S obadvie strane imali su neprolazne pećine, s desne Bugare, a iza njih Sovjete, a s ostalih strana bili su sa svih strana obkoljeni od partizana. U polukrugu prema sjeveru Hrvatima je zatvaralo put 11 partizanskih brigada (oko 30 000 boraca), a od juga pritiskivalo je daljnjih 6 brigada, a prema zapadu kretala se 16. motorizirana divizija (9 000) koja je upala u Korušku.

POSLJEDNJA HRVATSKA POBJEDA - KOD DRAVOGRADA

Kobna okolnost za hrvatsku kolonu bila je ta što već 11. ili 12. V. nije mogla biti kod Dravograda, prije nego li tamo zauzmu položaje jače partizanske snage. Nekoliko hrvatskih bojni svrstalo se u borbeni poredak i vodilo čarkanja s partizanima, a kadkada i s Bugarima. Zapovjedničtvo se nalazilo u rukama hrvatskog stožera, na čelu s generalom Herenčićem, uz generala Bobana i kasnije pristiglog generala Luburića, te zapovjednicima smanjenih divizija i jedinica; generalima i pukovnicima Gustovićem, Metikošem, Nardellijem, Majetićem, Dolačkim, Skoliberom, Šlaherom, Sudarom, dr. Pušićem, uz generale Stanzera, Tomaševića te pukovnike Servatzyja, Vučkovića, Dolezila i druge koji nisu zapovjedali jedinicama. Hrvatska kolona nalazila se u izvanredno težkom položaju, a počeo je prevladavati umor praćen glađu. Veze su se sve više gubile, organizacija se počela osipati i vodstvo gubiti pregled. Veliki broj građanskih izbjeglica otežavao je k tome manevre vojske. Partizansko vodstvo došlo je do zaključka da se Hrvati nalaze u bezizglednom položaju pa im je poslalo ultimatum da polože oružje do 13. V. u 10 sati prije podne - ili će biti uništeni. Hrvatima je preostao jedini izlaz da se borbom pokušaju prebaciti preko dravskih mostova. Začelje je trebalo zadržavati partizane dok se iz Dravograda ne izvuče glavnina. Borba je započela 12. V. oko 13 sati. Kad su partizanima pred sumrak stigla

pojačanja, ona je poprimila veće razmjere. U noći je došlo do upotrebe svih borbenih sredstava s obje strane, osim zrakoplova. Borbe su se

vodile uzduž puta Bukovska Vas-Dravograd pokretno, pomičući se napried i natrag, na 3-4 km oko Dravograda. Vodili su ih dielovi bojni I. sbora, poglavito 1. Udarne divizije. Noću od 13. na 14. V. prikupile su se i druge hrvatske snage. Oblikovano je bojište sa središtem i glavninom te dvjema pobočnicama ili krilima. Partizaru su po malo potiskivani i nisu se još bili snašli. Kad je bio iztekao rok za predaju, partizani su prešli u napadaj i počeli tući vatrom po građanskim skupinama s okolnih kota. Kad su ih hrvatske postrojbe preotele, počeli su pucati topovima i bacačima. Topničtvo PTS-a, pod zapovjedničtvom dopukovnika Oreškovića-Gandija, i bacači jedinica uspješno su suzbijali partizane. Pojedince skupine Bobanovih »Crnaca« pročišćavale su pojedine prostore. Bugari su bili mirni. U 11 sati partizani su prešli u napadaj, s osloncem na Slovengradec. Ogorčene borbe trajale su cieli dan. Hrvatskim jedinicama se ovdje priključio Stražarski sklop PTS-a, na čelu sa satnikom Matom Vodopijom, koji je uskoro pao. Partizani su napali i I. brigadu Crnogorske narodne vojske i s njom vodili borbu taj dan i noć. Kada su do 13. V. rano po podne partizani uvidjeli da nije uspio njihov napadaj, a Hrvati njihov protinapadaj - počeli su pregovori za nadmudrivanje i dobivanje na vremenu s obje strane. Hrvatsko vodstvo odbilo je polaganje oružja kao uvjeta za tobožnji slobodni prolaz. Pukovnik Sudar je preporučavao odlazak u šume u manjim borbenim jedinicama. Bugari su u početku pristali da puste Hrvate mirno prieći Dravu, ali su 14. V., valjda na partizanski zahtjev, napali manjom topničkom vatrom. Hrvatsko množtvo se čudilo što pregovori tako dugo traju, a kružile su najrazličitije viesti, među njima da već dolazi jedno englezko povjerenstvo koje će preuzeti hrvatsku vojsku i izbjeglice. Hrvati su tada ponovno prešli u napadaj. Potiskivali su partizanske bataljone i brigade pravo na Dravu i jednim klinom sve više napredovali prema željezničkom mostu koji je do mraka u ogorčenim borbama dva puta mienjao gospodara. Borbe su se nastavile tiekom noći. Partizani kažu: »Izmešali bismo se, čuo se jauk, psovke, vika...«. Vidjevši da je partizana ipak previše, hrvatsko vodstvo se odlučilo na pokret dolinom Meže - smjerom Dravograd - Gušanj - Prevalje – Poljana - Bleiburg. Dok se je glavnina kretala tim smjerom; trebalo je i

dalje nastaviti napadaj na mostove radi zavaravanja partizana. Na jugu hrvatska zalaznica vodila je borbe sa 17. partizanskom divizijom kod Slovengradeca. Dne 14. i 15. svibnja civilne izbjeglice bile su težko tučene bacačkom i topovskom vatrom. U ranu zoru 14. V. počeo je iznenadni novi hrvatski napadaj na Dravu. Poslije par sati žestokih borbi HOS je uspio potisnuti tri partizanske brigade na lievu obalu Drave, ali mu nije uspjelo zauzeti mostove. Borbu su vodile uglavnom dvie smanjene oružničke pukovnije tiekom čitavog dana i noći, 13. i 14. V. Još ovog dana Bugari su topničkom vatrom otežavali izvlačenje hrvatskog množtva iz dravogradskog kotla. Do Bleiburga bilo je, preko raznih zaprieka, 23 km. Partizanske tri brigade nisu bile dovoljno jake da zatvore put dolinom Meže. Jedinice Obranbenih sdrugova razbile su u noći od 13. na 14. V. partizane na ulazu u dolinu i do zore napredovale prema Bleiburgu zajedno s I. crnogorskom brigadom. Čarkanje je bilo neprekidno, a u kasno popodne suzbijen je jači partizanski odpor pred granicom. U međuvremenu začelje hrvatske kolone povlačilo se iz Slovengradeca prema Dravogradu, pritiskivano 17. partizanskom divizijom, prema Bukovoj Vasi; korak po korak, u borbi. Partizani su žestoko nasrtali i kolone su se sporo odmicale. Do večeri hrvatski zbieg dovukao se do Bukove Vasi, 4 km južno od Dravograda. Kod Slovengradeca partizani su zarobili dosta hrvatskih vojnika i pobili u obližnjim šumicama nekih 1 100 Hrvata. Opasnost ukotljavanja bila je odbijena, a hrvatski zbieg postajao je sve zbijeniji. Međutim ubrzo se dolina pred Dravogradom zabrtvila uslied silnog množtva i vozila. Partizani su otvarali neprekidnu bacačku vatru i počeo se širiti kaos. Tukli su zaprečnom vatrom prilaze mostovima i ulaz u dolinu Meže.

Hrvatske snage morali su ih zato tjerati s okolnih kota. Hrvati su ograničeno odgovarali na partizansku paljbu, koja je bila osobito jaka u jutro, kako ne bi izazvali jače pucanje po građanskim kolonama punima žena i djece. Oko 10 sati partizani su jače pripucavali i prisilili hrvatske snage da se zbiju u borbene redove

kako bi protjerali partizane s oba boka. Snage, koje su prispjele iz dubine kolone, pružale su još uviek sliku hrabrih i prekaljenih boraca. Uzornom brzinom i redom svrstavale su se u bojne redove i strieljačke lance. Bile
su pomagani manjim brojem topova i bacača. Partizani su bili brzo protjerani. III. bojna Stražarskog sklopa PTS-a bila je obkoljena od partizana, ali se unatoč težkim gubitcima nije htjela predati. Partizani su tada otvorili

topovsku vatru na građansku kolonu. Letjeli su u zrak žene, djeca, ljudi, konji, vozila i sve ostalo. Nu partizanski obruč bio je probijen i hrvatske kolone, noseći ranjene, žurile su prema Bleiburgu. Međutim je pred dravogradskim mostom dolazilo do sve većeg kaosa. Partizani su nemilosrdno tukli strojnicama po izbjeglicama. Na sve strane vidjelo se mrtve i ranjene, lokve krvi i prevrnuta vozila.

Dalje od Dravograda preuzeoje vodstvo kolone general Stanzer, s drugim častnicima. Kad su se hrvatske jedinice, koje su čuvale kote oko Dravograda, također spremale na povlačenje, kaos je postajao sve veći pa su morale ostati čuvati množtvo. Pojedine jedinice, među njima Častnička škola Ustaških jurišnika, probijale su se pod borbom preko brda prema Bleiburgu. Put prema Bleiburgu bio je opasan jer su partizani s rubova visoravni lako ometati pokret. Vozila i težko oružje njemačke 104. i 13. SS divizije Prinz Eugen zakrčile su cestu. Partizani su pokušavali prekidati pokret duž čitavog puta do granice. Neprekidno su vođene čarke i borbe. Oko 120 000 Hrvata se probijalo prema Bleiburgu, 30 000 je zaostalo putem, a 40 000 kod Dravograda. Partizani su kod Guštanja pokušali zaustaviti glavnu kolonu, ali su par puta bili odbijeni. Na čelu kolone su išli ostatci jedinica I. i V. sbora te dielovi PTS-a i gorskih sdrugova. Oni su potisnuli partizane pred austrijskom granicom te uz pjesmu ušli na austrijsko područje. Po brežuljcima oko Bleiburga, obraslima nizkom šumom, zauzeli su položaje Obrana, Bobanovi »Crnci« i Crnogorci. Počelo je prevladavati uvjerenje da se je izmaklo iz ralja smrti. Partizani su međutim ujutro 15. V. ometali kretanje kolona strojničkom i bacačkom, a Bugari topovskom vatrom. Oni su uputili 12. proletersku brigadu da obkoli Hrvate kod Bleiburga. Hrvatima je

preostajalo još samo par sati da produ dolinom Meže dok 17. partizanska divizija ne zatvori obruč. Hrvatska vojska još je bila borbena, ali je po malo počelo prevladavati opadanje duha. Zapoviedanje i vodenje odvijalo se još samo na nižoj razini. Jedinice na obruču su cielu noć vodile borbe zadržavajući partizane i omogućujući prolaz daljnjih skupina prema Bleiburgu.

Kolone su zastajale jer su s obližnjih uzvisina neprekidno pucali partizani. U dubokoj koloni obrana je bila nemoguća. Poubijano je dosta vojnika i građana, a kola i konja srušeno u uvalu Meže, Bobanovi i Luburićevi `Crnci' penjali su se kao divokoze na kote i protjeravali partizane. Peta bojna

Stražarskog sdruga poslana je natrag u Dravograd da izvuče množtvo zbijeno oko škole, ali su je tamo obkolili i zarobili partizani i Bugari. Jednu skupinu pratilo je par protioklopnih topova poručnika Slavka Truhlia. Kad su je kod Dravograda partizani zasuli bacačkom vatrom, ubrzo ih je paljba hrvatskih topova ušutkala. Dvie umanjene oružničke pukovnije predale su oružje Bugarima uz uvjet da neće biti izručeni partizanima ni Sovjetima, što nije izpunjeno. Partizanska 17. divizija zatvorila je na podne obruč oko 20 000 hrvatskih vojnika i isto toliko građana kod Dravograda. Oni su pritiskivali u smjeru sjevera odvraćajući množtvo od smjera Bleiburga. Prema viestima, koje su stizavale preko krugovala, počelo se gubiti nadu u Engleze. Moral se počeo srozavati radi nejasnog položaja, krivih predpostavaka i razočaranja, a i zbog umora i gladi. Partizani su od odvojene i obkoljene skupine kod Dravograda neprekidno tražili da odloži oružje i vodeni su kojekakovi pregovori. Iza podneva počela je kolati zapovied da se položi oružje. Mnogi su častnici i vojnici prosvjedovali. Pojedine skupine su se počele probijati kroz slabiji obruč partizana u šumu. Drugi su počeli vješati biele zastave. Tako se je od 40 000 hrvatskih vojnika i izbjeglica oblikovale prva Kolona smrti koja je masovno poklana kod Maribora i Celja.
Kod Bleibur ga je međutim hrvatska glavnina već 14. V. navečer došla u dodir s britanskim predhodnicama. Kod zaseoka

Hrust već su se nalazile dvie partizanske brigade (7. i 8.) te jedan bataljon 1. brigade 14. divizije koju su Hrvati
prije bili suzbili na Poljani. U zoru su pristigle i britanske predhodnice da zajedno s partizanima spriečе ulazak Hrvata na austrijsko područje. Hrvatsko čelo bilo je kod Hrusta zaustavljeno od Engleza te upućeno da siđe s ceste u polje. Vojska i množtvo je izvršilo ovaj poziv. Nastao je jedan veliki logor kojega su s okolnih brda, obraslih gustom šumom, osiguravali hrvatski vojnici i nešto Cmogoraca. Hrvatskom vodstvu rečeno je da je došao jedan englezki general kojemu treba ići na pregovore. Pred Bleiburg su stizale pojedine hrvatske skupine: Častnička škola ustaških jurišnika, Stražarski sklop PTS-a, VIII. ustaški stajaći sdrug (koji je vodio 70 zarobljenih partizana) itd... Jedno jato englezkih lovaca prelietalo je polje. Oko 120 000 Hrvata bilo je kod Bleiburga, a 30 000 u dolini Meže.

IZRUČENJE HRVATSKIH ORUŽANIH SNAGA I GRAĐANSKIH OSOBA KOD BLEIBURGA (15. V. 1945.)

Iz Ratnog dnevnika 38. (irske) pješačke brigade Britanske vojske:
»Wolfsberg, Austrija, 11. V. 1945.: ... Prve čete koje su ušle u ovo područje bile su one 27. kopljaničke pukovnije, koje su dobile nalog prodrieti na iztok i jug koliko je god moguće te prema mogućnosti doći do Graca i tamo se spojiti s Rusima. U području brigade nalazi se znatan broj njemačkih, madžarskih, hrvatskih, albanskih i ruskih četa - koje trebaju biti zaustavljene, razoružane, sabrane i poslane u daljnja odredišta... Većina snaga pripadaju Skupinama vojski Iztok i Jugoiztok, koje su se službeno predale Titu ili ruskim snagama. To ih stavlja pod odgovornost snaga maršala Tita ili Rusa, ali se nijedan njemački zapovjednik njima ne želi predati. Svi oni dolaze k nama za upute, što dovodi do zategnutih pregovaranja između Jugoslavena, Nijemaca i nas. Obično su velike postrojbe predavane Jugoslavenima, ali mi prihvaćamo predaju

manjih jedinica, a da se kasnije ne izvjesti naše više zapovjedničtvo. Druga točka, koju valja uočiti kada se razpravlja o položaju, jest inflitracija Jugoslavena u Dravsku dolinu. Jugoslavenske čete postavljaju cestovne straže na klagenfurtskoj cesti i obćenito stvaraju buku ubijajući ili neobuzdano razoružavajući njemačke vojnike, koji nastoje proći kroz područja sakupljanja pod britanskim nadzorom. Ulazeći u ovo područje naišli smo da l. bugarska armija ima čete u Lavamuendu, St. Paulu i do 4 km zapadno od Voelkermarkta... Wolfsberg, 12. V. 1945. - 20 sati: 369. hrvatska divizija zaustavljena kod Bleiburga. Zapovjeđeno joj je da se skupi oko Griffena. - 13. V. 1945. - 7 sati: Bataljon Titovih partizana u Lavamuendu ima nalog ići prema Klagenfurtu. Upozoreni su da to ne čine. - 10,15 sati: Zapovjednik njemačke jugoiztočne skupine armija, general Loehr sa svojim stožerom i dodatnim osobljem stigao u Bleiburg. Prema divizijskim zapovjedima nisu propušteni, već im se zapovjedilo da se prikupe na tom području. - 12 sati: Zapovjednik ruske 299. divizije, pukovnik Saučenko i njegov stožer došli su u glavni stan ove brigade radi sporazuma o privremenom razgraničenju. - 14. V. 1945. - 9 sati... naše bojne čuvaju znatan broj neprijateljskih ratnih zarobljenika. 17. borbena pukovnija 7 000 Kozaka, 3 000 pripadnika 369. hrvatske divizije (itd.)... 2. irska pješačka pukovnija 7 000 Madžara divizije Laszlo... 700 Hrvata (itd.). - 18 sati: Rano ujutro primljena izvješća 17. borbene pukovnije o borbama između Hrvata ijugoslavenskih Titovih četa. Kasnije je do njezinog stana došao hrvatski častnik za vezu. Nudeći predaju Britancima i odlaganje oružja nakon prolaza kroz naše predstraže. Oko 21 sati hrvatski častnik za vezu došao je do našeg

glavnog stana i zapovjedniku brigade podnio sliedeće izvješće: Tu se nalaze dvie oružane skupine, obje od oko 100 000 ljudi, nastojeći prieći Bugare i Jugoslavene i predati se britanskim četama.

Oni žele izbjeći Titovu vladavinu i nije važno u koju će zemlju konačno ići. Osim dvaju oružanih skupina navodno ima pola milijuna građanskih osoba (žena i djece), koje sliede ostatci dvaju njemačkih divizija (jednaje SS gorska divizija Prinz Eugen). Jedna

220

emigracija hrvatske nacije, koja smatra da je nemoguće živjeti pod ruskim utjecajem. Oni zahtievaju da se stvar rieši političkim kanalima. Odgovoreno im je da jedna emigracija takovih razmjera ne dolazi u obzir u ovom trenutku, jer nema hrane ni u jednoj europskoj zemlji, u koju bi se oni mogli izseliti, te da bi takovo izseljenje moglo biti izvršeno samo nakon pomnih priprema, inače bi svi pomrli od gladi. Oni su i nadalje tvrdili da je i to bolje nego li se predati. U međuvremenu jugoslavenski zapovjednik poslao je obaviest da on više ne može dugo čekati i da će morati započeti borba. Hrvatskom izaslanstvu je dano pet minuta vremena da se skupina Hrvata od 100 000 nalazi se između Bleiburga i Dravograda, a druga od 100 000 južno od Dravograda. Hrvatski častnik za vezu kaže da su odnosi s Bugarima dobri, ali ima ozbiljnih borbi s Titovim snagama (8 jugo-brigada). Hrvati su izgubili stanoviti broj ljudi danas, a također su izgubili i tri od svojih trideset oklopnjaka od protioklopnog oružja (bazooka). Oko 23 sati podhvatni zapovjednik B-satnije 1. pukovnije irskih strielaca kod Lavamuendea izvjestio je da je došlo do razgovora za predaju između Bugara i Hrvata, ali su sejugoslavenske snage postavile između bugarskih i hrvatskih armija te su se Bugari morali povući i poništiti svoj ugovor. Izdane su zapovjedi 1. irskoj streljačkoj i 17. borbenoj pukovniji da mi nikako nećemo prihvatiti predaju Hrvata i da treba upotrebiti silu da se spriječi bilo kakvi pokušaj u tom smislu. Ova obaviest dana je hrvatskom častniku za vezu, koji se odmah uputio k svom generalu. - Wolfsberg, 15. V. 1945.: - Kriza je došla do vrhunca dne 15. svibnja. Zapovjednik brigade stigao je u Bleiburg oko $12^{h}30'$ sati te se nakon vožnje oko ovog područja uputio u dvorac izvan grada. Puškaralo se lakim oružjem, vjerojatno proti nikome. Protivni zapovjednici su krenuli i bili su u dvorcu nakon pola sata. Jugoslavenski komesar, podpukovnik Milan Basta, i zapovjednik divizije, ljudi u ranim dvadesetim godinama, kažu da imaju zapovied započeti bitku za pola sata i da je za to sve spremno. Njihova namjera je pobiediti Hrvatsku vojsku na bojnom polju: Oni nipošto neće

dozvoliti bilo kakvo oklievanje. Ne traže nikakovu vojnu pomoć i smatraju da su njihove snage dovoljne za svladavanje

221

položaja, jer se navodno ostali dielovi Jugoslavenske armije nalaze na visovima i u blizini. Naglašeno im je, da bi uništen je Hrvatske Vojske bilo brže, ako bi ona položila oružje, nego da se mora napadati snage tako velikih razmjera. Oni su potvrdili te su izjavili da su spremni čekati pola sata, ako zapovjednik britanske brigade uspije da se Hrvati predaju njima. Povukli su se, a zatim je došao na razgovor hrvatski general sa svojim stožerom. Na početku su uztvrdili da će kako Vojska tako i građanske osobe radije umrieti gdje se nalaze, boreći se do posljednjeg čovjeka, nego se predati `bilo kojim boljševicima'. Oni su naglasili da je ovaj pokret politička sporazumi želi li se predati kao ratni zarobljenici jugoslavenskoj snagi te im je rečeno da će svaki pokret njihove Vojske kroz britansku crtu izazvati odpor svim oružjima, bez obzira na bilo kakovu djelatnost, koju mogu paduzeti Jugoslaveni. Nakon kraćeg krzmanja, oni su pristali na predaju. Zatim su pripušteni jugoslavenski predstavnici te im je saobćen izhod razgovora. U prisutnosti zapovjednika britanske brigade učinjen je ugovor, da će se Hrvatska Vojska predati će da će njihova predhodnicima bielim zastavama označiti da je tako učinjeno, u roku odjednog sata i četvrt nakon što je komesar napustio prostoriju. S Vojskom će se postupati kao s ratnim zarobljenicima, osim s ratnim zločincima, koji će biti predani na postupak odnosnim savezničkim sudovima. Građansko pučanstvo će biti nahranjeno i povraćeno u Hrvatsku pograničnim putem. Nakon pet minuta oklievanja Hrvatska Vojska je podpisala svoju predaju i odmah je započela predaja svih oružja. Prema ugovoru, oni su bili odpremljeni preko Lavamuenda prema Mariboru. Sve mjere u vezi s predajom bile su brzo i djelotvorno provedene te koliko se moglo zaključiti izpravno izvršene tiekom sliedećih 24 sati. - 16. V. 1945. - 18 sati.

222

Tiekom dana većina osoblja, koje se predalo, odpremljeno je u svoja sabirna područja izravno od glavnog stana 46. britanske divizije. - 18. V. 1945. - 14 sati: 800 Hrvata pod stražom 2. londonske irske pukovnije izručeno je jugoslavenskim snagama kod Lavamuenda. To nije išlo lako te je izvršeno nakon priličnog pregovaranja i
molbi.«

Dne 15. V. 1945. u $11^h15'$ sati brigadni bojnik 38. irske pješačke pukovnije Pat Spens izdao je Podhvatnu uputu br. 6 - prema nalozima primljenim od svog Vrhovnog zapovjedničtva – u kojoj se među ostalim kaže: »... 1. Jugoslaveni: a) - treba im pružiti punu suradnju u svim oblicima; b) dati slobodu kretanja na području itanske brigade, s time da se o tom kretanju vodi računa i izvjesti. 2. Hrvati: Nacionalna emigracija u napredovanju, s ciljem da se preda Britanskoj armiji. Radi se o milijun i pol osoba, koje se približuju Bleiburgu, uključujući dva vojna sbora od 100 000 svaki, borbenih, ali s nedostatkom strjeljiva. b) - Njihova je predaja odbijena i oni ne smiju prieći staru austrijsku granicu. Oni su tako izvješćeni i upozoreni, da ćemo upotrebiti oružanu silu da pojačamo našu odluku«.

SVIBANJ 1945.

Epitaf palom bratu
Ne plačem ni smrt tvoju ni udes moj
Jer znam, da imaš još jedan život,
istirn bi putem poš'o
I ja, kad bih obnovio prošlost,
u isto bih progonstvo doš'o.

MILJENKO BARBARIĆ

NJIMA

Vi, s čijih zviezda kap je krv naše djece
i suze tužnih majki,
Vi, koji porušiste naše domove
i ugasiste u njima bak je slobode,

Čujte:
Mi ćemo opet doći!

Doći ćemo opet u sjaju sunca,
što se već sada rađa,
Zbijeni k'o mrka težka prietnja
i s razvitim jedrima nove snage.

Na palubama naših ponosnih,
neopobjedivih - Tomislavovih lađa.

I opet će smrt proći našim dolima,
I opet ćemo vas potjerati gudurama naše Bosne,
I opet se pohrvati na žalima brze Neretve,
I ponovno zaplakati naše majke u novim bolima
I naša ognjišta još jednom biti razorena!
Ali - zarobljenu slobodu svoju mi ćemo vam oteti

Ali - Državu svoju mi moramo, moramo imati!

MILJENKO BARBARIĆ

224

ODŽAK

HRVATSKE TERMOPILE

ustaški Alkazar u Bosni

RATje bio svugdje u Europi završen, nu na ušću rieke Bosne u Savu, na površini od nekoliko stotina četvornih kilometara, 237 km udaljen od Zagreba, odolievao je Odžak kojega su sami partizani prozvali »ustaškim Alkazarom« - prema glasovitoj španjolskoj tvrdavi koja je mjesecima uspješno odolievala uapadajima republikanaca tiekom Španjolskog gradanskog rata. Tu se je, kako tvrde beogradski izvori, bilo okupilo oko 10 000 ustaša i boraca HOS-a iz Bosne i Slavonije oboružanih bitnicom topova, 9 težkih bacača i 162 strojnice. Pod vodstvom Blaža Jurkića izgradeni su brojni obranbeni jarci opasani bodljikavom žicom i desetcima bunkera, među njima i dvokatnih, koji su međusobno bili povezani podzemnim prokopima. Uanjska obrana se protezala smjerom sela Novigrad-Donji Brezik, Vlaška Mala, Mrka Ada. Njome je zapovjedao ustaški logomik Petar Rajkovac uz pomoć častnika i dočastnika Ivana Čaušića, Perkovića, Mrkonjića, Špigera i Špicera. Četiri i pol tisuće boraca bilo je razporedeno u glavna uporišta obrane: Vlaška Mala (Rajkovac); Odžak (Čaušević); Mrka Ada (Ante Biličić); Balegovac (pukovnici vitez Ibrahim Pjanić i Avdaga Hasić), Gomja Dubica (Matija Radić); Prud (Anton Mihaljić). Druge skupine odpora bile su

u Svilaju, Devićima, Zorici, Trnjaku, Neteki, Jakešu, Pećniku, Srnaci, Potočanima, Prnjavoru, Krčevinama, Dugim Njivama, Lipniku, Vrbovcu, Točku, Breziku i Rusoj Pustai-i. Dobor Kula, stara tvrđava na koti od 126 metara, ovladavala je južnim prilazima, prema rieci Bosni.

Borbe za Odžak trajale su punih 36 dana, od 19. travnja do 25. svibnja 1945. - šestnaest dana nakon svršetka rata, a pojedine skupine davale su odpor sve do 6. lipnja 1945. Partizani kažu: »Borbe vodene od 19. do 28. aprila bile su žestoke, uz stalne juriše na ustaška utvrđenja. Iako su u njima učestvovalejedinice

navikle na same pobjede, 25. srpska i nepodpuna 27. divizija, očajnički otporustaša bio je vrlo uporan. Naših izbačenih iz stroja bilo je 630, među kojima i Spaso Mičić, komandant 16. brigade 27. divizije, koga je zamjenio Omer Dedić. U ovim borbama protivnikje imao 904 mrtva i 491 ranjenog. Ustaše su ovoj brigadi uništile cijeli je dan bataljon. Partizanske snage su od naoružanja izgubile bateriju topova, tri bacača ijednu protivtenkovsku pušku. Borilo se samo jurišima i kontrajurišima, prsa o prsa, ogorčeno...« Oni navode, da su osim manjih dielova 12. ustaške divizije, Odžak branili sve sami domaći ljudi - »i zato su bili mnogo opasniji od Nijemaca«. Pukovnici vitez Pjanić i Avdaga Hasić uspjeli su se podkraj travnja probiti prema Zapadu s dielom Posavske i Kladanjske vojnice.

Dne 30. travnja 1945. Tito je zapovjedio štabu Trećeg korpusa Jugoslovenske armije: »Štab Trećeg korpusa snosiće punu odgovornost ako se teren brzo ne očisti od bandi i zavede puni mir i bezbjednost. Isto tako odgovornost snose štabovi divizija i brigada, ako u izvršenju zadatka pokažu aljkavost«. U sastavu Trećeg korpusa nalazile su se sada tri divizije: 27., 38. i 53., a njima su zapoviedali Miloš Zekić, Franjo Herljević i Đurađ Petrojević Đurin. Partizanske snage sačinjavalo je ukupno Šest brigada (14., 16., 18., 19., 20. i 27.) te
jedan odred, s oko 20 000 boraca poduprtih težkim topničtvom, oklopnjacima i zrakoplovstvom. Od 3. do 25. svibnja 1945. vodi se »borba na život i smrt; ginulo se mnogo na obe strane« - kako kažu partizani. Dne 4. V. tri brigade pod zapovjedničtvom Miloša Zekića istodobno jurišaju na sva hrvatska utvrđenja i uspievaju se ukliniti u međuprostore obrane. Nu zbog pomanjkanja težkog topničtva nisu mogle uništiti pojedine obranbene točke. »Nemajući se kamo povući, ustaše su se tukli do smrti«. Istom na večer

uspjelo je 14. brigadi doprieti do mosta na kanalu i kad se razdanilo nadirati k Vlaškoj Maloj. Od Potočana je napadala 16. brigada - »ali su ustaše odmah uzvratile protivnapadom, izbacile su brigadu čak iz Potočana, tako da je ona morala da odstupi prema selu Lipi«. U drugom napadaju, 2 500 partizana uspjelo je potisnuti 700 branitelja

226

iz Potočana. Dne 8. V. - na dan njemačke kapitulacije - 5 000 partizana uspjelo je izbaciti branitelje iz prednjeg obranbenog pojasa i dospjeti do utvrđene škole u Vlaškoj Maloj gdje je Rajkovac vodio obranu s 2 000 ustaša. U 15 sati onje poduzeo »neobuzdani juriš« i izbacio partizane iz mjesta, čak preko kanala i mosta. Tiekom dana partizani su izpalili 34 000 naboja. »U ovim bitkama nije bilo zarobljenika; ustaše su se borile do posljednjeg čovjeka« - vele titovci. Komandant 14. srbske brigade, Stevan Kovačević, izvješćuje svoj štab: »Nalazimo se i dalje na polaznim položajima. Posle 20 sati neprekidne borbe zauzeli smo Svilaj, a sada se vodi žestoka borba za Vlašku Malu. Zauzeli smo Novigrad i naša dva bataljona sada vode borbu za Vlašku Malu, a ostala dva bataljona su pred Dubicom. Neprijatelj se očajnički bori, tako da ni stari borci tako nešta nikad nisu još videli. Svaki ustaša mora najpre da se ubije, pa tek onda može da se osvoji neki objekt«. Sliedećeg dana snažnom protinapadaju ustaše odbacuju brigadu do Vrbovca gdje se je povukao Stevan Kovačević i poslao poruku: »Hitno nam pošaljite municiju. Nemamo više ni metka. A nemamo više ni bilo kakva kola da pošaljemo po nju jer su sva prevozna sredstva upotrebljena za prevoz ranjenika«. U praskozorje 9. V., nakon pola sata topovske vatre, započinje obći napadaj i na Odžak, i traje sve do podne. »U neprekidnim jurišima naši borci uspjeli su da prodru kroz međuprostore, sve do sela Dubice, ali poslije podneva neprijatelj je ubacio u borbu nove, jake rezerve. Brigade su se morale povući« - svjedoče beogradski povjestničari. »Tek 16. prvi i četvrti bataljon 20. romanijske brigade uhvatili su prvog zarobljenika«. Dne 15. svibnja dovlače i 18. brigadu te »brigadu narodne odbrane Slavonije« koja je imala zadatak spriečiti povlačenje preko Save. »Municije je sada bilo dovoljno, naoružanje je stalno pristizalo, a borci su bili odlično hranjeni« - kažu partizani. »Moralo se ratovati na brisanom prostoru. Iz štaba 27. divizije zatražena je zato pomoć avijacije. Poslije niza zahtjeva, nad nebom iznad Vlaške Male i Odžaka pojavili su se i našijurišni avioni, koji su počeli mitraljirati i bombardirati neprijateljske postave. Pojava avijacije imala je snažno vojničko i psihološko dejstvovanje«.

227

Dne 23. svibnja započela je posljednja bitka. Partizanski Šturmovici bombardirali su redom sve hrvatske postave. Zatim je odpočeo napadaj na Odžak - »ali neprijatelj nije popuštao«. »U noći od 22. na 23. maja ustaše su izvršile četiri uzastopna juriša, ali brigade su se održale na osvojenim položajima. U borbamaje bio značajan doprinos avijacije, koja je ostvarila velik broj borbenih letova, stalno bombardirajući i mitraljirajući neprijatelja«. Partizanska 27. divizija vršila je jak pritisak na svim odsjecima, kako branitelji ne bi mogli poslati pojačanja proti 53. diviziji. U praskozorje 23. V. Hrvati izvršavaju još jedan pretijuriš u kojima pada gotovo polovica jurišnika koji su pokopani u trideset velikih grobova. Bolnica u Prudu bila je prepuna ranjenih Hrvata među kojima se nalazio i logornik Rajkovac ranjen u toj borbi. Napadaj na Prud počeoje u 19 sati sliedećeg dana i to s tri strane. Poslije snažne bacačke vatre, partizani su uspjeli zauzeti prvu prugu postava. Prud je pao u 21 sat. Tiekom cielog dana zrakoplovstvo je bombardiralo Odžak, Vlašku Malu, Dubicu i Mrku Adu. »Tako je došlo do produžetka dana u noć, do nastavlj anj a žestokih borbi,

Slika

228

često prsa o prsa - bombama i noževima«. Dne 25. svibnja 19. birčanska i 20. romanijska brigada izvršuju usredotočeni napadaj na Odžak u 23 sati. »Poslije dvosatne borbe, krvave i žestoke, uporište je bilo zauzeto... Razumljivoje da su se ustaše očajnički branile. Borbe su se vodile za svaki rov, za svaku kuću«. Pola sata poslije ponoći započeli sujuriši na posljednja uporišta u Vlaškoj Maloj i Balegovcu. Dviesto ustaša iz Vlaške Male izvršilo je neočekivani proboj kojega nije uspio zaustaviti 4. bataljon 14. brigade. U borbama toga dana bilo je 332 mrtvih ustaša. »Zarobljenika nije bilo« - pišu titovci. Prije podne 25. svibnja vodene su posljednje borbe po osvojenim uporištima, po poljima i šumarcima na ušću Bosne u Savu. Vlaška Mala pala je nakon četiri sata borbe, a Balegovac nakonjakogjuriša. Jedna manja skupina povukla se uspješno prema Potočanima. Voda obrane, PetarRajkovac bio je ponovno ranjen, ovaj put iz zrakoplova. »Odbio je da se preda. Kada je shvatio da će biti zarobljen - poubijao je svoju ženu i djecu i zatim sam sebi oduzeo život«. Tako je završena posljednja bitka II. svjetskog rata u Europi.

slika
Ostatci škole u vlaškoj Maloj kod Odžaka, jednog od glavnih uporišta HOS-a. Sami partizani prozvali su je »ustaškim Alkazarom« i pišu: "Na ovom uporištu najteže gubitke pretrpele su brigade 25. srpske divizije. Po njivama oko njega bilo je mnoštvo lobanja i leševa«

229

Za Hrvatsku

PREKO POLA MILIJUNA HRVATA I HRVATICA PALO JE U OBRANI NDH

NAKON izručenja većeg diela HOS-a i izbjeglica kod Bleiburga, titovci su izvršili jedan od najgroznijih pokolja čitavog rata. Oko 300 000 Hrvata i Hrvatica umoreni su na strašan način u marševima i kolonama smrti, od Bleiburga do rumunjske granice, kako procjenjuje i bivši partizanski prvak dr. Ivan Supek. Nekadanji blizki Titov suradnik Milovan Đilas nastoji sniziti taj broj na 20 000 i priznaje da je Tito zapovjedio da se taj pokolj brzo obavi, a da je u kolovozu 1945. rekao, da se »više nitko ne boji smrti«. Ivanu Meštrovićuje Tito priznao da nije mogao spriečiti srbsku osvetu. Pokolji su dokumentirani u brojnim djelima, posebno u Tragedija de Bleiburg (Estudia Croatica, B. Aires 1963.), Operation Slaughterhouse - Klaonica - (Pro^ Ivan Prcela-dr. Stanko Guldescu, USA 1970.) i Bleiburška tragedija hrvatskog naroda (Hrvatska Revija, prof. Vinko Nikolić, Barcelona 1975). Što se tiče odgovomosti za izručenje, znade se da su Britanci i Amerikanci najprije zaključili da se hrvatski vojnici prihvate kao ratni zarobljenici, ali su na tajnom sastanku u Klagenfurtu dne 13. V. 1945. britanski ministar Harold Macmillan i general Charles Keightley, kojemuje bio podreden general Scott kod Bleiburga, zaključili izručenje Hrvata, vjerojatno za uzvrat za partizansko povlačenje iz Koruške. Britanski krugoval BBC rekao je početkom 1984.: »Postojala je bojazan izbijanja novog rata; postojali su golemi izbjeglički i obskrbni problemi; Alexander i Macmillan su presjekli gordijski čvor... Četrdeset godina nakon dogadaja, gotovo svi oni, koji su bili upleteni u izvršavanje ove zapoviedi, nose u sebi duboki osjećaj stida zbog onoga što su učinili«.
God. 1950. izvršenje u Jugoslaviji popis žrtava rata, ali u njega nisu uključeni oni koji su pali na protititovskoj strani. God. 1967. dr. Ivan Klauzer izradioje u Institutu za društvena iztraživanja zagrebačkog sveučilišta studiju prema kojoj se vidi da u ratne žrtve

na području NDH nije unešeno 455 000 mrtvih. To bi bio približan broj Hrvata koj i su pali u obrani NDH - uglavnom pripadnika HOS-a. Pok. Bruno Bušić, u svojoj studiji Demografski gubitci iz 1977., iznosi da je pučanstvo Srbije god. 1948. iznosilo 800 000 više nego li god. 1931., dok je broj Hrvata opao za 8 700 ili za 0,2 posto. Ako se pribroji 230 000 hrvatskih izbjeglica, koliko ih procjenjuju beogradski izvori, te 200 000 nerođene djece – onda sveukupni gubitci Hrvata na strani NDH iznose 885 000 - dok oni u Srbiji, Vojvodini i na Kosovu iznose 575 000. Titovci tvrde, da su tiekom rata imali 304 000 mrtvih i 425 000 ranjenih u borbi.

Danas nema sumnje da je većina žrtava u Hrvatskoj prouzročena težnjom koliko velikosrbskih četnika, toliko i partizana, da sruše Državu Hrvatsku i uzpostave Jugoslaviju u kojoj će imati prevlast. Golemi velikosrbski pokolji u Hrvatskoj započeli su već u travnju 1941. Hrvatske državne oblasti imale su dužnost braniti svoj narod i svoju Državu. U svakoj borbi ove vrste, na život i smrt, dolazi nažalost i do nevinih žrtava. Nu krivnja za njih ide u prvom redu one koji su započeli krvavo kolo, a to su, bez sumnje, bili velikosrbi čijaje vlada već 18. travnja izjavila da se »rat do iztrage neprijatelja nastavlja« i čije je četničko vodstvo izradilo detaljni nacrt za iztrebljenje Hrvata i ostalih nepoželjnih s ciljem stvaranja Velike Srbije. Partizani, koji su se takocteruglavnom nalazili pod vodstvom prikrivenih velikosrba, nastavili su to lavavo kolo s težnjom da se dočepaju vlasti, a ne toliko da iztjeraju naciste i fašiste koji bi i onako morali otići riakon savezničke pobjede. Zato su i izmišljali priče o »vezivanju 40 njemačkih divizija«, dok je sam Staljin u Jalti iznio pravi broj od osam.

Stjecajem prilika, glavni nosilac četničkog i partizanskog ustanka u Hrvatskoj bilo je stanovništvo pravoslavne vjere. To pučanstvo počelo se naseljavati po Bosni i Hercegovini uglavnom nakon dolazka osmanlijske vlasti, a u ostaloj Hrvatskoj počeli su se naseljavati u 16. stoljeću kao izbjeglice izpred Osmanlija. Oni su bili uglavnom vlaškog (rumunjskog), maurovlaškog (sjeverno-afričkog), kucovlaškog, cincarskog, šiptarskog, bugarskog, grčkog

i drugog poriekla, a tekjednim dielom pravi Srbi. Jedan dio stupio je u rimo- i grko-katoličku vjeru i stopio se s Hrvatima. Nu utjecajem Srbske pravoslavne crkve, koju su najprije podupirali Osmanlije kao ustuk vojujućem katoličanstvu, a zatim austro-ugarske, odnosno kraljevske jugoslavenske oblasti, postali su uglavnom tiekom 19. stoljeća umjetnim »Srbima«. Oni su u Hrvatskoj živjeli u dobrim odnosima s Hrvatima i mnogi se takovima i smatrali dok ih nije načeo velikosrbski imperijalizam upravljan iz Beograda. Tako su već 1905. usried Zagreba njihovi listovi prietili Hrvatima »istragom vašom ili našom« i niekali hrvatsku narodnost i pravo na državu. Drugi su pak sudjelovali u pravaškom pokretu. Nijedna država ne ide za tim da iz čista mira stvori ustanak na svom vlastitom području pa to nije bio slučaj ni s Nezavisnom Državom Hrvatskom. Četnički i partizanski vođe bili su vrlo vješti u izazivanju sukoba koje uglavnom treba pripisati njima, a ne pojedinim neodgovornim Hrvatima. Vlada Nezavisne Države Hrvatske dokazala je uzpostavom Hrvatske pravoslavne crkve da ne ide za uništenjem pravoslavlja, nego tek traži da ono, kao i u svakoj državi, bude nacionalno, a ne tuđinsko. Mnogi pravoslavci služili su u Hrvatskim oružanim snagama, pogotovo u Državnoj radnoj službi, a neki su bili i visoki hrvatski častnici. Pravoslavci u Hrvatskoj pomalo uviđaju, i morat će uvidjeti, daje jedini spas u starčevićanskom načelu da svi stanovnici Hrvatske, bez obzira na poriekla, narodnost, ime i vjeru budu iskreni graditelji Države Hrvatske, da je barem poštuju ako im već srdce ne dopušta ljubiti ju. Nezavisna Država Hrvatska je trenutačno zaposjednuta i uključena u tuđinsku dtžavnu tvorevinu, ali hrvatski narodje sazrio više nego li ikada i već i brojni
nekadanji partizani hrvatske narodnosti, a pogotovo njihova djeca, uviđaju da je spas samo u podpuno samostalnoj Državi Hrvatskoj koja će, prema riečima Poglavnika dra Ante Pavelića, biti »dom prave i nepatvorene slobode, po svim zakonima zdrave i iskrene demokracije«.

PRILOG

PRAZNO

234

JURE GAZI DRINU VODU, BOREĆI SE ZA SLOBODU

FRANCETIĆEVA CRNA LEGIJA STIŽE NA DRINU

Da bih zaokružio uspomene na doživljaje dječaka s Drine i njegova ratnog djetinjstva, evo ću, samo i jedino za ljubav povijesne istine, opisati i svoj susret s toliko ozloglašenim ustašama iz Crne legije kojoj je bio zapovjednik čuveni hrvatski vitez, ratnik ijunak - ustaški pukovnik Jure Francetić.

Znam da će ove moje uspomene izazvati reakciju dijela hrvatskih povjesničara. Za srpske povjesničare i onejugoslavenske orijentacije, kao i za one iz Londona i Pariza (koji su »istinu« saznavali od Srba), nije me uopće briga. Njihove su »pisanije« meni Hrvatu s Drine, gola laž i grubi falsifikat. Sve su njihove »povijesti« od prve do zadnje stranice neistine i kleveta na sve što je hrvatsko. Bolnije mije što ovdje u Zagrebu nalazim pojedine povjesnike što se bave poviješću Drugoga svjetskog rata, posebno ustašama i NDH (pišu o NDH i Crnoj legiji, a da se nisu maknuli iz svojih toplih i udobnih zagrebačkih stanova). Nitko od njih nije bio na Drini! Nitko od njih nije bio u Goraždu, Foči, Rogatici i istočnoj Bosni. Nitko od njih nije došao ujedno muslimansko selo pa upitao kakva starca ili staricu: Daj mi reci, nano, tko je ovdje klao, a tko nije? Tkoje išao niz Drinu, a tko nije? Da su oni došli među narod i pitali narod što je bilo i kako je bilo, ne bi napisali ništa od onoga što su napisali. Oni su za vrijeme NDH slušali Radio-London, koji je bio veći lažljivac od Radio-Moskve, a poslije rata »znanstvene« informacije i podatke dobivali su od komunističkih komiteta i beogradske čaršije. MeĐu tim pričama bila je i priča o »zloglasnoj i krvoločnoj Crnoj legiji«. No, evo uspomene jednog dječaka s krvave Drine koji nije bio zaražen nikakvom ideologijom ili politikom, koji je čak imao i mnoge lijepe uspomene o Prvoj

235

proleterskoj i koji je ostao živ zahvaljujući dobroti i poštenju pojedinih Srba.

Evo, dakle, mojih uspomena na Crnu legiju i njezina zapovjednika Juru Francetića.

Početakje svibnja 1942. Proljećeje te godine došlo nakon duge i strašne zime, zime koja je bila sva u znaku klanja i krvi. Toplo proljetno sunce rastopilo je naslage leda uz obalu rijeke Drine pa iz pijeska i žbunja proviruju raspadnuti

leševi i zaudaraju. Polja i šume već su procvjetale i cijela priroda oživjela, ali se Drini ne može prići - tolikoje obala smradna.
Negdje početkom svibnja Goraždem prođe vijest: Dolazi Jure Francetić! Dolazi Crna legija! Na tu vijest, partizani se užurbano spremaju, uzimaju sve što su mogli ponijeti i počinju se povlačiti prema Crnoj Gori. Po njihovu ponašanju shvatili smo da je Crna legija opasna vojska, najjača vojska koja je dotad došla u Goražde, jer da je tko rekao kako dolaze Nijemci; partizani se ne bi tako brzo spremili kao što su se spremili kada se čulo da dolaze »Crnci«. Mi smo djeca, dakle, zaključili da su »Crnci«jači od Nijemaca i silno smo bili znatiželjni vidjeti kako izgledaju.
Kao u travnju 1941, kad smo mi djeca gledali strašne čelične grdosije - njemačke tenkove i tenkiste u crnim odorama kako dolaze u Goražde i kako ispred vojarnejedu velike čokolade (tako velike nikad prije nismo ni vidjeli ni znali da postoje) – slično je bilo i sada, kad smo čekali dolazak Jure Francetića i Crne legije. Tako smo se u svibnju 1942. prvi put susreli s ustašama. Partizani su već prije dva-tri dana napustili'Goražde pa u Goraždu nije bilo ničije vlasti. Mi smo djeca u tome uživali i odmah »zamijenili« prave vojnike: igrali smo se vojnika i komandanata i bili neka »vlast«. Svaki je dječak tada imao neko staro oružje, dakako neispravno, ali bi ponekad koje i opalilo, a imali smo i svu silu ručnih bombi (kragujevki) i njima se igrali. Istina, bili smo oprezni pa nikad bombu nismo bacali gdje je bilo ljudi, nego negdje na osami, gdje nas

nitko ne može vidjeti, i onda bismo naš »plijen« aktivirali i uživali u eksplozijama. Drugih igračaka i nismo imali... samo staro oružje i bombe...
Iako u Goraždu prije nije bilo ustaša, a ni radio nije nitko smio slušati, vijesti i priče o Juri Francetiću i Crnoj legiji brzo su se širile. Nisu to bile obične vijesti ni obične priče nego upravo legende. O Juri kao o velikom ratniku i junaku koji je uvijek prvi i na čelu svoje vojske, a o Crnoj legiji kao nepobjedivim vojnicima. Nitko njihov bunker nije mogao svladati, a gdje zapucaju i navale - pobjeđuju.

I četnici i partizani pričali su priče o Juri, a samo ga mi Hrvati nismo smjeli ni spomenuti. Ipak, ni muslimani ni katolici u istočnoj Bosni nisu imali drugu nadu nego Crnu legiju i Juru Francetića.
Četnici su očito imali slabu obavještajnu službu pa nisu znali za kretanje Cme legije. Doznali bi tek kada bi in: se približila, a onda bi se dali u paničan bijeg. Partizani pak imali su bolju obavještajnu službu: svoje agente u

Sarajevu koji su im već iz Sarajevajavili da je Crna legija krenula prema Drini. Partizani su se tada počeli spremati i odlaziti - imali su naredbu da ne smiju ući u borbu s Crnom legijom jer ne bi nitko ostao živ, a partizani su i te kako sebe čuvali. Oni su išli u borbu samo ako su morali, a ako nisu morali, oni bi borbu izbiegli i povukli se.
Priče o nekoj četverogodišnjoj partizanskoj nadljudskoj borbi o kojoj su naša djeca pedeset godina učila u školama, priče o nekoj »općenarodnoj revoluciji«, zaista su priče za školsku djecu. Sveje bilo drukčije.
Trebalo je od naroda u istočnoj Bosni skupljati i zapisivati što se pričalo o Titu, Draži Mihajloviću, a što o Juri Francetiću i napisati knjigu. Bila bi to zanimljiva knjiga: Tita nitko nije vidio jer se skrivao, nikada nije išao među narod, a i kada je išao, bilo je to pod drugim imenom. Čak i njegovi partizani nisu znali tkoje on,

kakavje, nisu ga poznavali pa ga nisu mogli ni prepoznati. Ni Draža Mihajlović nije nikada išao među narod, a ni među četnike, krio se sa svojim štabom, tako da ni njega nitko nije vidio. Jure Francetić išao je među narod. Onje poznavao svakoga svog vojnika i vodio brigu o svakome pojedinom. Zalazioje u srpske i muslirnanske kuće i razgovarao s običnim ljudima. Bio je normalan čovjek, duboko plemenit, uvijek nasmijan, a velik idealist.
Stara je Kraljevina Jugoslavija Juru Francetića kao zagrebačkog studenta neprestano proganjala. Bio je beskućnik, često i bez korice kruha. Trpioje silna progonstva zbog svojih hrtvatskih ideala i zato se dobrovoljno javio Poglavniku da bi osnovao jednu elitnu ustašku legiju koja će očistiti istočnu Bosnu od odmetnika. Jure Francetić bio je 1942. u Bosni popularniji i od Tita i od Draže Mihajlovića. Svi su o njemu pričali kao o velikom junaku iz davnih vremena, kao o nasljedniku hrvatskih velikana: Zrinskoga i Frankopana, Šubića i Kvaternika...
Priče o Juri bile su fantastične: da nije običan čovjek nego nadljudsko biće, da ga nitko ne može ni ubiti ni uhvatiti; da je neranjiv i da ga nijedan metak ne može pogoditi. Te legende o Juri Francetiću toliko su bile poprimile maha da je vođa partizana na Romaniji, Slaviša Vajner Čiča, morao držati svojim partizanima političku nastavu i dokazivati da je Jure Francetić običan čovjek i da ga može pogoditi svaki metak, samo valja dobro nanišaniti. U narodu nije bilo kraja mašti, pričalo se kako bomba koja padne blizu Jure, ne eksplodira i da Jure uvijek ide na prvu liniju, na čelu vojske, a onda za njim poleti njegovi »Crnci« kao sokolovi. To unosi strah, paniku i metež među četnike i partizane. Sve ostavljaju i bježe. Pričalo se kako Jure ne ubija

zarobljenike, ni četnike ni partizane već s njima lijepo postupa, toliko lijepo da zarobljenici žele ratovati u Crnoj legiji.
Tako je u Crnoj legiji, koja je u ono vrijeme bila sastavljena pola od katolika a pola od muslimana, bilo i Srba: bili su to

zarobljenici, koji su, očekujući smrt, dobili od Jure Francetića ljudsku riječ, čašu vode ili zalogaj kruha pa se, iznenadeni, javili kao dobrovoljci u Crnu legiju. Tolikaje bila magična moć Jure Francetića da je i od Srba stvarao ustaše.
Posebna odlika Jure Francetića bila je da nikada nije dirao u civilno stanovništvo. Cma legija nije nijednu srpsku kuću zapalila, još manje srpsko selo, nije ubila nijednu srpsku ženu ili dijete... nikoga nisu ubijali, osim odmetnika s puškom u ruci, a tada su se odmetnicima smatrali i četnici i partizani jer su se dignuli protiv legalne vlasti. To je bila službena terminologija u hrvatskoj vojsci - odmetnici. Tako je za nas Hrvate u Goraždu Jure Francetić bio pojam velikog borca za hrvatsku slobodu komuje jedini ideal bila samostalna i slobodna hrvatska država.
Kako¸je nastala Crna Legija?
Jure Francetić bio je 1941. u Sarajevu ustaški funkcionar. U to vrijeme krajevi istočne Bosne već su postajali plijenom četnika. Mislim da tada partizana, osim nekoliko njih (Čiča na Romaniji), nije ni bilo. Partizani će doći s Prvom proleterskom krajem 1941. Jure Francetić tadaje osnovao Crnu legiju od mladih sarajevskih ustaša, u kojoj su svi bili Hrvati, a po vjeri muslimani i katolici. Cijele ih je jeseni uvježbavao i oni su njega silno zavoljeli. On je postao idol sarajevske ustaške mladeži. Geslo im je bilo: »Svi za jednoga, a jedan za sve!«
Hrvati u povijesti nisu imali velike političare, ali su imali zaista velike ratnike. Hrvatsko legendarno ratno junaštvo bez primjera je u povijesti svijeta. Ne zaboravimo da se hrvatskom vojniku divio Napoleon, a u naše vrijeme i Von Paulus (Staljingrad). Hrvatskim vojnicima samo je potreban pravi vojskovođa da se stavi na čelo vojske, a takav ratnik i voda bio je Jure Francetić.
Cijelo vrijeme u istočnoj Bosni bio je samo jedan ratnik za koga su svi, i Srbi, i muslimani i Hrvati, bili uvjereni da je čist, hrabar, pravi ratnik, a to je bio Jure Francetić. Svi ostali bili su probisvijeti, zločinci i kukavice. Samo je istočna Bosna vidjela

jednog biblijskog ratnika koji nije palio kuće i sela, nije ubijao djecu i žene, nego samo ganjao naoružane odmetnike. Osnovavši Crnu legiju - a to je bila vojska kakvu Hrvatska još nikada dotad nije imala - krenuo je već početkom 1942. prema Romaniji, sjedištu i partizanskih i četničkih gerilaca. Tako je prve okršaje vodiojoš po snijegu. Četnici nisu mogli doći k sebi - tko su ti »crni davoli« koji ne znaju za povlačenje, za strah, ni za strah od smrti, koji znaju samo a naredbu i juriš. Da, bijahu to »Crnci« Jure Francetića!

Zašto su dobili ime »Crnci«? Kadaje Jure Francetić osnivao svoju legiju, pričalo se, tražioje za njih odore i nije ih našao, čekao ih je iz Zagreba i nije ih dobio. Onda su negdje u Sarajevu u nekom skladištu našli golemu količinu crne tkanine, i toj e bilo dovoljno da se svim borcima (zvali su ih čarkari) sašiju odore. Ujesen 1941. svi su sarajevski krojači imali pune ruke posla i puno zaradili šivajući odore za Crnu legiju. Po crnim uniformama dobili su naziv Crna legija. Šteta što ih nitko nije nazvao »viteška legija«jer su doista bili vitezovi, vojnici mira, reda i sigurnog života za sve. Gdje god su osvojili teritorij, donosili su mir, spokoj i red. Crna legija bila je utjelovljenje starih hrvatskih vitezova. Njih je brojčano bilo kudikamo manje nego njihovih protivnika:

Pogrešno su mnogi mislili da je Crna legija bila sastavljena od Hercegovaca. Ne, ona je bila sastavljena od sarajevske mladeži, i to, da iznenađenje bude veće, polovina bijahu muslimani sa Bistrika, sa Širokrače, s Kovača i istočne Bosne, a druga polovina katolici iz Sarajeva i šire Bosne, a podrazumijevalo se, dakako, da se među njima našao i poneki Hercegovac.

Tako je Crna legija za četnike i partizane bila pojam nekih nadljudi, a za narod u istočnoj Bosni, i to ne samo za Hrvate (muslimane i katolike) već i za same Srbe, bila je pojam plemenitosti, mira, reda i zakona. Nijedan »Crnac« iz Crne Legije nije nikada ušao u srpsku kuću, pogotovu nije nikada napravio zlo srpskim ženama ili srpskoj djeci. Svatko je bio siguran jer je to

bila vojska zakona, reda, ljudskosti i kulture. Kao živi svjedok dogadanja u istočnoj Bosni 1942. mogu mirno reći i pogledati svakome u oči da je jedina vojska koja je u tijeku 1942. u istočnoj Bosni bila vojska od koje narod nije trpio, nije stradavao i nije bio proganjan - bila hrvatska vojska, ajedina vojska od koje su sve ostale vojske drhtale i bježale, bila je Crna legija Jure Francetića.

No, vratimo se dolasku Crne legije u Goražde.

Pošto je i posljednji partizan prije dan-dva napustio Goražde, preostalo stanovništvo u Goraždu (muslimansko i katoličko) izlazi na ulice i gleda prema Jabuci, malom brdu iznad Goražda, kada će se pojaviti Crna legija.
Tako dode taj toliko očekivani dan (ne sjećam se točno datuma). Negdje oko podneva iz pravca Jabuke silna se prašina digla. Ide vojska, ide četa za četom. Mi smo svi istrčali na ulice. Čekamo taj radosni trenutak kada će napokon i ustaše doći u Goražde. Ljudi plaču od sreće. Plaču i mnoge muslimanke koje su ostale žive i kazuju: »Šućur Alahu, Bogu hvala, što dolazi naša vojska« - kad iz pravca Popova dola ugledaše ustaše. I svi oni što su bili sakriveni, a mnogi su bili sakriveni u rupama i zemunicama, izadoše na doček ustaša. Gotovoje svatko za vrijeme četničke strahovlade iskopao u zemlji neko sklonište da se skrije. Samo onaj koji se sakrio, ostao je živ. Četnici nisu bili baš mnogo revni i inteligentni da po rupama traže skrivene muslimane. I u vrijeme parlizana neki su se skrivali. Zašto? Mogli su, doduše, izići iz svoj ih zemur5ica, al i većina nije izlazila, bojali su se da će ih partizani odmah mobilizirati, a nije im se dalo ići u partizane.
Evo, već prve ustaše dolaze u Popov dol, a zadnje se još vide gore na Jabuci. Očito, ide četa po četa, možda vod po vod, a između njih veliki razmak. Kad misliš da ih više nema, a ono, evo još jedne čete, pa misliš da je i ta zadnja, kad evo još jedne, i tako nikad kraja...
Konačno, ulaze u Goražde. Došao sam blizu njih, gledam ih, rukujem se s njima, žene im ljube ruke, grle ih, grle ih i ljudi.

Oni, jadni, ne znaju što će, zbunjeni su, kao da ih je stid, kao da se ispričavaju što nisu prije došli... kao da im je žao za sve ono što je stanovništvo Goražda pretrpjelo za vrijeme četničke strahovlade. Eto, to kazuju njihovi pogledi, puni snage i dobrote. Čvrstim korakom stupaju, idu prema velikoj vojarni. Tamo stanu. Još ne ulaze u vojarnu. Zauzeli su prostore između baraka u srednjem logoru, točno preko puta naše kuće, očito čekaju da se svi skupe.
Tako su, eto, stigle ustaše u Goražde. Bili su zaista svečano dočekani. Svi preživjeli muslimani izišli su na ulice, a muslimanske žene i djeca, zajedno s našim katoličkim ženama i djecom, bacali su na njih i pred njih proljetno
cvijeće. Mi koji smo promatrali dolazak Crne legije, kad god bismo vidjeli koga tko bi nam se učinio važniji, rekli bismo: »Evo Jure Francetića! « a nismo znali je li bio Jure ili nije. Po svoj prilici on tada nije bio među »Crncima« koji su ulazili u Goražde, barem na taj dan. Krenuli su u srednju vojarnu gdje su barake, a mi djeca krenuli za njima. Nisu još ulazili u

kasarne, zacijelo su ih pregledavali da se ne nađe koja podmetnuta bomba ili su čekali nekog zapovjednika. To ne znamo. Zatim im je zapovjednik dao sat odmora i oni su taj odmor iskoristili i razišli se po dvorištu. Dobili su nešto suhe hrane, alije najvažnija bila voda. Bile su na dvorištu dvije-tri česme i svi su se išli oprati, umiti, piti vodu...

Sutradan sam sa skupinom goraždanskih dječaka došao do vojnih baraka da vidim što rade. Taj moj susret s takvim »ustašama« bio je presudan što sam cio život imao sasvim drukčije mišljenje o ustašama od onoga službenoga, iz školskih knjiga, novina i već ustaljenogajavnog mišljenja. Ovoje moje svjedočanstvo što mi ga nitko ne može ni falsificirati ni ukrasti jer je istinito.

Na prostoru oko vojnih baraka bilo je mnogo ustaša, očito su imali slobodno vrijeme. Na naše iznenađenje vidio sam kako neke ustaše mole iz molitvenika. Jedanje sjedio na travi, uzeo molitvenik, i to Biserje Sv.Ante - isti kao naš, i moli se. Tamo dolje još se jedan molio. Drugi pak piše pismo kući, treći drži

krunicu u ruci... Tamo dalje, dvojica iznijela ponjave i klanjaju, to su muslimani. Nitko od ustaša nije oštrio noževe i bajunete kao što su to četnici radili. Umjesto da oštre noževe, oni se Bogu mole, pišu kući pisma, dvojica-trojica leže pa se odmaraju... Nama goraždanskoj djeci bilo je čudno gledati takve »Crnce« iz ustaške Crne legije jer smo očekivali sasvim drugu sliku, slušali smo svakojake priče, razumije se od partizana i Srba, a najčešće su to bile priče da ustaše ubijaju, kolju i pale. Našem iznenađenju nije bilo kraja jer od svega toga ništa nismo vidjeli ni doživjeli, sveje bilo sasvim suprotno.

JURE GAZI DRINU VODU, BOREĆI SE ZA SLOBODU

KAKO NAS JE „RAZOČARAO“ JURE FRANCETIĆ

Stigla u Goražde Cma legija, a preživjeli muslimani i katolici čekali kad će ustaše početi klati Srbe. Zna se da su
četnici za vrijeme svoje strahovlade poklali barem osam tisuća nedužnih muslimana i katolika i sadaje bilo važno znati kada će početi odmazda - kad će doći Srbi na red. Morat će, govorilo se, barem dio Srba otići niz Drinu kao što su naši otišli...

Ali, dogodilo se ono što nitko ni u snu nije očekivao. Nije bilo klanja, nije bilo ubijanja, nije bilo osvete. Ni prvi, ni drugi, ni treći dan. Ni ostalih dana.

Došla grupa muslimana i nekoliko katolika (i ja se progurao među njima) pred vojarnu i traže razgovor s Jurom Francetićem. Izišao visok i mršav viši ustaški časnik srednjih godina. Jedan musliman, u ime prisutnih, istupi i upita časnika: »Kada ćemo početi klati Srbe - one koji su nam sve naše poklali i sve nam popalili? Eno ih po kućama, nitko ih ne dira.«

243

Ustaški časnik pope se na jedan stol i okupljenima reče: »Po naređenju poglavnika Nezavisne Države Hrvatske dr. Ante Pavelića nema klanja Srba! Poglavnik je zabranio klanje. Nijednom Srbinu ne smije pasti glava, niti mu se smije išta dogoditi. Tako je Poglavnik naredio!«
Na te riječi ljudi počeše žamoriti, rogoboriti, buniti se... jedan stari musliman viče da mu je taj i taj četnik (spominje mu ime) pobio djecu; drugijauče da mu je taj i taj ubio dva sina; jedna žena kriči da su joj ubili muža i troje djece... Svi navode imena koljača.
Na sve te opravdane optužbe ucviljenih muslimana taj ustaša odgovori kako će uskoro stići hrvatsko redarstvo, i
svi oni koji imaju neku pritužbu protiv kojeg Srbina, neka prijave hrvatskom redarstvu a redarstvo će prijavu predati sudu i sud će mu suditi po zakonima Nezavisne Države Hrvatske. Da, tako je rekao: po zakonima će im se suditi, ali nikakve pojedinačne odmazde ne smije biti! Taj nas je ustaški časnik sve razočarao. Ljudi se razišli ogorčeni, razljućeni, nezadovoljni... Neki su čak i Poglavnika psovali. Jedan je stari beg vikao: »Kakva je to hrvatska država koja štiti četnike!« Mnogi su se nadali da će i oni klati Srbe pa će tako namiriti broj poklanih muslimana - bit će jedan naprama jedan. Međutim, ustaše Crne legije
zabranili su ubijati Srbe. Tako su muslimani i katolici otišli nezadovoljni. Govorili su: »Jure nas je razočarao!« Nije dao nijednog Srbinaubiti, a Srbi - četnici poklali nas na tisuće i tisuće. I ja sam otišao razočaranjer mi se činilo pravednim da sada malo i četnici idu niz Drinu.
Goražde je brujalo od priča »naslijeđenih« od onih sto dana partizanske propagande, a bile su otprilike ovakve: četnici kolju Hrvate (muslimane i katolike), ustaše kolju Srbe, a partizani ne kolju nikoga. Četnici kolju i ne zakapaju svoje žrtvejer su umorni od klanja, lijeni, redovito i pijani, pa svoje žrtve ostavljaju svugdje - na ulici, na obali Drine, u dvorištima... O ustašama su Srbi govorili kao o hrvatskim četnicima, to jest, kao onima koji kolju, pale i sve

244

ispred sebe ruše. Svi smo očekivali da će Crna legija zaklati barem one srpske obitelji koje su ostale u Goraždu. Međutim, klanja nije bilo. Razočarani muslimani i katolici kojimaje mnogo roda i poroda poubijano i gotovo sve opljačkano i zapaljeno, uzalud su vapili za osvetom. Osvete nije bilo. Klanja Srba na Drini nije bilo, osim u knjigama, izvještajima, enciklopedijama i udžbenicima. Napapiru klanja Srba ima, ali ga u stvarnosti nigdje u istočnoj Bosni nije bilo!

Tako smo mi Goraždani 1941, 1942. i 1943. vidjeli i doživjeli jednu sasvim drugu povijest od one koja je zapisana. Zbog svega toga cijeli sam svoj život živio u uvjerenju da je Crna legija Jure Francetića kreposna vojska, vojska koja nikome ne čini zla, vojska koja se moli i klanja, vojska koja se bori ijuriša, ali nikoga ne kolje, nikoga ne siluje, nikoga ne pljačka... Uvjeren sam da hrvatski narod u cijeloj svojoj povijesti, posebno onoj vojničkoj i ratnoj, nije imao ništa čestitije, poštenije i hrabrije od Crne legije Jure Francetića!

Neka mi srpski povjesničari i hrvatski falsifikatori povijesti koji se »naučno« bave poviješću NDH i ustašama, navedu jednu srpsku ženu, majku, dijete ili muškarca Srbina koga je Crna legija ubila, ili neka navede jednu srpsku kuću koju je Crna legija zapalila, jedno srpsko selo koje je Crna legija sravnila sa zemljom, a to su četnici radili i prakticirali paleći muslimanska sela od kojih ništa nije ostalo (pravilo »spržene zemlje«). Za klanje civila i paljenje muslimanskih sela Radio-London hvalio se i govorio kako se to četnici, hrabri borci kralja Petra, bore protiv nacista - Nijemaca.

Tako se dogodilo čudo nenapisane hrvatske povijesti Drugoga svjetskog rata, paradoksalne, neshvatljive, jedincate povijesti, što nije zapisao i javio nijedan francuski, američki, engleski novinar, niti jedna njihova radio-stanica. A ni povjesničari, i ovi naši što su pisali lažnu povijest, hrvatske kukavice, a ni oni njihovi čije su »povijesti« odvratni falsifikati. Dakle, dogodilo se hrvatsko civilizacijsko, vojno i političko čudo da su Srbi-četnici poklali oko osam tisuća nedužnih civila, muslimana i katolika, samo u Goraždu,

Foči, Rogatici i Višegradu i nakon toga dolazi »zloglasna« Crna legija, kojuje službena povijest pola stoljeća nazivala »krvoždernim i krvoločnim ustašama« i takvim ih prikazali milijuriima učenika u svim školama diljem Jugoslavije i milijunima ljudi u svijetu, a te ustaše ne samo što nisu za odmazdu zaklali osam tisuća Srba, ne samo što nisu za odmazdu zaklali ni osam stotina Srba, ne samo što nisu zaklali ni osamdeset Srba, ne samo što nisu zaklali ni osam Srba, nego nisu zaklali nijednoga jedinog Srbina, niti

srpsku ženu, a nijedno jedino srpsko dijete. Evo, to je prava istina, a sve drugo je laž i falsifikat.

Bilo bi logično, bilo bi pravedno, bilo bi čak i normalno da za osam tisuća zaklanih muslimaria i katolika ustaše za odmazdu zakolju barem osam stotina Srba, govorili su i računali ljudi, čak i molili ustaše da to naprave.

Sjećam sejedne stare majke kojoj su četnici zaklali svu djecu, kako je plačući jednog ustašu molila: »Daj sinko, moli te nana, troje su mi djece četnici zaklali, daj barem mi jednog od njih osveti.«

Klanja, ni odmazde od ustaša nije bilo! Nije toga bilo ni 1942. ni 1943. a nije bilo ni 1944. Nije bilo do dana današnjega.

Još nitko od Hrvata (muslimana i katolika) Goražda, Foče, Rogatice i Višegrada nije namirio onih osam tisuća nedužno zaklanih civila.

To je prava povijest, to je istinita povijest koja se za Titove Jugoslavije nije smjela učiti, a nije se smjela ni čuti jer je veliki broj četnika u tijeku 1942., a pogotovu 1943. i 1944, prešao u partizane. Tada su kao partizani nastavili ubijati Hrvate. To je bio glavni razlog što su četnici onaj čas tako velikodušno prihvatili Tita i komunizam - Tito im je omogućio ostvarenje jedinog smisla njihove borbe »klanje Hrvata i Turaka«. Titu je bilo glavno da ostane na vlasti jer je silno volio vlast, sve ako je i plati pokoljem pola milijuna Hrvata. Jedino što im je Tito oduzeo - bio je nož. Bivši četnici-koljači, a sada komunisti-partizani, nisu više klali, već su izmišljali nove sotonske načine ubijanja. Partizani komunisti 1945., a bivši

četnici, nisu ubijali glupo kao četnici 1941. - nisu zaklali žrtvu i bacilije u Drinu pa žrtva pliva niz Drinu da je svi vide. Srpski partizani 1945. izmislili su nov način likvidiranja Hrvata. Pronašli su velike kraškejame, duboke po nekoliko stotina metara, i onda su na desetine tisuća mladih nedužnih Hrvata žive bacali u te jame. Nesretnici su dolje umirali danima, u groznim mukama. Nije im trebao ni grob ni metak. Žrtvu bi živu po noći doveli do jame, gurnulije ujamu, i žrtva bi se, i to svezana, stropoštala u provaliju i danima bi u groznitp mukama umirala (Jazovka). Gotovo bi se mogla obraniti teza da su Srbi kao partizanski zločinci iz 1945. bili bnutalniji nego ti isti Srbi kao četnici iz 1941. i 1942.godine.

Don Anto Baković
Iz knjige Dječak s Drine

247

slika
Kolona zarobljenika
248

249

slika
Kolona zarobljenika

slika
Zarobljenički logor u Maksimiru, Zagreb

250

slika

Za vrijeme posjeta Bleiburgu 6.X.1987.
Pater Vilim Cecelja, + 1989. u Salzbmgu (lijevo)
vojni svećenik za hrvatsku vojsku u NDH (1941.-1945.)
(U činu ustaškog pukovnika) Na njegove ruke položila je
zakletvu 1941. Hrvatska vlada i poglavnik NDH dr. Ante Pavelić

Marko Djukić (desno), hrvatski ustaški borac
P. s.

On se iz protesta zbog izručenja dr. Artukovića, ministra NDH, iz USA u Jugoslaviju polio benzinom i zapalio. Policija ga je spasila (cijelo mu je lice unakuženo i poluslijep je).

Snimio: irž. Djakić Josip, ustaški satnik

251

karta

Zaršne borbe 2.05.1945.

252

slika
Delegaeija muslimana kod poglavnika Pavelića u rujna 1942.

slika
Talijanska smotra Storia Illustrata doniela je u lipnju 1984. prilično obiektivan prikaz pod naslovom Pokolj Hrvata 1945., od Antona Pitomatza. Na slici se vide brojni pripadnici HOS-a i građanske izbjeglice tri kilometra pred Bleiburgom dne 15.V.1945.

253
slika
VLADA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE

slika
General Maks Luburić

254

Napomena:

U Hrvatskoi ne postoji ni jedna monografija o oružanim snagama Nezavisne Države Hrvatske. O ovoj problematici objavljene su samo manje studije u zemlji i u emigraciji. Begićeva knjiga je prvi i do sada, jedini pokušaj sinteze svega što je na tu temu do pojave njegove knjige objavljeno. S obzirom na to da je ova knjiga gotovo potpuno nepoznata u hrvatskoj javnosti, nakladnik je objavljuje u biti, kao pretisak koji znači doprinos hrvatskoj historiografiji. Dakako da objavljivanje ove knjige ne znači slagarnje sa svim autorovim zaključcima.

Urednik biblioteke

255

dokumenat
slika

slika
Pukovnik Fischer sa zastavom regimente

***NAPOMENA*: nisu odstranjene sve greške kao spojene rieći ili neko nepravo slovo**